

DE PSY- CHO- LOOG

MAANDBLAD NEDERLANDS INSTITUUT VAN PSYCHOLOGEN
JAARGANG 50 • NR 10 • OKTOBER 2015

LEIDT HET LEZEN VAN LITERAIRE FICTIE TOT MEER EMPATHIE? EEN REPLICATIESTUDIE • INSPIRATIE: JOOST HARKINK • FORUM: DE APA EN MARTELPRAKTIJKEN IN GUANTANAMO BAY • VOORPUBLICATIE: EXQUISITE ERRORS • GASTCOLUMN ONTWIKKELINGSPSYCHOLOOG PETER MOLENAAR: DE MENS ALS INDIVIDU • IEDER MENS DOET AAN PSYCHOLOGIE: KUNSTENAARS NATASJA EN MARINUS BOEZEM • COLUMN NAOMI ELLEMERS: TRANSFER

NOBELPRIJS VOOR DE PSYCHOLOGIE

Bewezen effectieve methoden nu als online cursus

Voluit leven en **Leven met pijn**, de succesvolle methoden gebaseerd op mindfulness en ACT, zijn nu beschikbaar als online cursus. De cursussen zijn zelfstandig te doorlopen, maar ook geschikt voor begeleide zelfhulp.

De voordelen:

- ✓ Direct eHealth implementeren zonder licentiekosten
- ✓ Bewezen effect op angst en depressieve klachten: mensen komen tot bloei
- ✓ Lage drop out door motiverende technologie

Lees meer op
www.voluitleven.nl

Boom | Psychologie
& Psychiatrie

www.boompsychologie.nl
info@boompsychologie.nl
+31 (0) 20 524 45 14

Nieuwe inspiratie opdoen?

Een greep uit ons opleidingsaanbod:

- **Positieve psychologie in de praktijk**
- **Slaap en de behandeling van slaapstoornissen**
- **Wettelijk tuchtrecht in de ggz**
- **Moreel beraad**

VRAAG HET
PROGRAMMABOEK
AAN:
WWW.RINOGROEP.NL/AANVRAAG

21 NOVEMBER
OPEN DAG
INFO &
OPLEIDINGSADVIES

MENSENKENNIS

- 10 LEIDT HET LEZEN VAN LITERAIRE FICTIE TOT MEER EMPATHIE?** – Kidd & Castano (2013) claimden in *Science* dat het lezen van literaire fictie het empathisch vermogen van de lezer verbetert. Na publicatie trok het artikel direct veel aandacht in de media. Sociale wetenschappers zouden het lezen van Tjechov aanraden om betere sociale vaardigheden te ontwikkelen. Maar is het geen gewaagde stelling dat het lezen van een literair verhaal leidt tot meer empathie? Aan de Erasmus Universiteit Rotterdam werd het onderzoek van Kidd & Castano gerepliceerd.
- 44 DE NOBELPRIJS VOOR DE PSYCHOLOGIE** – Als er een Nobelprijs voor de Economie bestaat, wordt het dan niet ook tijd voor een Nobelprijs voor de Psychologie? Als gedachtenexperiment organiseerde *De Psycholoog* een verkiezing. Vier categorieën werden er onderscheiden: ‘Internationaal, postuum’, ‘Internationaal, actueel’, ‘Nationaal, postuum’ en ‘Nationaal, actueel’. En de winnaars zijn...
- 52 DE APA EN MARTELPRAKTIJEN IN GUANTANOMO BAY** – De APA ligt al enige tijd onder vuur wegens vermeende betrokkenheid bij martelpraktijken die de nationale veiligheid zouden dienen. In het najaar van 2014 gaf het bestuur van de APA jurist David Hoffman opdracht tot een onafhankelijk onderzoek. Dat rapport verscheen op 11 juli jl. Henk Geertsema en Polli Hagenars lazen het met verbijstering: ‘Het was erger dan we verwachtten, veel erger.’

Uitnodiging

Symposium 'Jeugd en Gezin – een terugblik op vijf jaar onderzoek'

Op: 26 november 2015 | Van: 12:30 tot 18:00 uur | Locatie: Paushuize te Utrecht

Waarom is de ene jongere gevoeliger voor **groepsdruk** dan de andere? Hoe kun je **pesten** voorkomen? Wat is de invloed van **internet** op **seksueel gedrag** bij jongeren? Wat zijn bepalende factoren na een **echtscheiding**? Deze en andere vragen stonden centraal in het **NWO-onderzoeksprogramma Jeugd en Gezin**, dat liep van 2010 tot 2015. Vijftientig projecten doken de diepte in, mede ondersteund door de Ministeries van V&J en VWS en maatschappelijke organisaties, zoals Stichting Kinderpostzegels Nederland.

Nu is het tijd om terug én vooruit te kijken. Wat is er ontdekt, en vooral: **wat kunnen we daarmee?**

Graag nodigt NWO u daarom uit voor **het afsluitende symposium**.

- Keynotelezing door **André Rouvoet**, voormalig Minister voor Jeugd en Gezin
- Vier presentaties van onderzoekers, met discussie: **hoe nu verder?**
- Twee paneldiscussies: de zin en onzin van **pestprogramma's**, en: hoe staat het met de **opvoeding** in Nederland? Met o.a. **Frits Spangenberg** (Motivaction), **Justine Pardoën** (Bureau Jeugd en Media) en **Jan Derksen** (hoogleraar klinische psychologie in Nijmegen)
- Afsluiting door **Kees Bakker**, bestuursvoorzitter van het Nederlands Jeugdinstituut

Dit symposium is bedoeld voor onderzoekers, jeugdhulpverleners en andere professionals rond jeugd en gezin. Deelname **is gratis!**

Kijk voor informatie en aanmelding op www.nwo.nl/jeugdengezin

Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
Maatschappij- en Gedragswetenschappen

De kracht van mindfulness integreren in je werk?

In acht lesdagen de basisvaardigheden van het mindfulness-trainerschap onder de knie

De basisopleiding doorloop je in 2 tot 3 maanden. Je hebt dan intensief geoefend en kennism gemaakt met de basisvaardigheden van het mindfulness-trainerschap. Je hebt inzicht in de werkzame ingrediënten van het programma en je kunt zelfstandig werken met elementen uit de training in een eigen praktijk.

De volledige opleiding tot mindfulness-trainer MBSR bestaat uit een basis- en een vervolgm module.

Ervaringen van opgeleiden:

- "Ik merk hoe snel ik geleerd heb om mindfulness uit te dragen... maar ook hoe veel er nog te leren valt!"
- "Ik heb dieper inzicht gekregen in mindfulness als manier van leven. Mindfulness zit in mijn hoofd, mijn lijf en in mijn hart, dat maakt dat ik de principes ook kan en wil overdragen aan anderen."

Tweedaagse workshop: Mindfulness en Psychotherapie 28 en 29 oktober 2015

Met Ronald D. Siegel, Psy.D., Assistant Clinical Professor of Psychology aan de Harvard Medical School en auteur van *Sitting Together. Essential Skills for Mindfulness-Based Psychotherapy*. Geaccrediteerd door FGzPt en NIP-Eerstelijnspsychologie NIP.

Mindfulness praktijken waren oorspronkelijk gericht op het verlichten van lijden en het cultiveren van welzijn door wijsheid en compassie te ontwikkelen. Toch hebben professionals uit de geestelijke gezondheidszorg tot voor kort nauwelijks uit deze bron getapt. Deze workshop zal nieuwe manieren onderzoeken waarop recente wetenschappelijke ontdekkingen en technieken uit oude tradities kunnen worden aangewend om het werkelijke potentieel van mindfulness te benutten – om zo onze cliënten en onszelf te helpen wijzer, compassievoller en gelukkiger mensen te worden.

Organisatie door het Centrum voor Mindfulness samen met het Radboud Universitair Medisch Centrum voor Mindfulness.

Voor meer informatie: www.centrumvoormindfulness.nl

CENTRUM VOOR MINDFULNESS

TRAINING | OPLEIDING | EXPERTISE

RAADHUISSTRAAT 15 | 1016 DB AMSTERDAM | 020 - 320 67 11

RUBRIEKEN

Redactioneel

- 6 NIEUWS
- 9 COLUMN: Naomi Ellemers
- 22 EXQUISITE ERRORS: Barry van der Rijt en Trudy Dehue
- 26 DE BEGINJAREN VAN
DE PSYCHOLOOG: Karel Soudijn
- 32 OVER DE MUUR: Giel
Hutschemaekers
- 38 WIL ZEEGERS EN HET VERBOD OP
MBT-EN-TAV-PROZA: Harald
Merckelbach
- 42 INSPIRATIE: Joost Harkink
- 50 IEDER MENS DOET AAN PSYCHO-
LOGIE: Natasja en Marinus Boezem
- 57 GASTCOLUMN: Peter Molenaar

COLOFON

De *Psycholoog* is het maandblad van het Nederlands Instituut van Psychologen, de beroepsvereniging van psychologen. De *Psycholoog* verschijnt elke eerste week van de maand (behalve in augustus) in een oplage van 12.600 exemplaren. **Redactie bureau:** Vittorio Busato (hoofdredacteur), Jeroen van Goor (redacteur) en Geertje Kindermans (schrijvend redacteur), e-mail: redactie@psynip.nl. ISSN: 0033-3115. **Eindcorrectie:** Else de Jonge **Vormgeving:** Curve, grafische vormgeving bNo, Henk Stoffels en Thomas Gaarhuis. **Bladmanagement, advertenties en abonnementen:** Performis BV, contactpersoon Geert Janus, telefoon 073-6895889, e-mail: depsycholoog@performis.nl. **Uitgave en ledenadministratie:** NIP-bureau, Postbus 2085, 3500 GB Utrecht. Telefoon 030-8201500 (9.00-17.00 uur). IBAN code: NL81INGB00003788 02, SWIFT code: INGBNL2A. www.psynip.nl, e-mail: info@psynip.nl.

Coverfoto: Peter Valckx

Wilt u reageren op een artikel of wilt u een discussie starten naar aanleiding van een artikel in De *Psycholoog*, surf dan naar LinkedIn: <http://alturl.com/wz95u> of op Twitter (@RedactieDP).

ODE AAN DE AFWIJKING

Tweederde van de psychologische onderzoeken wordt niet gerepliceerd, aldus *Science* eind augustus.¹ Deze weinig verrassende bevinding werd massaal opgepikt door (inter)nationale media.

Toeval bestaat niet, maar toevallig publiceren wij nu net een replicatiestudie van een onderzoek uit datzelfde *Science* dat zou hebben aangetoond dat je van het lezen van literatuur empathischer wordt. Bij mijn weten is dit de eerste replicatiestudie in De *Psycholoog*. Pikant detail: *Science* wees deze studie onlangs af – en illustreert dat niet juist het replicatieprobleem in de psychologie?

Dit issue wijkt sowieso wat af van de nummers die u doorgaans op uw deurmat vindt. De oud-redacteurs Karel Soudijn, Giel Hutschemaekers en Harald Merckelbach blikken ieder in een persoonlijk essay terug en vooruit op hun tijd bij dit maandblad. De laatste speelt bovendien een opvallende rol bij de verkiezing voor de Nobelprijs voor de Psychologie die voor dit Abrahams-nummer was uitgeschreven – en waarvan ik in de wandelgangen vernomen heb dat die door *Science* gerepliceerd gaat worden.

Stevig stelling nemen Henk Geertsema en Polli Hagenaars in een forumstuk naar aanleiding van het Hoffman-rapport over de betrokkenheid van een aantal hooggeplaatste officials van de American Psychological Association (APA) bij martelpraktijken in Guantánamo Bay. Begin augustus was ik op de jaarlijkse APA-conferentie in Toronto. Daar vormde deze schandvlek aanleiding in te stemmen met een resolutie die het psychologen verbiedt zich voortaan in te laten met militaire ondervragingen in het kader van de nationale veiligheid. Benieuwd of zo'n vanzelfsprekende resolutie de opgelopen reputatieschade kan wegpoetsen.

En om dit jubileumnummer extra te verfraaien aandacht voor kunst. Barry van der Rijt publiceert binnenkort een artist-book met 'schitterende haperingen' in filmbeelden – *codec errors*. Als metafoor voor deze verstoringen heeft hij zich laten inspireren door de DSM. In de rubriek 'Ieder Mens Doet Aan Psychologie' vertellen de beeldend kunstenaars Natasja en Marinus Boezem hoe zij zich hebben laten inspireren door het Syndroom van Stendhal. Deze aandoening is vernoemd naar de Franse schrijver Stendhal die welhaast psychotisch raakte door de schoonheid van de fresco's van Giotto in de Basilica di Santa Croce te Florence.

Graag hadden we nog een bijeenkomstverslag over suïcide-preventie opgenomen. Vanwege teveel kopij bieden we die evenwel exclusief aan op de NIP-app.

Vittorio Busato, hoofdredacteur (vittorio.busato@psynip.nl)

¹ <http://www.sciencemag.org/content/349/6251/aac4716>

MEER LEVENSKWALITEIT DANKZIJ INTERNET ONLINE ZELFHULP

Veel mensen met angst- of depressieklachten lijken gebaat bij online zelfhulp. Omdat dat goedkoper is dan gesprekstherapie zou het grootschalig inzetten van e-therapie tot behoorlijke kostenbesparingen kunnen leiden in de ggz.

Psychologen aan de Universiteit van Twente onderzochten de effecten van Voluit Leven Online (vLO), een door hen ontwikkelde e-therapie (tegen betaling verkrijgbaar op het internet) gebaseerd op mindfulness en acceptance and commitment-therapie. Met onder meer geautomatiseerde feedback en coaching via sms-berichten worden

vLO-gebruikers gemotiveerd in hun streven naar meer levenskwaliteit.

Aan het onderzoek van de Twentenaren deden ruim 230 mensen mee. Een deel kwam op een wachtlijst, een tweede groep volgde het vLO-programma. Een derde deed een online schrijftherapie, waarbij ze persoonlijke verhalen op schrift stelden. Na zes maanden bleken de volgers van het vLO-programma er het best aan toe, een effect dat na twaalf maanden nog intact was. De schrijftherapie had op termijn ook goede effecten, maar werkte minder snel dan vLO.

Het pleidooi van de onderzoekers

om vLO, op grond van deze conclusies, grootschalig in te zetten tegen depressie- en angstklachten werd niet overal met instemming begroet. Zo toonde VU-hoogleraar Pim Cuyppers zich in *de Volkskrant* sceptisch over de gestelde nieuwswaarde van de onderzoeksuitkomsten. Dat online therapie werkt bij milde psychische klachten is volgens de klinisch psycholoog al uit en te na bewezen. Bovendien geldt die werkzaamheid evenzeer voor individuele gespreks- en groepstherapie. Daarnaast hebben studies uitgewezen dat het niet uitmaakt op welke psychologische uitgangspunten een therapie geba-

FANTASEREN OVER KATTEN

KINDEREN EN HET BREIN

Kinderen die ooit een hersenscan hebben ondergaan, weten meer van het brein dan andere kinderen. Een groep Fransen heeft dit nu officieel vastgesteld.

Wat heb je nodig om te kunnen dromen? Je ogen, je hersenen, je gedachten? En wat heb je nodig om te kunnen zien? Alleen je ogen, of nog meer? Geen gemakkelijke vragen, zeker niet voor kinderen. Om te kijken wat jonge kinderen weten over het functioneren van het brein, onderwierp een groep Franse onderzoekers 74 achtjarigen aan een experiment. De helft had twee jaar eerder meegedaan aan een onderzoek waarbij een MRI-scan van hen gemaakt was. De (gematchte) andere helft had geen enkele MRI-ervaring.

Alle kinderen kregen individueel zes tekeningen te zien van het meisje Julie die in de weer was met haar katten. Julie zag haar katten, riep haar katten, ze las het woord 'katten' op een schoolbord, telde haar katten, droomde van haar katten en fantaseerde over haar katten. De vraag was welke lichaamsdelen Julie bij elk van deze acties nodig zou hebben: haar handen, ogen, gedachten/geest ('mind'), mond, hersenen ('brain') en/of haar hart?

De MRI-groep bleek een beter begrip te hebben van de link tussen hersenen en gedachten dan de controlegroep. Dat gold vooral voor de mentale functies (dromen en fantaseren). De MRI-kinderen hadden beter in de gaten dat bij zulke mentale functies zowel je her-

senen als je gedachten een rol spelen. Voor de controlegroep lag dit anders. Zij hadden – ook bij de andere dingen die Julie deed – minder goed door dat er zonder brein geen gedachten zijn.

De vraag is wat we met deze resultaten moeten. Natuurlijk kun je niet hele schoolklassen aan een MRI onderwerpen. Zo ver gaan de onderzoekers ook niet. Wel stellen ze een brain-education-program voor dat de weg zou moeten vinden naar het klaslokaal van het jonge kind. (EdJ)

Rossi, S. et al. (2015). When I Met my brain: Participating in a neuroimaging study influences children's naïve mind-brain conceptions. *Trends in Neuroscience and Education*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tine.2015.07.001>

SCHAP

seerd is: alles werkt even goed (of slecht).

Een e-therapie die, zoals vLO, gebaseerd is op mindfulness en positieve psychologie heeft dus geen meerwaarde ten opzichte van één die zich beroept op inzichten uit bijvoorbeeld de cognitieve gedragspsychologie. Belangrijke kanttekeningen, die echter onbetwist laten dat e-therapie goedkoper is dan veel andere therapievormen. (ID)

Pots, W.T.M. et al. (2015), Acceptance and commitment therapy as a web-based intervention for depressive symptoms: randomised controlled trial. *The British Journal of Psychiatry*. doi: 10.1192/bjp.bp.114.146068

lustopwekkende pil voor vrouwen nu op de markt

HULP VAN PA EN MA SOMS CONTRAPRODUCTIEF HUISWERKBEGELEIDING DOOR OUDERS

Ouders kunnen hun kinderen maar beter niet helpen met hun wiskundehuiswerk. Althans, voor zover zij de wiskunde zelf geen warm hart toedragen.

Onderzoekers van de Universiteit van Chicago testten 438 Amerikaanse kinderen uit de midden- en bovenbouw van het basisonderwijs op wiskundige vaardigheden en peilden hun enthousiasme voor wiskunde. Ook de ouders namen deel aan het onderzoek. Zij werden bevraagd over hun houding tegenover wiskunde en over de frequentie waarmee ze hun kinderen helpen met wiskundehuiswerk.

De onderzoekers concluderen dat ouders die aversie tegen het vak koesteren, maar die hun kinderen niettemin regelmatig helpen met

wiskundehuiswerk, hun negatieve gevoelens overbrengen. Het helpen is een noodzakelijke voorwaarde voor deze overdracht: de conclusie gold niet voor kinderen van ouders die geen wiskundeliefhebbers zijn maar die hun kinderen ook niet helpen. Volgens de onderzoekers gebeurt er in de interactie tijdens de huiswerkbegleiding iets tussen kind en ouder dat het kind onzeker en angstig maakt over de eigen prestaties. Mogelijk zijn ouders met wiskunde-aversie minder goed in staat wiskundige kwesties effectief uit te leggen en reageren ze gespannen als hun kind een fout maakt of een probleem op een nieuwe, hen onbekende manier aanpakt. Het wiskundig niveau van jonge kinderen zou, aldus de onderzoekers, sterk kunnen worden opgehoogd

met middelen – boeken, apps – die angstige ouders helpen hun kind effectiever te begeleiden bij het maken van huiswerk. (EdJ)

Maloney, E.A. et al. (2015). Intergenerational Effects of Parents' Math Anxiety on Children's Math Achievement and Anxiety, *Psychological Science*. doi: 10.1177/0956797615592630

FOTO: SHUTTERSTOCK

NU 1 JAAR **PSYCHE & BREIN** VOOR MAAR €29

In **Psyche&Brein** leest u bijdragen van **gerenommeerde** deskundigen en **wetenschapsauteurs**. Het blad wordt gemaakt in samenwerking met Scientific American MIND, Spectrum der Wissenschaft en hun internationale edities.

Psyche&Brein is een **tijdschrift** over **psychologie** en **hersenenwetenschap**, maar publiceert ook artikelen over opvoeding en gezondheid. Het richt zich tot iedereen met een bijzondere interesse voor ons brein, professionals en leken. **Actueel onderzoek** en **spraakmakende thema's** staan centraal. Kenmerkend zijn de interdisciplinaire aanpak, de fraaie illustraties en de verhelderende infografieken.

U ontvangt 1 jaar Psyche&Brein voor maar €29 (incl. btw)

Abonneren kan via www.eoswetenschap.eu/depsycholoog

P&B verschijnt 6 keer per jaar. Alle edities vind je op www.eoswetenschap.eu * actievoorwaarden geldig tot 30/12/2015

brainbooks.nl

boeken met een hoofdrol voor de psyche

De nieuwe psychologische romans van Uitgeverij de Brouwerij:

IMPACT

Vittorio Busato
ISBN 9789078905806
296 p. €19,99

Over een ontoerekeningsvatbaar verklaarde hoogleraar psychologie die vanuit een tbs-kliniek zijn psychobiografie schrijft. Over winnen en verliezen. Over niet meer behoren tot een netwerk.

WAT KAN ONS GEBEUREN

Gerrit Hoogstraaten
ISBN 9789078905837
332 p. €19,99

Een Amsterdamse politieman krijgt tijdens W.O.-II zowel binnen het korps als in zijn gezin te maken met gewetensvragen en opportunisme. Over keuzes maken, dilemma's en ieders overtuiging van eigen gelijk.

WAT OVERBLIJFT IS NAAMLOOS

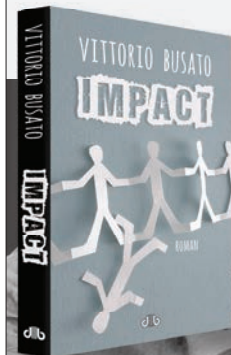
Tom Cornu
ISBN 9789078905813
232 p. €19,99

Over hoop en wanhoop, macht en onmacht, liefde en verlangen in verstoorde moeder-dochterrelaties. Over heden en verleden. Over de vraag of ons leven gedetermineerd is, en door wie of wat.

MAANMAN

Kieke Plooi
ISBN 9789078905820
250 p. €19,99

De psychotische ontwikkeling van August die kunstschilder is, wordt beleefd door de ogen van zijn tienjarige dochter. Daardoor is deze roman behalve voor volwassenen ook geschikt voor jongere lezers.

TRANSFER

Ik heb een nieuwe baan. Vorige maand ben ik universiteitshoogleraar geworden, aan de Universiteit van Utrecht. Leuk, natuurlijk, en eervol, maar wel een hele verandering. De laatste dagen in Leiden viel mij op hoeveel mensen in ons gebouw, van de portier tot de servicedesk, mij bij de naam begroetten. Collega's spraken warme woorden. Ik kreeg er buikpijn van. Hoe lang zal het duren voordat ik me weer net zo thuis voel op mijn nieuwe werkplek?

Hoe mensen over zichzelf denken, en hoe ze door anderen gezien worden, hangt ook af van de groepen waar ze bij horen, blijkt keer op keer uit mijn onderzoek*. Wie van werkkring verandert, moet zichzelf in zekere zin opnieuw uitvinden. Van simpele dingen, zoals waar is hier de printer, tot complexere vragen, zoals wie kan ik hierover eigenlijk om advies vragen? Toch blijven op een ander niveau veel dingen hetzelfde. Een aantal van mijn nieuwe collega's ken ik nog uit de tijd dat ze ook in Leiden werkten of daar hun opleiding volgden. En hoewel we soms met elkaar in concurrentie zijn, bijvoorbeeld met subsidieaanvragen bij NWO of de ERC, zijn er genoeg momenten dat we samen optrekken.

Ergens bij horen is fijn, maar het maakt je ook kwetsbaar. Het doet er weinig toe bij welke universiteit je werkt als de meerwaarde van de sociale wetenschappen ter discussie wordt gesteld. En door het Hoffman-rapport (over de betrokkenheid van enkele hooggeplaatste APA-officials bij marteling van terreurverdachten door autoriteiten van de VS), voelen ook Nederlandse psychologen zich aangesproken, al hebben ze er niks mee te maken. Maar ook goede prestaties van anderen stralen af op jezelf. Binnen de sociale psychologie lukt het nog steeds om landelijk een goede promotieopleiding te bieden. Vanuit het buitenland komen dan ook vooral complimenten over de vakbekwaamheid van jonge onderzoekers en internationale zichtbaarheid van sociaal psychologen 'uit Nederland'. Bij welke universiteit ze precies werken weet men vaak niet eens.

Wat is eigenlijk de toegevoegde waarde van concurrentie tussen wetenschapsgebieden, tussen universiteiten of tussen onderzoeksgroepen? Zou dat echt kwaliteitsverhogend werken zoals wordt aangenomen? Veel energie gaat verloren met elkaar vliegen afvangen, en door over en weer kritiek te spuien krijgt de buitenwereld gemakkelijk de indruk dat onze gezamenlijke wetenschappelijke kennis niks voorstelt. Niet zo slim. Vooral omdat diezelfde buitenwereld vaak geneigd is alles wat 'wetenschap' is weer op één hoop te gooien. Leg dan maar eens uit dat het in jouw geval anders ligt! De wetenschap is er niet bij gebaat dat we elkaar steeds als concurrenten zien. Samenwerking resulteert in de grootste vooruitgang. Zo wordt ook eerder duidelijk dat wetenschap maatschappelijke meerwaarde heeft en het belangrijk is daarin te investeren.

Als ik het zo bekijk, verandert er misschien niet zoveel door mijn overstap. Ik ben nog steeds psycholoog en ik ben nog steeds werkzaam binnen de wetenschap. Hoe bijzonder en spannend het voor mij persoonlijk ook is: de buitenwereld ziet geen verschil. Het helpt om daaraan te denken.

Naomi Ellemers

is (vanaf september 2015)
universiteitshoogleraar aan
de Universiteit Utrecht. E-
mail: N.Ellemers@uu.nl.

* Ellemers, N. (2012). The group self. *Science*, 336, 848-852.

Kidd & Castano (2013) claimden in Science dat het lezen van literaire fictie het empathisch vermogen van de lezer verbetert. Na publicatie trok het artikel direct veel aandacht. Zo stelde The New York Times Well-blog dat sociale wetenschappers het lezen van Tjechov aanraden om betere sociale vaardigheden te ontwikkelen. Maar is het geen gewaagde stelling dat het lezen van een literair verhaal leidt tot meer empathie? Aan de Erasmus Universiteit werd het onderzoek van Kidd & Castano gerepliceerd.

EEN REPLICATIESTUDIE

LEIDT HET LEZEN VAN
LITERAIRE FICTIE TOT
MEER EMPATHIE?

THEORY OF MIND

Hoe kan het lezen van literatuur leiden tot een groter inlevingsvermogen in het dagelijks leven? Een technische term voor inlevingsvermogen is *Theory of Mind* (ToM). ToM is de vaardigheid om een mentale staat, intenties, kennis en verwachtingen toe te kennen aan jezelf en anderen, en je ook in mentale gesteldheden van anderen te verplaatsen (Wellman, Cross & Watson, 2001). ToM omvat cognitieve en affectieve componenten (Shamay-Tsoory & Aharon-Peretz, 2007). Bij *cognitieve* ToM kunnen mensen overtuigingen en intenties van anderen interpreteren, terwijl mensen zich bij *affectieve* ToM een mentaal beeld kunnen vormen van emoties van anderen. Affectieve ToM is gerelateerd aan empathie. Maar anders dan empathie gaat het bij affectieve ToM om de cognitieve representatie van de emotie van een ander en niet om het opwekken van de emotie zelf (Shamay-Tsoory & Aharon-Peretz, 2007).

Deze twee aspecten van ToM zijn belangrijk; beide spelen een rol in zowel de persoonlijke ontwikkeling van een individu als bij diens interacties met anderen. Allereerst is ToM belangrijk in de cognitieve en emotionele ontwikkeling van kinderen (De Villiers & De Villiers, 2014). Peuters beginnen percepties en emoties te begrijpen en gaan zichzelf als separaat van anderen zien. Vanaf de schoolgaande leeftijd ontwikkelen zij het vermogen om kennis, wensen en emoties van anderen te begrijpen. De ontwikkeling van kinderen omvat dus enerzijds de vorming van hun eigen gedachtegoed en het begrijpen van hun eigen emoties, en anderzijds de ontwikkeling van het vermogen om zich emotioneel en cognitief in anderen te verplaatsen. De taalontwikkeling vormt hier een essentieel onderdeel van

(De Villiers & De Villiers, 2014). Kinderen gebruiken taal, bijvoorbeeld woorden zoals 'willen', 'begrijpen' en 'voelen', om hun mentale toestand en wensen uit te drukken. Daarnaast is ToM nodig om empathie te voelen voor iemand anders en is zo dus cruciaal in sociale en interpersoonlijke interacties. Als een persoon goed in staat is mee te leven met een ander en vice versa, zal dit wederzijds begrip de onderlinge band versterken.

De originele achterliggende gedachte van het onderzoek van Kidd & Castano (2013) in *Science* was dat het lezen van literaire fictie – in dit onderzoek verhalen die literaire prijzen hebben behaald of verhalen van auteurs die tot de literaire canon behoren, bijvoorbeeld Anton Tsjechov – in tegenstelling tot populaire fictie – in dit onderzoek gedefinieerd als deel uitmakend van een anthologie van populaire fictie, bijvoorbeeld een verhaal van Dashiell Hammett – van invloed is op ToM. Deze gedachte kwam voort uit eerder onderzoek dat aantoonde dat het lezen van literatuur een empathie-verhogend effect zou hebben op lezers (Djikic & Oatley, 2014). ToM zou namelijk de denkwijze reflecteren die door het lezen van literaire fictie wordt opgeroepen – zoals in verhalen over personages waarin hun intenties, waarachtigheid, emoties en interacties met anderen naar voren komen. Als iemand een verhaal leest, neemt hij of zij dus een andere leeswijze aan dan wanneer iemand non-fictie leest.

Daarnaast is de vraag of de opeenvolging van gebeurtenissen logisch en waar is, geheel ondergeschikt aan de beleving van de verhaalwereld. De lezer identificeert zich met een personage en zal daarom empathie ondervinden ten aanzien van diens gevoelens (Keen, 2006). Bovendien

LEIDT HET LEZEN VAN LITERAIRE FICTIE TOT MEER EMPATHIE?

KATINKA DIJKSTRA, PETER VERKOEIJEN,
IRIS VAN KUIJK, SOKE YEE CHOW, ANNELIES BAKKER
& ROLF ZWAAN

fungeert het lezen van fictie als een simulatie van sociale ervaringen waarin mensen representaties van het gedachtengoed van anderen maken en als het ware het gedrag in een complexe wereld simuleren (Mar, 2011). Een empirisch onderzoek heeft dit verband tussen het lezen van fictie en ToM gelegd door aan te tonen dat de hersengebieden, zoals de mediale prefrontale cortex die met ToM geassocieerd worden, deels overlappen met hersengebieden die geassocieerd worden met het begrijpen van verhalen (Mar, 2011).

Het effect van het lezen van literaire fictie op ToM zou zijn dat het empathie kan verhogen, alsook ons vermogen om ons zelf in anderen te verplaatsen. Zo zou het lezen over Gustave Flauberts personage Madame Bovary, uit de gelijknamige klassieker van 1856, die uit onvrede met haar sociale status tot gedrag wordt gedreven dat haar uiteindelijk fataal wordt, kunnen leiden tot een beter inzicht in hoe statusarme personen in het algemeen tot dergelijke wanhoopsdaden kunnen komen. De simulatie van de wereld en gebeurtenissen beschreven in de roman die door de ogen van de protagonist tot stand komt, zou kunnen bijdragen aan een verhoging van ToM. Onderzoek heeft laten zien dat lezers die in het verhaal opgingen, ook wel *transportation* genoemd, grotere empathie lieten zien met de protagonist van het verhaal (Johnson, 2012).

Het lezen van populaire fictie daarentegen heeft volgens Kidd en Castano (2013) geen effect op ToM – dit omdat in populaire fictie de verhaallijn consistent en voorspelbaar is en daardoor geen beroep doet op ToM (Gerrig & Rapp, 2004). De lezer wordt dus niet uitgedaagd wanneer populaire fictie wordt gelezen zoals dat bij het lezen van literaire fictie het geval is; de verwachtingen van de lezer worden bij populaire fictie echter voortdurend bevestigd. Het doel van populaire fictie is ook niet het uitdagen van de lezer, bijvoorbeeld door middel van stijlmiddele, maar het prettig onderhouden van de lezer op een meer passieve manier dan bij literaire fictie gebeurt (Barthes, 1974).

Om de rol van literaire fictie op ToM nader te onderzoeken,

voerden Kidd en Castano (2013) een vijftal experimenten uit met behulp van het online platform Mechanical Turk. Dit platform is een internetmarktplaats die onder meer onderzoekers en proefpersonen bij elkaar brengt, waardoor in betrekkelijk korte tijd onderzoekers proefpersonen tegen betaling taken kunnen laten uitvoeren.

In deze experimenten lazen deelnemers voordat ze een ToM-taak uitvoerden 1) literaire teksten, 2) populaire fictie, 3) non-fictie, 4) of geen tekst. Afgezien van de ToM-taken werden ook andere cognitieve en affectieve taken aangeboden. De resultaten van de vijf experimenten lieten stelselmatig zien dat het lezen van literaire teksten tot betere prestaties leidde op cognitieve en affectieve ToM-taken vergeleken met het lezen van populaire fictie of niet lezen.

In Tabel 1 staat een overzicht van de resultaten van Kidd en Castano. Zij vergeleken een literaire fictieconditie (LF) met een controleconditie (C; dit was non-fictie in experiment 1, en populaire fictie in de overige experimenten) op gemiddelde affectieve ToM-score. Een hogere score in kolom 3 voor de affectieve ToM-maten correspondeert met een hogere mate van affectieve ToM (behalve voor de *Diagnostic Analysis of Non-verbal Accuracy 2- Adult Faces* (DANVA2-AF) in experiment 2 waarin het aantal fouten geteld wordt en een lagere score beter is; zie Appendix 1 voor uitleg over deze ToM).

De herhaling van de effecten in meerdere experimenten resulteerde in de conclusie dat het lezen van literaire fictie (in ieder geval tijdelijk) ToM zou vergroten. Gezien de herhaaldelijke replicatie van de bevindingen in het artikel zelf die wijzen op een robuust wetenschappelijk effect en mogelijke implicaties van de bevindingen, lijkt publicatie in een gerenommeerd tijdschrift als *Science* gerechtvaardigd. Men zou zomaar ToM bij willekeurige lezers kunnen verhogen door ze met enige regelmaat aan literatuur bloot te stellen.

Maar is dit echt zo? De resultaten roepen de nodige vragen op. Allereerst: waarom heeft zo'n relatief eenvoudige

TABEL 1. OVERZICHT RESULTATEN KIDD & CASTANO (2013)

	N _{LF}	N _C	M _{LF} - M _C	POOLED SD	COHEN'S D	P (2-ZIJDIG)	GEOBSERVEERDE POWER
Exp. 1 (RMET)	43	43	2.43	4.79	0.51	.021	.63
Exp. 2 (DANVA2-AF)	57	57	-1.15	2.64	0.46	.022	.64
Exp. 3 (RMET)	35	34	2.70	5.21	0.52	.035	.58
Exp. 4 (RMET)	36	36	2.48	5.26	0.47	.049	.52
Exp. 5 (RMET)	119	118	1.25	4.12	0.30	.021	.65

en beperkte manipulatie als het lezen van een kort literair verhaal zulke ingrijpende consequenties? Een literatuurwetenschapper kan beargumenteren dat literaire verhalen en romans onderling nogal verschillen, waaronder de mate waarin een beroep wordt gedaan op de actieve rol van de lezer en de mate waarin simulatie van het vertelde überhaupt mogelijk is. De fragmentarische tekst in James Joyce's *Finnegans Wake*, ook wel omschreven als een kruiswoordpuzzel, zal zich veel minder lenen tot simulatie dan het eerder genoemde *Madame Bovary*. Zijn de door de auteurs gekozen fragmenten wel representatief voor de heterogene genres die ze vertegenwoordigen?

Daarbij is het door de onderzoekers gemaakte onderscheid tussen 'literaire fictie' en 'populaire fictie' in de vijf experimenten niet eenduidig. In hun tweede experiment werden fragmenten van finalisten voor de *National Book Award for Fiction* gebruikt als voorbeelden van literaire fictie, terwijl de voorbeelden van populaire fictie van fragmenten van recente bestsellers op *Amazon* afkomstig waren. In de experimenten drie, vier en vijf daarentegen waren verhalen uit een anthologie van populaire fictie, respectievelijk verhalen uit de collectie winnaars van de PEN/O-prijs geselecteerd (onderscheiding van buitengewoon verdienstelijke korte verhalen), en werden enkele verhalen uit experiment drie in experiment vier en vijf vervangen. De tweedeling in literaire en populaire fictie in deze laat ruimte open voor discussie. Zijn bestsellers op *Amazon* populaire fictiewerken alleen omdat ze goed verkopen? Zijn verdienstelijke korte verhalen juist literaire verhalen omdat ze onderscheiden zijn met de PEN/O prijs? Deze tweedeling lijkt veel minder te berusten op de inhoudelijke genreverschillen en hun effecten op de lezers die door Kidd en Castano worden beargumenteerd.

Als tegenargument kunnen de auteurs aanvoeren dat hun manipulatie erg robuust is aangezien zij herhaaldelijk en met verschillende verhalen een significant effect hebben gevonden. In deze robuustheid kan echter een probleem schuilen. Om dit te verduidelijken kijken we naar de vijfde kolom in tabel 1 met effectgroottes (Cohens d). De effecten van de manipulatie zijn middelgroot ($d=0.5$) tot klein ($d=0.3$). Aan de hand van de effectgrootte kan vervolgens bepaald worden hoeveel deelnemers er getest hadden moeten worden voor een vaak gehanteerde *power* (onderscheidingsvermogen) van .80 bij een tweezijdige *t*-toets en een significantieniveau van .05. Bij experiment 1 komt dat neer op minimaal 61 deelnemers per conditie (dus minimaal 122 deelnemers in totaal). Omdat de effectgroottes van de overige

vier experimenten allemaal nagenoeg hetzelfde of kleiner zijn dan in experiment 1, laat deze steekproefgrootteberekening zien dat vier van de vijf experimenten te weinig deelnemers en dus te weinig *power* hadden. Toch werd in alle vier de experimenten een significant effect gevonden (zie de voorlaatste kolom van tabel 1). En dat is opmerkelijk gegeven de waarschijnlijk relatief lage *power* van het merendeel van de experimenten. Hoe opmerkelijk precies kan vastgesteld worden met de *consistency-test* van Francis (2013). Deze methode zullen wij op de vergelijkingen uit tabel 1 toepassen.

Allereerst wordt voor elk experiment de zogenaamde geobserveerde *power* berekend, gebaseerd op de gevonden effectgrootte en het aantal deelnemers per conditie. Hiervoor hebben wij gebruik gemaakt van de rekenmachine op <http://www.stat.ubc.ca/~rollin/stats/ssize/n2.html>. Omdat deze rekenmachine uitgaat van een gelijk aantal deelnemers per conditie, hebben we bij ongelijkheid gebruik gemaakt van het aantal deelnemers in de grootste conditie. De geobserveerde *power* is voor ieder experiment weergegeven in de laatste kolom van tabel 1. De kans op vijf keer een significant resultaat in vijf experimenten wordt dan $.63 \times .64 \times .58 \times .52 \times .65 = .079$. Deze kans is de uitkomst van de consistentietest en de gevonden waarde is kleiner dan de grenswaarde van .10 die Francis (2013) voorstelt. Bij een testresultaat onder deze waarde zijn er te veel significante resultaten in een set van experimenten, gegeven de geobserveerde *power* van elk van de experimenten; de resultaten zijn dan *too good to be true*. Francis geeft aan dat zo'n set het gevolg kan zijn van een selectieve rapportage van resultaten (alleen de 'successen' worden vermeld) en/of van incorrect uitgevoerde experimenten.

Dit laatste kan terug te voeren zijn op *questionable research practices* (Simmons, Nelson & Simonsohn, 2011; De Groot (1961) beschrijft ze reeds in *Methodologie*), zoals stoppen met de dataverzameling op het moment dat het verwachte resultaat significant is. Wat in de experimenten van Kidd en Castano (2013) geleid heeft tot de eerder vermelde lage waarde op de consistentietest, blijft giswerk. Het is evenwel aannemelijk dat Kidd en Castano een te optimistisch beeld geven van het effect van het lezen van literaire fictie op affectieve ToM. De vraag die vervolgens rijst is hoe groot dit effect dan werkelijk is, als het effect al bestaat.

Deze twee vragen – waarom heeft zo'n eenvoudige manipulatie zulke verstrekkende consequenties én hoe groot is het effect – vormden ons uitgangspunt voor het uitvoeren van

deze replicatiestudie. Bij een replicatieonderzoek doet een wetenschapper een reeds bestaand onderzoek zo nauwkeurig mogelijk na. Replicatiestudies zijn belangrijk omdat ze kunnen laten zien of een effect betrouwbaar is of niet (Lakens, Haans & Koole, 2012). Geeft de replicatie hetzelfde resultaat, dan beperkt een bevinding zich niet alleen tot de oorspronkelijke specifieke context.

Aangezien de keuzes voor design, proefpersonen en manipulatie door de oorspronkelijke studie zijn bepaald, kan er niet met marges, manipulaties of steekproefgroottes worden geschoven en voegt een replicatie waardevolle informatie toe aan de betrouwbaarheid van een effect (Lakens et al., 2012). We willen wel opmerken dat denken in termen van succesvolle en niet-succesvolle replicaties naar onze mening weinig vruchtbaar is. Beter is het om op basis van een groot aantal replicatiestudies te komen tot een kwantificering van de effectgrootte die gemoeid is met een bepaalde bevinding en een kwantificering van de mate waarin een bevinding varieert over verschillende onderzoeken heen. In het geval van Kidd en Castano (2013) zouden idealiter alle vijf experimenten moeten worden gerepliceerd. Dat is, alleen al vanwege de grote aantallen deelnemers, praktisch niet haalbaar. Voor onze studie is daarom voor de replicatie van alleen experiment 5 gekozen. Dit was de studie met de meeste power, waarin bovendien de meeste relevante condities waren opgenomen.

DE OORSPRONKELIJKE STUDIE

In experiment vijf van Kidd en Castano lazen deelnemers één van de volgende populaire fictieverhalen *Jane* van Mary Roberts Rinehart, *Too Many Have Lived* van Dashiell Hammett, en *Space Jockey* van Robert Heinlein afkomstig uit de anthologie van populaire fictie (Hoppenstand, 1998); één van de volgende literaire fictie verhalen *The VanderCook* van Alice Mattison; *Corrie* van Alice Munro; en *Uncle Rock* van Dagerbert Gilb, die een Nationale Boekenprijs hadden gewonnen; of geen verhaal. De ToM-taken waren de *Reading the Mind in the Eyes* test (RMET) en de *Yoni*-taak (zie appendix 1).

In het oorspronkelijke experiment werden 356 deelnemers (na exclusie van 100 deelnemers) in de leeftijd van 18 tot 75 ($M=34.42$, $sd=11.59$) willekeurig aan de literaire fictie-, populaire fictie-, of niet-leesconditie toegewezen. De deelnemers vulden naast de gebruikelijke tests de *Transportation Scale* (Green & Brock, 2000) in, waardeerden de tekst in de mate waarin zij de tekst een goed voorbeeld vonden van een literaire tekst en voerden de *Author Recognition Test* (ART; zie appendix 1). ToM wordt namelijk gerelateerd aan het

bekend zijn met auteurs van fictie (Mar, Oatley & Peterson, 2009).

De resultaten lieten zien dat de literaire teksten minder gewaardeerd werden dan de populaire fictieteksten, maar ze werden wel als betere voorbeelden van literatuur gezien. De mate van *transportation* verschilde niet tussen de twee typen teksten – een verrassend resultaat omdat Kidd en Castano veronderstellen dat mensen die literaire fictie lezen *sterker* aangezet worden tot verplaatsing in de hoofdpersonen dan mensen die populaire fictie lezen. De resultaten op de verschillende ToM-maten (RMET en Yoni) waren evenwel in lijn met de voorspellingen van Kidd en Castano. Door de bank genomen lieten de resultaten in alle experimenten zien dat deelnemers hogere ToM-scores behaalden na het lezen van literaire fictie dan na het lezen van populaire fictie (zie tabel 1).

DE REPLICATIE

In de oorspronkelijke studie was naast een literaire- en populaire-fictieconditie een niet-lezenconditie opgenomen. Deze conditie is in onze replicatiestudie buiten beschouwing gelaten, omdat we de claim over het effect van het lezen van literaire fictie maar niet van populaire fictie op het verhogen van ToM als meest boude claim zagen.

Voor de replicatiestudie zijn dezelfde exclusiecriteria gehanteerd als in het originele experiment: deelnemers die al aan een eerder experiment hadden meegedaan en voor wie Engels niet de moedertaal was, werden uitgesloten van deelname. Teksten waren gereduceerd tot een standaardlengte per pagina waardoor extreem korte leestijden (minder dan dertig seconden per pagina) uitgesloten konden worden. Deelnemers met leestijden boven 3.5 standaarddeviaties van het gemiddelde werden eveneens uitgesloten. Andere exclusiecriteria waren uitbijters (3.5 sd van het gemiddelde) op de *Author Recognition Test* of afhankelijke variabelen.

METHODE

DEELNEMERS Net als in de oorspronkelijke studie van Kidd en Castano deden in onze replicatiestudie 528 Amerikaanse deelnemers mee aan het onderzoek dat met het eerder beschreven Mechanical Turk-platform werd uitgevoerd. Deelnemers ontvingen een vergoeding van \$1.75 voor een taak die naar verwachting rond de vijftig minuten in beslag zou nemen. Deelnemers werden willekeurig toegewezen aan de twee condities. Deelnemers die in meerdere versies van het

experiment meededen, vielen af ($n = 64$), evenals deelnemers die het experiment niet afmaakten ($n = 48$) en *non-native English speakers* ($n = 10$). Verder vielen uitbijters (3.5 sd boven of onder het gemiddelde) af voor de ART ($n = 1$), RMET ($n = 4$), en trials van de Yoni-taak ($n = 10$). Ten slotte werden de data van deelnemers verwijderd die met leestijden meer dan 3.5 sd onder het gemiddelde zaten ($n = 90$) en een proefpersoon met een extreem lange leestijd ($n = 1$).

De uiteindelijke steekproef bestond uit 300 deelnemers: 150 in de populaire-fictieconditie en 150 in de literaire-fictieconditie. Het percentage vrouwen bedroeg 65% in de populaire-fictieconditie en 69% in de literaire-fictieconditie. De gemiddelde leeftijd in de populaire-fictieconditie was 39.84 jaar ($sd = 13.47$) en 37.08 ($sd = 12.80$; gebaseerd op 149 deelnemers) in de literaire-fictieconditie. De deelnemers van de twee condities verschilden niet qua etniciteit en hoogst genoten opleiding. De twee condities waren dus vergelijkbaar voor aanvang van de experimentele procedure.

TAKEN Vergelijkbaar met de oorspronkelijke studie was de verwachting dat de scores op de volgende drie taken beïnvloed worden door het lezen van literaire versus populaire teksten: de RMET, de Yoni-test en de ART. Voor een verdere uitleg over deze taken verwijzen we naar Appendix 1.

Verder werden gegevens verzameld ten aanzien van positief en negatief affect die op dit moment ervaren werden (Watson, Clark & Tellegen, 1988), of deelnemers blijdschap dan wel verdriet voelden, en de *Transportation Scale* die be vraagt in hoeverre de lezer opging in het verhaal. Hierna gaven de deelnemers aan in hoeverre ze het verhaal leuk vonden en in hoeverre ze dachten dat het gelezen verhaal een voorbeeld was van goede literatuur. Dit konden zij aangeven op een 7-puntsschaal (van 1=*not at all* tot 7=*extremely*).

Tenslotte werd naar demografische gegevens (leeftijd, geslacht, opleidingsniveau) gevraagd en naar wat zij dachten waarover het onderzoek ging met de *Perceived Awareness of the Research Hypothesis* (PARH; Rubin, Paolini, & Crisp, 2010).

PROCEDURE Net als in de oorspronkelijke studie waren er zes verschillende versies van het experiment. Elke versie bestond uit één verhaal uit de selectie van zes verhalen (populaire of literaire fictie) en de testen die elke proefpersoon maakte. Elke versie bevatte een ander verhaal. Deelnemers mochten uitsluitend aan een van de zes versies meedoen (hun data werden verwijderd

van hun tweede deelname als ze toch aan een tweede versie deelnamen). De volgorde van taken was voor alle deelnemers hetzelfde. Allereerst moesten zij de tekst lezen die voor hun versie geselecteerd was. Vervolgens maakten zij de taken in de volgorde zoals hieronder is beschreven.

DESIGN Het design was een between-subjectsdesign met conditie (literaire of populaire fictie) als between-subjects variabele. Dit houdt in dat een groep deelnemers een literair verhaal te lezen kreeg en een andere groep deelnemers een populair fictieverhaal (zie kader Verhalen). De verschillende maten van de ToM-taken waren de afhankelijke variabelen. De rol van het type verhaal (literair of populair) op de scores van de ToM-taken was wat werd onderzocht. Andere maten werden als covariaat (een variabele die het effect kan beïnvloeden van de relatie tussen een onafhankelijke en afhankelijke variabele) meegenomen, zoals de ART en de score op de controletrials van de Yoni-taak.

RESULTATEN

In Tabel 2 staan de gemiddelden en standaarddeviaties op relevante oordelen over de verhalen. Op de vraag 'hoeveel plezier heb je beleefd aan het lezen van de tekst?' werd in de literaire-fictieconditie gemiddeld iets hoger gescoord dan in de populaire-fictieconditie ($F(1,298) = 6.076$, $p = .014$, $\eta^2 = .019$). Daarnaast werd op de vraag 'in hoeverre is de gelezen tekst een goed voorbeeld van literatuur?' in de literaire-fictieconditie gemiddeld genomen iets hoger gescoord dan in de populaire fictie conditie ($F(1,298) = 7.728$, $p = .006$, $\eta^2 = .025$). Voor beide vragen geldt dat er weliswaar een significant verschil is tussen beide groepen, maar dat het effect van het type literatuur erg klein is.

Verder was de gemiddelde gerapporteerde mate van

TABEL 2. GEMIDDELDEN EN STANDAARDDEVIATIES VOOR OORDELEN VAN STUDENTEN OVER DE VERHALEN EN TESTSCORES

VRAAG	LITERAIRE FICTIE	POPULAIRE FICTIE
	M (sd)	M (sd)
Hoeveel plezier beleefd (0-7)	4.63 (1.19)	4.10 (1.84)
Goed voorbeeld van literatuur (0-7)	4.00 (1.69)	3.41 (1.73)
Transportatie	4.01 (0.69)	3.68 (0.73)
Author Recognition Test	21.63 (13.27)	22.59 (13.91)
Yoni-controletaak	.97 (.06)	.97 (.07)

transportatiescore hoger in de literaire-fictieconditie dan in de populaire-fictieconditie ($F(1,298)=15.257, p<.01, \eta^2=.048$); ook dit effect is erg klein. De gemiddelde score op de ART verschilde niet tussen de literaire- en de populaire-fictieconditie ($F < 1, \eta^2<.01$). De gemiddelde score (proportie correct beantwoorde items) op de Yoni-controletaak was vergelijkbaar voor de literaire-fictieconditie ($M=.97, sd=.06$) en de populaire conditie ($M=.97, sd=.07$); in beide condities lijkt er bovendien sprake te zijn van een plafondeffect.

In Tabel 3 staan de gemiddelden en standaarddeviaties op de belangrijkste uitkomstmaten per verhaal en per conditie. Bekijken we de resultaten uit die tabel per kolom, dan wordt duidelijk dat de zes verschillende verhalen elkaar nauwelijks ontlopen in termen van gemiddelde scores op de uitkomstmaat en in standaarddeviaties. Daarnaast blijkt uit de 'totaal'scores per uitkomstmaat dat de deelnemers in de literaire conditie en in de populaire-fictieconditie zeer vergelijkbaar presteren. Ten slotte laten de scores op de twee eerste orde Yoni-taken – en in mindere mate de scores op de tweede orde affectieve Yoni-taak – per verhaal en in de totalen per conditie een plafondeffect zien. Alles overziend, is in de beschrijvende statistieken van onze steekproef geen evidentie te vinden voor de hypothese dat mensen beter scoren op ToM-taken na het lezen van literaire fictie dan na het lezen van populaire fictie.

In het oorspronkelijke onderzoek werden toetsende analyses uitgevoerd op de rMET-scores en de Yoni-scores. Wij

hebben voor wat betreft de rMET-replicatiedata dezelfde analyses uitgevoerd als in de originele studie. De analyse van de Yoni-scores verschilde echter enigszins van de analyse uit de originele studie omdat een belangrijke assumptie geschonden was. Dezelfde assumptie was overigens ook geschonden in de originele studie, maar hier hebben Kidd en Castano geen rekening mee gehouden.

Onderstaand volgen de belangrijkste uitkomsten van de toetsende statistieken (zie ook Appendix 2 voor meer details). Het effect van type tekst op rMET-scores was extreem klein met een partiële correlatie van .071. Het gemiddelde was 27.233 [95% Betrouwbaarheidsinterval 26.581; 27.885] in de populaire-fictieconditie en 27.808 [95% Betrouwbaarheidsinterval 27.156; 28.460] in de literaire-fictieconditie. De eerste toetsende analyse laat dus – in tegenstelling tot de bevindingen uit de originele studie – slechts een heel klein en statistisch niet-significant effect zien van type tekst op rMET-scores.

Een vergelijkbaar resultaat werd gevonden voor de Yoni-taken: het gemiddelde in de populaire-fictieconditie ($M=.927, 95\%$ Betrouwbaarheidsinterval .918; .936) was vergelijkbaar met dat in de literaire-fictieconditie ($M=.933, 95\%$ Betrouwbaarheidsinterval .924; .942], $F < 1, p=.329$, partial $\eta^2=.003$). De resultaten van deze analyse lijken dus – evenals de resultaten van de rMET-analyses – niet in lijn met de bevindingen van de originele studie.

REFLECTIE

Maakt het lezen van literatuur ons meer empathisch? De meesten van ons zouden waarschijnlijk willen dat dit zo was. Niet alleen heeft het lezen van literatuur (vergeleken met andere fictie) dan ineens een praktisch nut, we hebben ook een gemakkelijke manier gevonden om een betere samenleving te creëren. We schotelen de mensen gewoon een dieet van *Der Zauberberg*, *The Sound and the Fury* en *Terug tot Ina Damman* voor, en hopla, we vallen elkaar zingend in de armen. Misschien heeft deze roze wolk invloed gehad op het besluit van

de reviewers en redacteurs bij *Science* om het artikel van Kidd en Castano te accepteren. Het artikel heeft het nodige stof doen opwaaien in de pers en het vooruitzicht hierop heeft waarschijnlijk ook een rol gespeeld bij die acceptatie van het manuscript.

Want laten we wel wezen: als normale reviewcriteria waren gehanteerd, dan was het artikel niet geaccepteerd. Er kleven nogal wat zwakke punten aan het onderzoek, waarvan er een paar prima worden beschreven in de blog *Language Log* van de Universiteit van Pennsylvania:

<http://bit.ly/1MnQTRe>. Het is duidelijk dat de steekproeven van literaire en andere teksten veel te klein en niet-representatief waren. Zoals de blogpost suggereert, hebben de auteurs teksten gekozen waarmee ze verwachtten de voorspelde effecten te vinden. Zou bijvoorbeeld een fragment uit een experimentele literaire roman, zoals James Joyce's *Finnegan's Wake* of W.F. Hermans' *De God Denkbaar, Denkbaar de God* leiden tot meer empathie?

Daarnaast wordt empathie onmiddellijk na het lezen van de passages gemeten, terwijl de claim is dat het lezen

DISCUSSIE

Over het algemeen is het beschreven patroon in ons replicatie-experiment anders dan in de oorspronkelijke studie. In de oorspronkelijke studie werd in vijf experimenten aangetoond dat het lezen van literaire fictie de ToM

beïnvloedt. De replicatiestudie liet uitsluitend verschillen zien ten aanzien van de waardering van populaire fictie versus literaire fictie, in welke mate de literaire verhalen goede voorbeelden waren van literatuur en de mate van opgenomen worden in het verhaal die hoger was bij de literaire verhalen.

TABEL 3. GEMIDDELDEN EN STANDAARDDEVIATIES VOOR DE SCORES OP TWEE YONI-TAKEN (UITGESPLITST NAAR EERSTE ORDE EN TWEEDE ORDE EN VOOR DE SCORES OP DE YONI-TAAK. 'L' VERWIJST NAAR DE LITERAIRE-FICTIE-CONDITIE EN 'P' NAAR DE POPULAIRE-FICTIECONDITIE. DE GEMIDDELDEN EN STANDAARDDEVIATIES VOOR DE VIJF UITKOMSTMATEN WORDEN EVENEENS PER CONDITIE WEERGEGEVEN BIJ RESPECTIEVELIJK TOTAAL L EN TOTAAL P.

		YONI COGNITIEF		YONI AFFECTIEF	RMET	
		EERSTE ORDE	TWEEDE ORDE	EERSTE ORDE	TWEEDE ORDE	
Verhaal	n	M (sd)	M (sd)	M (sd)	M (sd)	M (sd)
Corrie (L)	50	.99 (.02)	.85 (.16)	.97 (.05)	.92 (.07)	28.54 (4.11)
Uncle Rock (L)	53	.99 (.02)	.85 (.18)	.97 (.06)	.91 (.07)	27.47 (3.76)
The_Vandercook (L)	47	.99 (.04)	.87 (.15)	.96 (.06)	.91 (.08)	27.28 (3.39)
Totaal L	150	.99 (.03)	.86 (.17)	.97 (.06)	.92 (.07)	27.78 (3.79)
Jane (P)	46	.98 (.05)	.83 (.14)	.97 (.06)	.89 (.09)	26.98 (4.38)
Space Jockey (P)	59	.99 (.03)	.85 (.14)	.98 (.04)	.91 (.08)	27.15 (4.04)
Too Many Have Lived (P)	45	.98 (.03)	.84 (.18)	.97 (.04)	.92 (.07)	27.67 (4.10)
Totaal P	150	.99 (.04)	.84 (.15)	.97 (.05)	.91 (.08)	27.23 (4.15)

van literatuur lange termijneffecten heeft. Verder kan men zich afvragen of het überhaupt wel zo plausibel is dat het lezen van literatuur tot andere effecten op empathie leidt dan het lezen van populaire literatuur. In populaire literatuur worden immers ook vaak gedachten en gevoelens beschreven vanuit verschillende perspectieven (denk aan de populaire serie *Het Lied van Ijs en Vuur*, waarop de tv-serie *Game of Thrones* is gebaseerd). En is het onderscheid tussen literatuur en niet-literatuur wel te maken? Hebben generaties literatuurwetenschap-

pers zich hier niet al het hoofd over gebroken? Sommigen hebben zelfs geopperd dat 'literariteit' niet zozeer een kwaliteit van de tekst is, maar een manier van lezen.

De huidige nonreplicatie van de resultaten werpt een verdere schaduw op de conclusies uit het *Science*-artikel. Nu zegt één experiment op zich niet veel. Dat geldt dus zowel voor de originele studie als voor onze non-replicatie. Niettemin laten onze resultaten wel de volgende conclusie toe. Zelfs als men precies dezelfde selectieve steekproeven van teksten

gebruikt als Kidd en Castano en zelfs als men dezelfde methoden gebruikt en dezelfde populatie, is het niet gegeven dat men dezelfde resultaten vindt. Reden temeer dus te concluderen dat *Science* voorbarig heeft gehandeld door deze studie te publiceren.

Sterke claims zoals 'het lezen van literatuur maakt ons betere mensen' vragen om sterk bewijs. En het is inmiddels wel duidelijk dat dit sterke bewijs volkomen afwezig is in het onderzoek van Kidd en Castano. (*Rolf Zwaan*)

Hoe is deze discrepantie mogelijk? Het kan niet aan de grootte van de steekproef hebben gelegen, want er waren meer deelnemers in deze replicatiestudie dan in de oorspronkelijke studie. Het kan evenmin aan de aard van de populatie hebben gelegen omdat wij uit dezelfde populatie (Mturk-workers) hebben geput als Kidd en Castano. Ook de testmaterialen waren identiek aan die van de oorspronkelijke studie. Over de demografische gegevens van de groep waren geen gegevens beschikbaar, dus die vergelijking kan hier niet worden gemaakt. Maar verwacht mag worden dat deze vergelijkbaar is als deze uit dezelfde populatie wordt geworven. Er was wel een verschil in vergoeding voor de deelnemers (\$3 voor de oorspronkelijke studie en \$1.75 voor de replicatiestudie); gezien de overeenkomsten in populatie en gemiddelde scores vormt dit echter geen verklaring voor het nul-effect van de replicatiestudie.

Waren er verschillen tussen de twee studies wat betreft de scores op de tests? Als we de gemiddelden vergelijken (voor zover mogelijk) met die van de oorspronkelijke studie, dan valt op dat de scores voor de *Reading the Mind in the Eyes Test* hoog liggen in de replicatiestudie, hoger (tussen de 27.15 en 28.54) dan die van de oorspronkelijke studie (tussen de 24.18 en 26.97) en duidelijk hoger voor de populaire-fictieconditie dan in de oorspronkelijke studie. De scores voor de Yoni-taak lijken wat hoger te liggen in de replicatiestudie, met uitzondering van de eerste orde maten. Ook al is uit dezelfde populatie van Mturk-workers geput, scores verschillen op belangrijke maten.

Op basis van deze replicatiepoging kan een aantal kanttekeningen bij de oorspronkelijke studie worden gezet. Ten eerste: de hoofdbevindingen worden niet gerepliceerd. Sterker, uit zowel de beschrijvende als toetsende statistieken blijken vrijwel geen verschillen tussen de literaire- en populaire-fictieconditie in de replicatie. Dit kan niet aan verschillen in procedure, materialen of populatie te wijten zijn en dit is dan ook de meest problematische uitkomst met betrekking tot de oorspronkelijke studie. Een effect dat door de auteurs zelf maar liefst vijf keer werd gerepliceerd, was daarentegen in de replicatiepoging geheel afwezig.

Ten tweede: andere effecten uit de oorspronkelijke studie worden niet gerepliceerd. Er was sprake van een plafond-effect voor de Yoni-taak in de replicatiestudie; die was een van de belangrijkste taken van de studie maar kan blijkbaar weinig differentiëren in een steekproef van een algemene populatie. Dit roept de vraag op waarom niet een betere, meer onderscheidende ToM-taak was gebruikt.

Ten derde: het blijft onwaarschijnlijk dat het simpelweg

Zijn verdienstelijke korte verhalen juist literaire verhalen omdat ze onderscheiden zijn met de PEN/O prijs?

lezen van een literair verhaal in vergelijking met een populair fictieverhaal zulke vergaande consequenties heeft voor het zich kunnen verplaatsen in de emoties en mentale staat van anderen, terwijl het gehanteerde onderscheid tussen deze twee genres zo weinig op eenduidige en inhoudelijke kenmerken is gebaseerd.

Wij concluderen dat onze replicatie van Kidd en Castano (2013) niet in lijn was met hun resultaten en stellen de betrouwbaarheid van het door hen gerapporteerde effect dan ook ter discussie. De resultaten van deze replicatiestudie benadrukken tevens het belang van het uitvoeren van replicatiestudies. Hoe robuust de resultaten van Kidd en Castano in eerste instantie ook leken, uit deze replicatiestudie en de effectanalyses blijkt dat het lezen van literaire fictie niet zonder meer en zelfs niet tijdelijk bijdraagt aan een verbetering van *Theory of Mind*. Verdere replicatiestudies van experimenten uit de oorspronkelijke studie moeten uitwijzen of het effect überhaupt replicerbaar is.

Hoe dan ook lijkt het nogal voorbarig om mensen aan te zetten tot het lezen van literaire fictie met als doel het inlevingsvermogen in anderen te verhogen. Hoe mooi dit idee in principe ook klinkt, het blijkt in een onafhankelijke meting empirisch niet robuust te zijn.

OVER DE AUTEURS

Dr. Katinka Dijkstra en dr. Peter Verkoeijen zijn als universitair hoofddocent verbonden aan de Capaciteitsgroep Psychologie, Faculteit Sociale Wetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam. Annelies Bakker en Soke Yee Chow zijn masterstudent Klinische Psychologie aan de Erasmus Universiteit. Iris van Kuijk volgt de Advanced Research Master bij de Capaciteitsgroep Psychologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Prof. dr. Rolf A. Zwaan werkt als hoogleraar bij de Capaciteitsgroep Psychologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Correspondentie aangaande dit artikel: Katinka Dijkstra, Capaciteitsgroep Psychologie, Faculteit Sociale Wetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam, Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam. E-mail: k.dijkstra@fsw.eur.nl.

Summary

DOES READING LITERATURE RESULT IN HIGHER EMPATHY? A REPLICATION STUDY
K. DIJKSTRA, P. VERKOEIJEN, I. VAN KUIJK, S. YEE CHOW, A. BAKKER & R. ZWAAN

A recently published paper in *Science* (Kidd & Castano, 2013) showed in five experiments that reading literary fiction led to an increase in performance on tests of affective and cognitive Theory of Mind when compared with reading popular fiction, nonfiction or no reading. Although the authors only claim that this is a temporary effect, the claim itself is remarkable and warrants further examination. The current study is a replication study of one the experiments from the *Science* paper to examine how robust these findings are. The results of this study demonstrate that the findings of this original study do not replicate in an independent study with a similar population and the exact same materials and tasks.

Literatuur

- Acheson, D.J., Wells, J.B. & MacDonald, M.C. (2008). New and updated tests of print exposure and reading abilities in college students. *Behavior Research Methods*, 40, 278-289.
- Baron-Cohen, S., Wheelwright, S., Hill, J., Raste, Y. & Plumb, I. (2001). The "Reading the Mind in the Eyes" test revised version: A study with normal adults, and adults with Asperger syndrome or high-functioning autism. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42, 241-251.
- Barthes, R. (1974). *S/Z*. New York, NY: Farrar, Straus and Giroux, Inc.
- Dijkic, M. & Oatley, K. (2014). The art in fiction: From indirect communication to changes of the self. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 8, 498-505.
- Francis, G. (2013). Replication, statistical consistency, and publication bias. *Journal of Mathematical Psychology*, 57, 153-169.
- Gerrig, R.J. & Rapp, D.N. (2004). Psychological processes underlying literary impact. *Poetics Today*, 25, 265-281.
- Green, M.C. & Brock, T.C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 701-721.
- Groot, A.D. de (1961). *Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de gedragswetenschappen*. Assen: Van Gorcum.
- Hoppenstand, G. (Ed.; 1998). *Popular fiction: an anthology*. New York, NY: Longman.
- Johnson, D.R. (2012). Transportation into a story increases empathy, prosocial behavior, and perceptual bias toward fearful expressions. *Personality and Individual Differences*, 52, 150-155.
- Keen, S. (2006). A theory of narrative empathy. *Narrative*, 14, 207-236.
- Kidd, D.C. & Castano, E. (2013). Reading literary fiction improves theory of mind. *Science*, 342, 377-380.
- Lakens, D., Haans, A. & Koole, S.L. (2012). Het belang van replicaties voor de psychologische wetenschap. Eén onderzoek is geen onderzoek. *De Psycholoog*, 2012, 10-18.
- Mar, R.A. (2011). The neural bases of social cognition and story comprehension. *Annual Review of Psychology*, 62, 103-134.
- Mar, R.A., Oatley, K. & Peterson, J.B. (2009). Exploring the link between fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes. *Communications*, 34, 407-428.
- Nowicki, S. & Carton, J. (1993). The measurement of emotional intensity from facial expressions. *Journal of Social Psychology*, 133, 749-750.
- Rubin, M., Paolini, S. & Crisp, R.J. (2010). A processing fluency explanation of bias against migrants. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 21-28.
- Shamay-Tsoory, S.G. & Aharon-Peretz, J. (2007). Dissociable prefrontal networks for cognitive and affective theory of mind: A lesion study. *Neuropsychologia*, 45, 3054-3067.
- Simmons, J.P., Nelson, L.F. & Simonsohn, U. (2011). False-positive psychology: Undisclosed flexibility in data collection and analysis allows presenting anything as significant. *Psychological Science*, 22, 1359-1366.
- Villiers, J.G. de & Villiers, P.A. de (2014). The role of language in Theory of Mind development. *Topics in Language Disorders*, 34, 313-328.
- Watson, D., Clark, L.A. & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063-1070.
- Wellman, H.M., Cross, D. & Watson, J. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development: The truth about false belief. *Child Development*, 72, 655-684.

APPENDIX 1: DE TAKEN

De Reading the Mind in the Eyes Test (RMET; $\alpha=.63$) is een test waarbij de affectieve component van ToM wordt gemeten (Baron-Cohen et al., 2001). De test bestaat uit 36 trials, met plaatjes van alleen de ogen van een acteur. Bedoeling is dat de deelnemers een van de vier emoties kiezen die bij het plaatje zou horen.

De Diagnostic Analysis of Non-verbal Accuracy 2 – Adult Faces Test (DANVA2-AF; $\alpha=.78$) is een van de acht subtests van de DANVA2, een test die meet in hoeverre men in staat is om non-verbale sociale informatie te interpreteren en uit te drukken (Nowicki & Carton, 1993). De DANVA2-AF bestaat uit 24 foto's van gezichten, waarvan de deelnemer de uitdrukking moet benoemen. Steeds kan worden gekozen uit de emoties blijheid, verdriet, angst of boosheid. *De Yoni Task ($\alpha=.67$)* bestaat uit 61 trials (Shamay-Tsoory & Aharon-Peretz, 2007). Bij elke trial staat er een smiley in het midden, genaamd Yoni (in ons onderzoek genaamd John), met daaromheen in elke hoek een gekleurd plaatje (zie onderstaande afbeelding). Over elke trial wordt een vraag gesteld die de proefper-

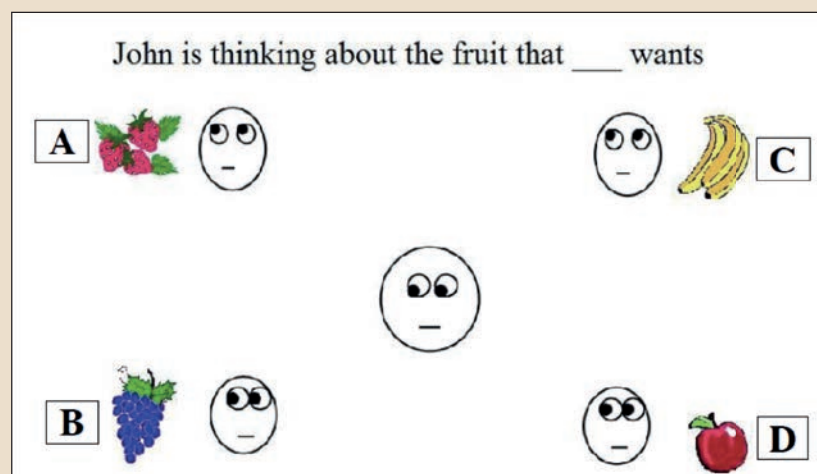
VERVOLG APPENDIX 1: DE TAKEN

soon moet beantwoorden met de opties A, B, C of D. Het antwoord op de vraag kan worden bepaald door verschillende factoren, waaronder de emotie van Yoni, de kijkrichting van Yoni en de karakteristieken en emoties van de overige vier plaatjes.

Deze test kent twee hoofdcondities: de eerste-ordeconditie en de tweede-ordeconditie. In de eerste-ordeconditie gaat de vraag over Yoni en de weergegeven objecten in de vier hoeken van het beeldscherm. Bij de tweede-ordeconditie staan er bij de vier objecten/plaatjes in de hoeken ook andere smileys. Bij deze conditie gaat het om de verhouding tussen Yoni en de smileys ten opzichte van elkaar en de bijbehorende objecten. Beide hoofdcondities maken onderscheid tussen fysieke, affectieve en cognitieve trials. Bij de fysieke en cognitieve conditie geven Yoni en de

andere plaatjes neutrale informatie, maar bij de affectieve conditie geven Yoni en de andere plaatjes affectieve informatie. Ook zit er affectieve informatie in de vraag verwerkt. De fysieke conditie geldt als controleconditie. Voorafgaand aan de 61 trials werden er vier voorbeeldvragen aangeboden waar ook feedback op werd gegeven.

De *Author Recognition Task* (ART) bestaat uit een lijst met 130 namen, waarvan er 65 van bestaande, populaire auteurs zijn (Acheson, Wells & MacDonald, 2008). De andere 65 namen zijn fictief. Bedoeling is dat deelnemers de auteurs aanvinken die zij herkennen. Gokken wordt afgeraden, want voor elke fout gaat er een punt van de totaalscore af. Zo kan goed gemeten worden in welke mate de deelnemers bekend zijn met literatuur.

APPENDIX 2- GEDETAILEERDE TOETS

RMET-scores

De scores op de RMET-test werden voorspeld op basis van een lineair regressiemodel met leeftijd, geslacht, hoogst genoten opleiding, totale tijd besteed aan de RMET-test en type gelezen tekst (populaire fictie versus literaire fictie) als prediktoren. De totale RMET-tijd is gebaseerd op *second clicks*: een *second click* geeft voor elk item in de RMET-test hoeveel tijd een deelnemer een item in beeld heeft gezien voordat hij doorging naar het volgende scherm. De totale RMET is voor iedere deelnemer vervolgens bepaald door alle *second click*-tijden bij elkaar op te tellen.

De regressieanalyse ($n=294$) liet zien dat slechts 1,7% van de variantie in RMET-scores voorspeld kon worden op basis van het eerder genoemde lineaire model ($F(5,288) = 1.004, p=.416$). Voor de individuele prediktoren gold dat de relatie met RMET-scores in alle gevallen zeer zwak was: de maximale (niet signi-

VERHALEN

Corrie van Alice Munro (fragment uit een literair fictieverhaal)

Corrie was right across the table, looking their guest in the eye. She seemed to think this was funny. "Who's she going to marry?" her father continued. "She's twenty-five." Corrie raised her eyebrows, made a face. "You missed a year," she said. "Twenty-six." "Go ahead," her father said. "Laugh all you like." She laughed out loud, and, indeed, what else could she do? the guest

ENDE STATISTIEKEN

ficante) partiële correlatie was .085 en deze gold voor de voorspeller 'hoogst genoten opleiding'. Het effect van conditie op RMET-scores was extreem klein met een partiële correlatie van .071. Het gecorrigeerde gemiddelde was 27.233 [95% betrouwbaarheidsinterval 26.581; 27.885] in de populaire-fictieconditie en 27.808 [95% betrouwbaarheidsinterval 27.156; 28.460] in de literaire-fictieconditie.

Yoni-scores

De scores op de Yoni-taken werden in de tweede analyse, net als in de originele studie, geanalyseerd met een 2 Type Yoni (cognitief versus affectief) x 2 Moeilijkheidsgraad (eerste orde versus tweede orde) x 2 Type tekst (populaire fictie versus literaire fictie) repeated measures ANCOVA met ART-scores en de scores op een Yoni-controletaak (de scores op de fysieke Yoni-taak) als covariaten. Uit de analyse kwam echter naar voren dat de ART-covariaat interacteert met de moeilijkheidsgraadfactor. Dit betekent dat de hellingscoëfficiënt van

de lineaire relatie tussen ART-scores en de geaggregeerde Yoni-scores verschilt voor eerste orde- en tweede ordetaken. Hiermee is een belangrijke assumptie voor het uitvoeren van de ANCOVA geschonden (een vergelijkbare schending kwam overigens ook voor in de originele studie) en daarom zullen wij hier niet de resultaten van de eerder genoemde ANCOVA maar van de 2 Type Yoni (cognitief versus affectief) x 2 Moeilijkheidsgraad (eerste orde eerste orde versus tweede orde) x 2 Type tekst (populaire fictie versus literaire fictie) mixed ANOVA rapporteren. Voor het hoofdeffect van type tekst – het cruciale effect in de replicatiepoging – is het resultaat voor beide analyses in termen van effectgrootte en statistische significantie overigens hetzelfde.

De mixed ANOVA liet zien dat het marginale gemiddelde voor de cognitieve Yoni-taken ($M=.919$, 95% betrouwbaarheidsinterval .909; .928] lager was dan voor de affectieve Yoni-taken ($M=.941$, 95% betrouwbaarheidsinterval .936; .947], $F(1,298)=21.550$, $MSE=.007$,

$p<.001$, partial $\eta^2=.067$. Daarnaast was het marginale gemiddelde voor de eerste orde Yoni-taken ($M=.981$, 95% Betrouwbaarheidsinterval .977; .985] hoger dan voor de tweede orde Yoni-taken ($M=.879$, 95% Betrouwbaarheidsinterval .869; .890], $F(1,298)=363.410$, $MSE=.008$, $p<.001$, partial $\eta^2=.549$. Het effect van moeilijkheidsgraad was echter groter voor de cognitieve Yoni-taken dan voor de affectieve Yoni-taken, $F(1,298)=72.222$, $MSE=.008$, $p<.001$, partial $\eta^2=.195$. De overige tweewegsinteractie-effecten, het driewegsinteractie-effect en het hoofdeffect van type tekst waren alle zeer klein en niet significant. Met betrekking tot het effect van type tekst lieten de resultaten zien dat het marginale gemiddelde voor de Yoni-taken in de populaire fictieconditie ($M=.927$, 95% Betrouwbaarheidsinterval .918; .936] vergelijkbaar was met dat in de literaire fictieconditie ($M=.933$, 95% Betrouwbaarheidsinterval .924; .942], $F<1$, $p=.329$, partial $\eta^2=.003$.)

thought. His name was Howard Ritchie, and he was only a few years older than she was, but already equipped with a wife and a young family, as her father had immediately found out. Her expressions changed very quickly. She had bright-white teeth and short, curly, nearly black hair. High cheekbones that caught the light. Not a soft woman. Not much meat on the bone, which was the sort of thing her father might find to say next. Howard Ritchie thought of her as the type of girl who spent a lot of time playing golf and tennis. In spite of her quick tongue, he expected her to have a conventional mind.

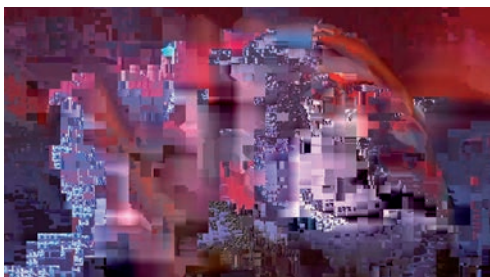
Too Many Have Lived van Dashiell Hammett (fragment uit een populair fictieverhaal)

Spade rocked back in his chair. His face — given a not unpleasantly Satanic cast by the v's of his bony chin, mouth, nostrils, and thickish brows — was as politely interested as his voice. "Why?" The green-eyed man spoke quietly, with assurance: "I can talk to you, Spade. You've the sort of reputation I want in a private detective. That's why I'm here." Spade's nod committed him to nothing. The green-eyed man said, "And any fair price is all right with me."

Spade nodded as before. "And with me," he said, "but I've got to know what you want to buy. You want to find out what's happened to this — uh — Eli Haven, but you don't care what it is?" The green-eyed man lowered his voice, but there was no other change in his mien: "In a way I do." For instance, if you found him and fixed it so he stayed away for good, it might be worth more money to me." "You mean even if he didn't want to stay away?" The green-eyed man said, "Especially."

EEN VOORPUBLICATIE

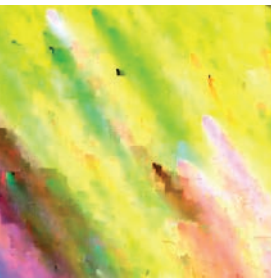
EXQUISITE ERRORS

Heeft iemand die afwijkt van de norm een geestelijke stoornis? Bij kunstenaar Barry van der Rijt werd ruim tien jaar geleden de diagnose ADHD gesteld. Zijn 'afwijking' en de DSM inspireerden hem tot zijn project *Exquisite Errors*, een binnenkort te verschijnen artist-book. Op deze pagina's een omschrijving van het project, enkele verstoringen in beeld en een groot deel van het voorwoord van Trudy Dehue.

DE SCHOONHEID VAN DE AFWIJKING

Op een avond in 2013 keek ik achter mijn computer een film. Op een gegeven moment haperde het beeld even. In een flits zag ik een fascinerend panorama bestaande uit vele kleurige elementen. Wat had ik zojuist gezien? Ik besloot op zoek te gaan naar een manier om de 'schitterende hapering' te reproduceren. En op een bepaald moment lukte dat. Ik slaagde erin de verstoring langer te laten staan, en van wat ik toen zag ging mijn hart sneller kloppen. Het was een chaotische compositie van kleurige elementen, die ik als digitaal bestand kon opslaan. En het interessante was dat het ook nog een naam bleek te hebben: *codec error*.

Vanaf dat moment ging ik op zoek naar nog meer verstoringen in dezelfde film en ik kreeg het voor elkaar er een aantal vast te leggen. Toen ik vervolgens dezelfde werkwijze toepaste op een ander type film, bleek er ook een ander soort afwijking te ontstaan. Ik zag

kleurrijke lijnen en strepen. Totaal anders en evengoed prachtig. Ik besloot een uitgebreid onderzoek te starten. Wat gebeurt er als ik andere mediaplayers, filmformaten en filmtypen gebruik? Ik raakte geobsedeerd door het resultaat. Ik verzamelde de ene na de andere voortreffelijke afwijking. Na een jaar obsessief werken had ik honderden afbeeldingen van afwijkingen in de weergave van digitale film.

In 2003 werd bij mij de diagnose ADHD gesteld. Tijdens het maakproces van *Exquisite Errors* realiseerde ik mij geleidelijk dat mijn obsessieve zoeken naar steeds weer nieuwe beelden absoluut te maken had met een van de uitingsvormen van ADHD. Maar tevens dat mijn 'afwijking' ook een positieve kant had: ik had een verzameling fascinerende beelden gecreëerd die ik heel graag wilde bundelen tot 'artist book'.

Toen de vraag op tafel kwam wat de meest geschikte metafoor voor dit boek zou zijn, verscheen direct het antwoord: de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Dit handboek beschrijft waar aan mensen moeten voldoen om een label met een specifieke *mental disorder* te krijgen. Ik bladerde door

de DSM en schrok: voor alles was wel een categorie bedacht, voor elk 'anders zijn' bleek een geestesziekte te zijn gedefinieerd. Geprojecteerd op mijn eigen ADHD vroeg ik mij af: heb ik nu daadwerkelijk een stoornis of ben ik slechts 'anders'? En is dat 'anders' per definitie slecht? Of heeft het juist ook heel positieve kanten? In mijn hoofd begon alles samen te komen en ik besloot mijn verzameling van beelden net als in de DSM te groeperen in categorieën van afwijkingen. De lijntjes bij de lijntjes, de golven bij de golven. Ik beschreef de categorieën op basis van uiterlijkheden en voorzag deze van diagnostische criteria en labels. Het grote verschil met de DSM is echter dat mijn labels nooit negatief zijn. Mijn codec errors zijn immers fascinerende afwijkingen. Misschien wel net zo fascinerend als de 'afwijkingen' in mijn eigen geest.

Barry van der Rijt is beeldend kunstenaar en filmmaker. Voor meer informatie over zijn te verschijnen boek: www.barryvanderrijt.com.

VIER DE VARIATIE!

'Stel,' schrijft Trudy Dehue in het voorwoord bij *Exquisite Errors*, 'we noemen een korte lichaamslengte van iemand voortaan 'KL' en zeggen vervolgens tegen korte mensen dat ze zo klein zijn omdat ze 'KL hebben'. In feite veranderen we dan de werkelijkheid want zo verbergen we dat we een geringe lichaamslengte tot een afwijking hebben gebombardeerd.

Iets dergelijks gebeurt in de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, waarvan in 2013 de vijfde editie is uitgekomen, de DSM-5. Dit handboek definieert ruim driehonderd psychische stoornissen, bijvoorbeeld ADHD, en bepaalt welke diagnoses gesteld kunnen worden. Het goede is dat de DSM, als wetenschappelijk product, spraakverwarring in de geestelijke gezondheidszorg reduceert door orde te scheppen in de wanordelijke werkelijkheid van ontwrichtende emoties en gedragingen. De DSM heeft echter tevens de macht om de werkelijkheid te veranderen. Dit laatste vindt plaats omdat er een tendens is de beschrijvende termen als 'dingen' te gaan zien die de potentie hebben gevoelens en gedragingen te

*Namen van errors (vlnr):
Codec Transition Confor-
mity on, Codec Order - Not
Otherwise Specified 057,
Codec Order - Not Other-
wise Specified 059. Beeld
onder: Codec Transition
Conformity 005*

kunnen produceren. Net als in het 'kl' voorbeeld. Een definitie wordt dan ineens een oorzaak.

Het woord 'stoornis', het vertrekpunt van de DSM, drukt uit dat we vinden dat de gezondheidszorg er iets aan moet doen. Voor een aantal mensen met een stoornis is dat nuttig en belangrijk, want het betekent een enorme hulp en steun: eindelijk is er een verklaring voor hun problemen en kan de psychiatrie hen helpen. Sinds de jaren negentig zijn we echter van steeds meer eigenschappen gaan vinden dat de gezondheidszorg er iets aan moet doen. De DSM werd een soort etikettehandboek, dat beschrijft hoe mensen eigenlijk behoren te zijn. Variatie tussen mensen zijn we steeds minder gaan accepteren. Variatie wordt gezien als een afwijking en een afwijking is een stoornis. En we gebruiken alleen het woord stoornis als we bedoelen dat het er niet mag zijn. (...)

Dat we afwijkingen zien als stoornissen en die moeten zien te voorkomen is niet alleen een gevolg van de recente trends in wetenschap en industrie maar ook van een veranderende visie van de Nederlandse overheid. Lanceerde de overheid een aantal jaren geleden nog bewustwordingscampagnes voor allerlei stoornissen, nu propageert diezelfde overheid, mede als gevolg van de financiële crisis, dat je stoornissen moet zien te voorkomen. Hierbij denken we steeds minder in termen van collectiviteit, maar steeds meer in termen van het individu. Het individu dient zich beter te gedragen.

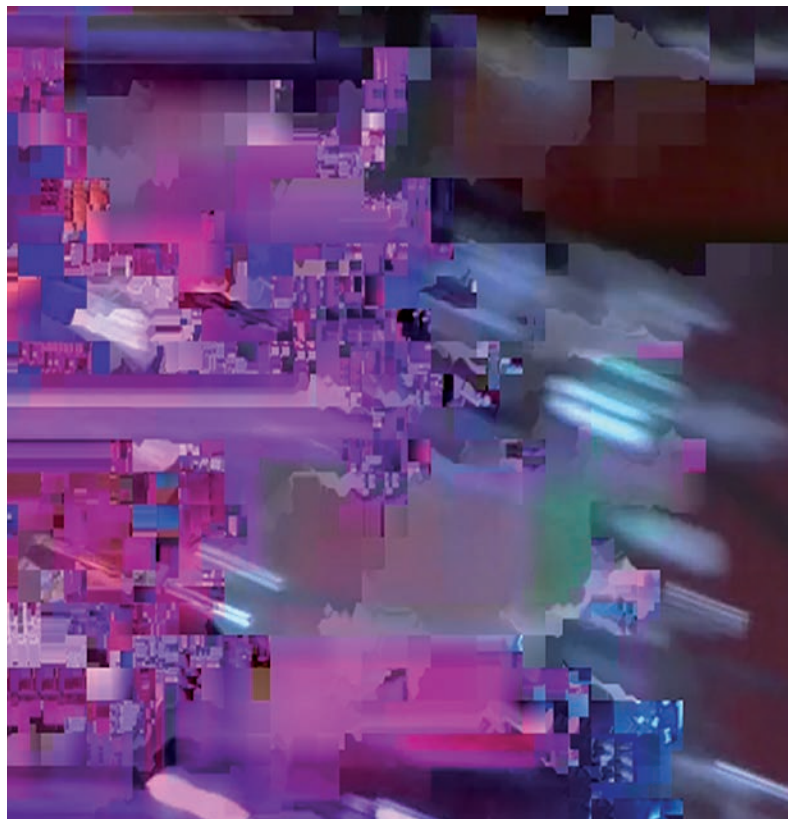
Falen en afwijken is er dus niet meer bij. Maar waarom hebben we eigenlijk zoveel aandacht voor individuele afwijkingen? En waarom moet elke afwijking worden behandeld? We zouden ook kunnen zeggen: laten we stoppen met het standaardiseren van alles en iedereen. Laten we de variatie vieren! In variatie en afwijkingen zit namelijk vaak het talent van mensen. Iedereen zou voor zichzelf moeten kunnen uitzoeken hoe je de eigen afwijking het beste kunt inzetten, bij voorkeur zinvol en mede ten behoeve van anderen. Variatie is gunstig voor onze economie en voor onze collectieve vooruitgang in het algemeen. Weg met de monocultuur. Het moet weer normaler worden om abnormaal te zijn.'

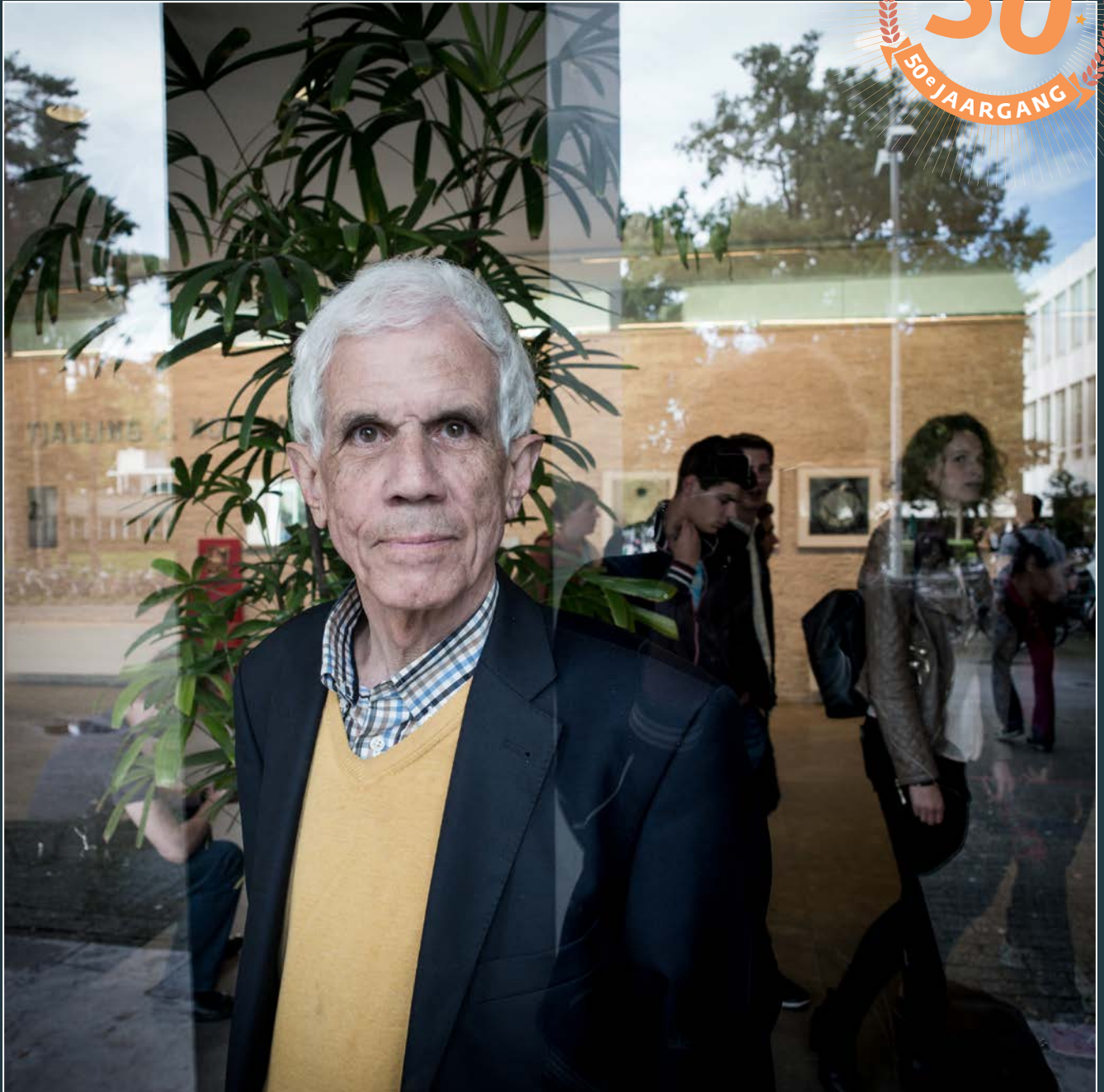
Trudy Dehue is hoogleraar Theorie en Geschiedenis van de Psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Grote foto: Complex Extent Pattern - type I 045.
Beelden daarnaast van boven naar beneden: Digital Data Stream Order - type I 004, Codec Order - Not Otherwise Specified 021, stuk van Codec Order - Not Otherwise Specified 064

Het moet
weer
normaler
worden om
abnormaal
te zijn

FOTO'S: PETERVALCKX

EEN ESSAY

BEGINJAREN VAN DE PSYCHOLOOG

Het eerste nummer van dit tijdschrift bestond uit twintig pagina's, verpakt in een groene kaft. Van die twintig bladzijden werden er vijf in beslag genomen door advertenties, onder meer voor – kom daar tegenwoordig eens om – 'Voortrekkers naturel pijptabak'. Oud-redacteur Karel Soudijn blikt terug op 'zijn' tijd bij *De Psycholoog*. 'De opbouw in secties (tegenwoordig sectoren) is voor wetenschapsbeoefenaars kennelijk weinig aantrekkelijk.'

Het maandblad *De Psycholoog* is tegenwoordig een keurig aardappelen-vlees-en-groenten-tijdschrift. De ingrediënten vormen samen een voedzame maaltijd. Ze liggen netjes op ons bord: een hap wetenschap, wat stukken die meer op de praktijk zijn gericht, allerhande kleinere rubrieken die smaak toevoegen (dressing), soms wat discussie, maar gelukkig weinig onverteerbare notities over het beleid dat het bestuur van de vereniging wil voeren.

Het allereerste nummer, verschenen in 1966, zag er heel anders uit. Ik weet dit, omdat ik in 1970 de oude jaargangen cadeau kreeg van Jan Spitz, lector statistiek bij de afdeling methodenleer van het psychologisch laboratorium aan de Universiteit van Amsterdam. Ik was pas afgestudeerd en medewerker bij die afdeling, en Spitz fungeerde naar het NIP toe als mijn supervisor. Om bij deze vereniging toegelaten te worden, moest een meer ervaren lid verklaren dat hij wel over je wilde waken. Na een jaar kon je van aspirant-lid (ju-

nior lid) opstijgen naar het gewone lidmaatschap, mits de supervisor een geschiktheidsverklaring tekende.

Dat eerste nummer van *De Psycholoog* bestaat uit twintig pagina's, verpakt in een groene kaft. Van die twintig bladzijden worden er vijf in beslag genomen door advertenties, onder meer voor 'Voortrekkers naturel pijptabak'. Op de kaft staan nog enkele advertenties afgedrukt. Als we de advertenties overslaan, dan zien we dat vijftien bladzijden tekst in tweeën zijn verdeeld. De inhoudelijke artikelen nemen niet meer dan zes pagina's in beslag. Daarna volgen negen bladzijden verenigingsberichten. Wel is alles in een heel kleine letter gezet. In de voorafgaande periode kende de vereniging een gestencil mededelingenblad, maar dat voldeed niet aan de mogelijkheid van 'opinievorming door vrije discussie'. Een onafhankelijke redactie zou deze opinievorming moeten stimuleren en bewaken. Verslagen van wetenschappelijk onderzoek of theoretische beschouwingen, aldus de eerste redactie, horen in het algemeen niet

thuis in *De Psycholoog*. Die passen beter in het 'blauwe tijdschrift', het *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*.

GRENS Een halve eeuw later maakt die redactionele wetenschapsfobie een vreemde indruk, want volgens de tegenwoordige beroepscode moeten psychologen 'hun beroepsmatig handelen kunnen verantwoorden in het licht van de stand der wetenschap ten tijde van dat handelen' (artikel 105). Juist het blad van de beroepsvereniging moet dan toch aandacht aan wetenschappelijk werk geven? Kennelijk bestond in 1966 de vrees, dat het groene tijdschrift teveel gras zou wegmaaien voor de voeten van het blauwe tijdschrift.

De grens tussen wetenschap en praktijk bleek echter niet scherp te trekken, want reeds in april 1966 moet de redactie van *De Psycholoog* zich verontschuldigen. In dat nummer staan inleidingen op een conferentiethema: 'Het rapport als bijdrage tot beslissingen'. Vooral een zekere P.J. van Strien kan de grenzen

moeilijk in acht houden. Hij krijgt in het aprilnummer een speciale vermelding. Zijn artikel zou de indruk kunnen wekken dat de redactie afwijkt van de beginselen waarmee men enkele maanden eerder van start ging. Volgens de redactie valt het echter te billijken om dit thema langs een wetenschappelijke weg te benaderen, want het betreft hier een onderwerp dat 'van zeer grote betekenis is voor de psychologische praktijk'. Je kunt kennelijk de wetenschap niet altijd buiten de deur houden.

De beroepsvereniging was in korte tijd sterk gegroeid. Begin 1966 telt men bijna negenhonderd (aspirant-) leden. Anderhalf jaar eerder kreeg men de beschikking over een bureau: geen schrijftafel, maar een ruimte op een eigen adres. Forse groei in korte tijd leidt tot onzekerheid. De gevestigde psychologen weten niet goed meer wat ze aan nieuwkomers hebben.

In augustus 1967 schrijft B.R. Franken, hoofd van een psychologische afdeling, over zijn ervaringen met pas afgestudeerden. Hij meent dat de universitaire opleidingen meer praktisch gericht zijn dan toen hij zelf student was. De nieuwe generatie staat echter wat onwennig tegenover projectief materiaal: 'Wellicht heeft alle propaganda van de exacte heren toch een beetje van het misschien te ongeremde interpreter-plezier van vroeger vergald.'

Franken vindt het ook jammer dat de jongeren 'nog vaak zo onthand in de maatschappij staan.' Waaraan valt dit te zien? Ze geven adviezen die niet uitvoerbaar zijn. Ze houden bovendien te weinig rekening met hiërarchische verhoudingen. Verder vindt Franken het onbegrijpelijk 'dat zoveel jonge psychologen meteen

therapeutisch werk willen doen.'

Moet je daar niet eerst wat meer levenservaring voor hebben? Franken: 'Over therapie kan men, zou ik zeggen, na zijn vijfendertigste wel eens gaan nadenken.'

BILDUNG De eerste jaargang van *De Psycholoog* bevat informatieve artikelen over de opleiding aan de verschillende universiteiten. Die opleidingen zijn in korte tijd sterk van karakter veranderd. B.J. Kouwer voorspelt in Groningen 'Hollandse' toestanden, want er komen nu wel heel erg veel studenten. Het persoonlijke contact met docenten wordt daardoor steeds lastiger. Minstens één praktijkpsycholoog maakt zich grote zorgen over de opleiding. In december 1966 wijst D.G. Ruarus op het gevaar dat de studie psychologie veel te weinig aandacht besteedt aan de vorming van individuele persoonlijkheden. Hij schetst verschillende wegen om dit gevaar te bezweren. Eén ervan komt neer op het 'laten lezen en verwerken' van een behoorlijke portie literatuur uit de categorie Shakespeare, Racine, Goethe, Schiller, Shaw, Pirandello, Anouilh, Rilke, Stefan Zweig, Th. Mann, Benn, Bloch, Kafka, Buber, Musil, Proust, Gide, Romain Roland, Valéry, Mauriac, Sarraute, T.S. Eliot, Yeats, Joyce en Faulkner.

Hier moet ik even pauzeren, want het peloton van Ruarus is te groot om zomaar voorbij te rennen. Ik weet niet of ik kan slagen als Ruarus mij tentamen zou afnemen over zijn lijst met 25 literatoren. Van sommige schrijvers heb ik niets gelezen; bij andere kom ik een heel eind. Als ik bijvoorbeeld de naam Rosalinde hoor, dan denk ik meteen aan meervoudige persoonlijkheid, omdat

de hoofdpersoon uit een toneelstuk van Shakespeare zo heet. En in dat toneelstuk dost het meisje (in de tijd van Shakespeare gespeeld door een jongen) zich uit als een jongen die zich als meisje voordoet. Maar hoe moet je die kennis van Shakespeare nu toepassen in de psychologische praktijk? Meer in het algemeen: het is heel goed mogelijk om allerlei psychologische theorieën en procedures te illustreren met scènes uit literaire werken, maar hoe versterk je de kracht van een psychologische theorie of methode met behulp van een roman, toneelstuk of gedicht? Daar lees ik zelden iets over. Ook niet bij Ruarus.

Het pleidooi voor *Bildung* leidt in het februarinummer 1967 van *De Psycholoog* tot een emotionele reactie van de Leidse hoogleraar J.P. van de Geer. Hij vindt dat Ruarus tal van nuttige activiteiten over het hoofd ziet, bijvoorbeeld *breien*, 'omdat thans nog menig psycholoog steken laat vallen (...). Laten we er toch vooral voor waken dat de jonge psycholoog niet te vroeg met wetenschap wordt gekonfronteerd.'

POLITIEKE BETROKKENHEID In *De Psycholoog* wordt jarenlang een scherp onderscheid gemaakt tussen enerzijds artikelen waarvoor de redactie verantwoordelijk is en anderzijds verenigingsberichten die uit het bureau komen. Toch is ook in het redactionele gedeelte zichtbaar dat de vereniging zich als organisatie ontwikkelt.

In 1967 presenteert het hoofdbestuur in het redactionele gedeelte van het blad een voorstel voor nieuwe statuten en een huishoudelijk reglement. Het Nederlands Instituut van Praktizerende Psychologen

De Psycholoog is tegenwoordig een keurig aardappelen- vlees-en- groenten- tijdschrift

(NIPP) zal veranderen in Nederlands Instituut van Psychologen (NIP). De redactie van het tijdschrift lokt discussie uit over de voorgestelde wijzigingen. Van een afstand bekeken lijkt de verbreding van de naam een paradoxaal effect te hebben. Nu de beperking tot praktiserende psychologen wegvalt, voelen veel onderzoekers en universitair docenten zich minder thuis in het NIP. De opbouw in secties (tegenwoordig sectoren) is voor wetenschapsbeoefenaars kennelijk weinig aantrekkelijk. Dwars op de secties is in 1967 wel een Raad voor Wetenschapsbeoefening bedacht, maar die is nooit opgebloeid. Al gauw werd die Raad een dode letter.

In maatschappelijk opzicht vormt de tweede helft van de jaren zestig een woelige periode. Dit is terug te vinden in de jaargangen van *De Psycholoog*. Op een lustrumconferentie houdt de eerder genoemde P.J. van Strien een redevoering, getiteld 'Van psychotechniek tot maatschappijkritiek'. De tekst verschijnt integraal in het nummer van juli-augustus 1969.

Van Strien betoogt dat onderzoekers en praktiserende psychologen zich 'op het scherp van een scheermes' bevinden. Europa beleefde 'een van haar duisterste perioden' (denk aan de Tweede Wereldoorlog) 'doordat de intellectuelen zich in de ivoren toren van hun waardevrije wetenschap terugtrokken.' Hier staat volgens Van Strien echter een schrikbeeld tegenover, namelijk de 'door een onverdraagzame politiek gekluisterde wetenschapsbeoefening.'

Van Strien ziet wel een uitweg. Wetenschappelijk onderzoek moet aan normen van objectiviteit en methodologie blijven voldoen, maar de keuze van onderwerpen moet niet aan de smaak van individuele geleerden worden overgelaten. Het is beter om grotere onderzoeksprogramma's te ontwikkelen. Dit impliceert politieke keuzes, maar 'wetenschappelijke werkers' behoren zich daarbij steeds kritisch rekenschap te geven van de richting die men inslaat. Met andere woorden: van geleerden wordt politieke betrokkenheid gevraagd.

En de beroepspraktijk? Van Strien: 'Ook hier kan men zich niet passief laten leiden door de doelstellingen van anderen.' Onderliggende waarden moeten boven tafel komen. Hierover meldt Van Strien: 'Men zal zijn opdrachtgevers moeten brengen tot een expliciet maken van de waarden van waaruit ze handelen, maar men heeft het recht en zelfs de plicht daarbij ook zelf kleur te bekennen.' Ruimer gesteld: psychologen moeten zich actiever met beleidsproblemen bezighouden. Op alle niveaus.

Wie jaargangen van *De Psycholoog* doorbladert, kan zich verbazen over de geringe mate waarin vraagstukken rond waarden, beleid en politiek

aan de orde komen in dit verenigingsorgaan. Het heeft niet aan Van Strien gelegen, want zelf schreef hij nog menig artikel over de maatschappelijke positie van psychologen. Een enkeling heeft zijn standpunten later ook vurig bestreden, maar je krijgt niet de indruk dat heel veel vakgenoten zichzelf op de rand van een scheermes zagen balanceren.

BEROEPSCODE Toch verandert er wel iets in de manier waarop leden van het NIP hun vak in praktijk brengen. De discussie over 'waarden' vindt zelden op een expliciete manier plaats, maar wordt via een indirecte route beslecht. In mei 1974 presenteert *De Psycholoog* het concept van een nieuwe beroepscode. In één van de artikelen uit dit concept staat te lezen dat 'de betrokkenen te allen tijde het recht hebben een rapport of advies dat op hen betrekking heeft, in te zien alvorens het door de psycholoog wordt uitgebracht.' De tekst gaat als volgt verder: 'Wanneer een cliënt dit hierna uitdrukkelijk verlangt, zal de psycholoog verdere advisering of rapportering aan derden achterwege laten.'

We zien hier de rechten op inzage en op blokkering verschijnen, rechten die (samen met het recht op correctie) het hart van latere versies van de beroepscode vormen. Naar mijn mening kunnen we deze rechten opvatten als een bescheiden stap in de richting die Van Strien in 1969 voor de beoefening van de psychologie uitstippelde. Door als het ware een vetorecht toe te kennen aan cliënten, dwingen psychologen zichzelf om meer dan voorheen rekening te houden met de waarden en opvattingen van anderen. Dit roept weerstand op. In het nummer van juli-augustus

1974 keren twee auteurs zich scherp tegen het voorstel om cliënten inzage- en blokkeringsrecht toe te kennen.

B.R. Franken, die we al eerder tegenkwamen, vreest dat negatieve adviezen altijd geblokkeerd zullen worden door sollicitanten. Bedrijven komen dan nooit meer te weten waarom een psycholoog een negatief oordeel wilde geven. Dit is zowel voor de sollicitant als voor het bedrijf een verarming, want het wordt nu onmogelijk voor opdrachtgevers om op basis van de verzamelde gegevens tot een besluit te komen dat afwijkt van het uiteindelijke oordeel van de psycholoog. Misschien moeten psychologen in de toekomst alleen maar objectieve gegevens over sollicitanten presenteren, zonder deze verder te interpreteren? Blokkeringsrecht betekent volgens Franken kennelijk dat psychologen over bijna alles moeten zwijgen. Psychologie wordt dan een specialisme voor experts die nauwelijks meer iets naar buiten durven te brengen.

P.B. Bierkens heeft eveneens moeite met het recht op inzage. Hij ziet onder andere het volgende pro-

neemt, te weten de verplichting, de cliënt te helpen bij het verwerken van de op schrift gestelde of te stellen bevindingen of adviezen.' En dat loopt natuurlijk spaak, omdat 'vele patiënten' de boodschap verkeerd zullen opvatten door het verschil in taalgebruik, of door hun emoties.

Bierkens schrijft over 'een nieuw soort verantwoordelijkheid'. Naar mijn mening is dit nu juist op microniveau een concretisering van de idealen uit de breed opgezette schets die Van Strien vijf jaar eerder presenteerde. Revolutie in slakken-tempo. Waarschijnlijk reageerden zowel Bierkens als Franken vanuit een positie waarin psychologen bloemrijke, breedvoerige rapporten over hun cliënten schreven. De tegenwoordige beroepscode van het NIP hecht niet alleen waarde aan het recht van cliënten op inzage, correctie en blokkering; het accent is ook heel sterk komen te liggen op doelmatigheid en 'informed consent' bij het aangaan van een professionele relatie. Voordat cliënten kunnen worden onderzocht, moet er met hen – en met externe opdrachtgevers – al overeenstemming zijn bereikt over vraagstelling en procedures.

Al dat soort eisen sluit aan bij de aanbeveling van Van Strien om rekening te houden met de waarden van anderen, hoewel hij zelf misschien veel sterker dacht aan een prachtige rol die psychologen in het maatschappelijke debat zouden kunnen spelen.

VERGEZICHTEN In de herfst van 1970 werd ik gevraagd om lid te worden van de redactie. Twee oudere medewerkers van de Amsterdamse afdeling Methodenleer lieten meteen merken wat ze daarvan vonden.

Don Mellenbergh raadde me af om op die uitnodiging in te gaan: 'Dat is slecht voor je carrière.' Gerard de Zeeuw, daarentegen, suggereerde meteen een mooi methodologisch onderwerp voor een artikel in *De Psycholoog*. In november 1970 woonde ik de eerste van een lange reeks maandelijkse redactievergaderingen bij. Inmiddels fungeerde P.J. van Strien als voorzitter van de redactiecommissie, B.J. Franken was secretaris. Al tijdens die eerste vergadering speelde een probleem: gebrek aan kopij. Dat heb ik altijd wel prettig gevonden, want zo kun je zelf ook eens iets publiceren. We spraken af dat De Zeeuw en ik binnen vier dagen een artikel zouden leveren over de afstemming van onderwijs op onderzoek. Het werd in december 1970 onze eerste gezamenlijke publicatie. Zo zouden we samen nog vier artikelen voor het tijdschrift schrijven. En dat had weer tot gevolg dat Gerard later mijn promotor werd (over een heel ander onderwerp).

Prachtige vergezichten heb ik nooit kunnen schetsen. Wel had het lidmaatschap van de redactie invloed op de omgang met anderen, want bijna elke maand bleek het lastig om aan voldoende kopij te komen. En: wie schrijft, wordt zichtbaar. In 1975 vroeg één van de andere redacteurs tijdens een vergadering of ik in Tilburg wilde komen werken in de subfaculteit Psychologie die daar enkele jaren eerder van start was gegaan. Op die uitnodiging ben ik ingegaan. Tot 1981 maakte ik deel uit van de redactie.

Wie oude jaargangen doorneemt, ziet hoe onnoemelijk veel artikelen als losse mozaïeksteentjes bij elkaar liggen. Uit de periode dat ik in de redactie zat, gaven twee artikelen

Hoe moet je kennis van Shakespeare toepassen in de praktijk?

bleem: 'Met het geven van inzage in het rapport treedt men met de cliënt in een nieuw soort relatie, waarmee men als psycholoog ook een nieuw soort verantwoordelijkheid op zich

extra glans aan het tijdschrift. In juli-augustus 1974 (een aflevering die al eerder ter sprake kwam) publiceerde Jaap van Heerden een essay met als titel: 'Kan de psychologie een nieuw gevoel ontdekken'. De schrijver werkte sinds enkele jaren als filosoof bij de afdeling Methodenleer van de Amsterdamse opleiding psychologie. Van Heerden wilde weten welke criteria psychologen eigenlijk gebruiken als ze emoties benoemen. Misschien was de eerste redactie van *De Psycholoog* in 1966 wel bang voor dergelijke vragen, toen men een verbod afkondigde op wetenschappelijke en theoretische artikelen.

Mijn tweede favoriet stamt uit december 1977. H.C. Seur schreef een uitvoerige terugblik op zijn ervaringen in de rol van 'Een psycholoog in de eerste lijn'. Als pas afgestudeerde wetenschappelijk medewerker in Tilburg was Seur een jaar lang voor een dag per week gedetacheerd in een gezondheidscentrum. Hij wilde uitzoeken hoe psychologen in te schakelen zijn bij multidisciplinaire teams in de eerste lijn van de gezondheidszorg. Dat ging met vallen en opstaan.

Eigenlijk zou ik dit soort artikelen veel vaker willen lezen: hoe breng je de theorie in praktijk? Dat blijft een interessant vraagstuk, zeker als ook de waarden van andere betrokkenen in het spel zijn.

OVER DE AUTEUR

Dr. K.A. Soudijn is verbonden aan de Universiteit van Tilburg. Hij publiceerde onlangs de derde editie van zijn boek *Ethische codes voor psychologen*. Hij levert nog altijd regelmatig bijdragen aan *De Psycholoog*. E-mail: k.a.soudijn@uvt.nl.

Intramed (PLUS):

Eén oplossing voor praktijksoftware en ROM-portaal

Gebruiksvriendelijke en betrouwbare software waarmee u uw administratie kunt voeren, uw verslaglegging kunt doen en onbeperkt ROM-data kunt aanleveren.

Naast alle generieke functies om uw praktijkvoering zo makkelijk mogelijk te laten verlopen bieden wij speciaal voor de **Generalistische Basis GGZ** en de **Specialistische GGZ** o.a. de volgende mogelijkheden:

- Declaratiestandaard JW321 is opgenomen
- Codeboek en aanlevering via DIS-portal aan de LVVP (voorheen LVE) is geïntegreerd
- DSM IV criteria met primaire en secundaire diagnoses en GAF-scores op as 1 t/m 5
- Jongeren onder de 18 kunnen uitgesloten worden bij de COV check zodat u voldoet aan de Wet Bescherming Persoonsgegevens

Intramed PLUS biedt u meer mogelijkheden (dit betreft een extra module)

- Aanvullende richtlijn eerstelijnspsychologie en psychotherapie en bijbehorende meetinstrumenten
- Onbeperkt ROM-data aanleveren aan Stichting Benchmark GGZ (SBG) (1^e en 2^e lijns)
- Geen extra kosten per aanlevering ROM-data of voor meetinstrumenten
- Online inschrijving en afsprakenbeheer cliënt
- Online vragenlijsten afnemen (ook eigen vragenlijsten)

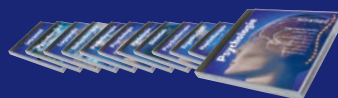
Kortom, met Intramed (PLUS) heeft u één complete oplossing voor uw praktijk!
U heeft zelfs geen extra pakket nodig om ROM-data aan te leveren.

Gegevens meenemen

Wij bieden ruime mogelijkheden om gegevens van uw huidige softwarepakket over te nemen in Intramed. Meer informatie bij de afdeling Verkoop & Administratie op 0182 – 621 107

intramed

De praktijk gaat erop vooruit

Noordkade 94 - 2741 GA Waddinxveen
T 0182 62 11 07 - F 0182 62 11 99
info@intramed.nl

Op de website treft u tevens uitgebreide productinformatie voor uw praktijk:
www.intramed.nl/ggz

FOTO'S: PETERVALCKX

EEN ESSAY

OVER DE MUUR

Oud-redacteur Giel Hutschemaekers zei direct ja toen hij in 1988 werd gevraagd redactielid van *De Psycholoog* te worden. In dit persoonlijk essay blikt hij terug op 'zijn' tijd bij dit blad. Maar hij kijkt ook vooruit. 'Lang heb ik gedacht dat De Muur in *De Psycholoog* een overblijfsel uit vroeger tijden is, en dat de geschiedenis van ons vak zich voltrekt in termen van vooruitgang en volwassenwording. Maar bewegingen gaan alle kanten uit.'

In 1988 werd ik door de toenmalige eindredacteur Errit Petersma gebeld met de vraag of ik zou willen toetreden tot de redactie van *De Psycholoog*. Ik had amper wat geschreven en was nog volop bezig met mijn promotieonderzoek, kende het blad pas sinds kort en voelde me eigenlijk nauwelijks NIP-lid. En toch was ik helemaal verguld en zei ik direct ja. Achteraf gezien was dat vooral een kwestie van jeugdige overmoed: ik was dag en nacht bezig met mijn promotie, had amper ervaring met redactiewerkzaamheden en had geen idee waar *De Psycholoog* stond te midden van de andere Nederlandse vaktijdschriften. En waar ik helemaal nog nooit over had nagedacht was de verhouding tussen de redactie van *De Psycholoog* en het NIP. Het kwam niet in me op dat die verhouding heel bijzonder was, evenmin beseft ik hoe die relatie heel bepalend was voor het profiel van *De Psycholoog*.

Achteraf gezien moet ik toegeven dat ik het niet wilde zien en horen. Ik herinner mij nog dat collega Karel Soudijn kort daarvoor interim-redacteur was geweest en telkens met grote verhalen terugkwam. Dan vertelde hij in geuren en kleuren over de strijd tussen de

vorige redactie en het NIP, en deed zonder terughoudendheid verslag van zijn eigen slimme strategieën binnen dat krachtenveld. Maar ik hoorde en zag het niet. Alleen die Muur, die was er altijd, heel nadrukkelijk al vanaf mijn eerste redactievergadering. De Muur als bezwering van conflicten tussen redactie en NIP. Gekke vogels die vliegen erover, alleen voor hen is de vrijheid niet duur.

ONZICHTBAAR GORDIJN Binnen de redactie werd met groot ontzag over 'De Muur' gesproken. Het kostte me tijd te begrijpen waar ze het over hadden. Er was geen muur te bekenen, in ieder geval zag ik er geen.

Later bleek De Muur een soort van onzichtbaar gordijn in het midden van ieder nummer van *De Psycholoog*. De Muur symboliseerde de relatie tussen redactie en het NIP-bestuur. Vóór De Muur was de redactie verantwoordelijk voor alle kopij, de ruimte achter De Muur was van het NIP. Daar was plaats voor verenigingsnieuws, voor een aantal vaste rubrieken en voor de agenda van het NIP. Voor de muur zelf hadden we groot ontzag, veel minder voor de kopij erachter.

Maar goed, De Muur symboli-

seerde de afspraak van autonomie en samenwerking: we gaven aan de keizer (NIP-bestuur) wat de keizer toekwam en aan God (psychologen in praktijk en wetenschap) wat God toekwam. Dat kon ik billijken.

Was De Muur meer dan een onzichtbaar gordijn? Ik weet het niet, ik lette er niet op. Als er al kwesties speelden tussen NIP en redactie dan werden die vakkundig buiten de redactievergaderingen gehouden. Was er sprake van beïnvloeding of van manipulatie? Ik heb het nooit gemerkt of herkend. Zelfs niet nadat we bij gelegenheid van ons lustrum de redacties van andere Nederlandse vaktijdschriften hadden uitgenodigd en we fijntjes te horen kregen dat wij geen echt wetenschappelijk tijdschrift konden zijn, omdat we het verenigingsbelang van het NIP dienden. Het kwam niet in me op en het hinderde mij niet.

Naïviteit? Misschien, maar mijn grootste denkfout was ongetwijfeld te denken dat de ruzies tussen bestuur en redactie een laatste overblijfsel waren van de oude situatie waarin de psychologie (nog) geen wetenschap was en de praktijk van psychologen vooral dreef op ideologie en veel goede wil. Met de verwetenschappelijking van de psycholo-

gie zouden de problemen tussen de wetenschappers, de bestuurders en de praktijkpsychologen steeds meer tot het verleden gaan behoren, zo spiegelde ik mezelf voor.

MORGEN ZAL HET BETER ZIJN

Een paar jaar later – de redactie en de universiteit had ik inmiddels verlaten – werd ik via mijn werk op het Trimbos-instituut opnieuw geconfronteerd met De Muur. Ook nu, eigenlijk vooral in positieve zin. Ik werd bevestigd in mijn vooruitgangsgeloof dat praktijk en wetenschap alsook de bestuurders uiteindelijk bij elkaar uit zouden komen. Dat was rondom de psychotherapeutenkwestie.

Sinds 1966 werden psychologen toegelaten tot de Nederlandse Vereniging voor Psychotherapie (NVP), vanaf 1986 kregen zij zelfs formele overheidserkenning als psychotherapeut. Dat was ongekend en uniek in de wereld, in geen enkel land was de psychotherapeut een zelfstandig erkend beroep. In de literatuur werd vol onzag over *'le phénomène hollandais'* gesproken. Wat mij daarbij vooral opviel was de historische rol van het NIP-bestuur. In de overtuiging vooral te moeten ijveren voor de eenheid van de psychologie, had het NIP-bestuur in de jaren vijftig van de twintigste eeuw zoveel ruzie gemaakt met een aantal hoogleraren Klinische Psychologie onder aanvoering van Jos Dijkhuis, dat deze besloten het NIP de rug toe te keren en over te stappen naar de NVP, die tot dan uitsluitend uit psychiaters bestond. De droom van de eenheid van de psychologie had geleid tot een schisma.

Maar dat alles gebeurde heel lang geleden, toen de psychologie nog

maar weinig met wetenschap had te maken. De bestuurders die ik in de jaren negentig tegenkwam leken veel wijzer. In plaats van ruzie te maken met andere beroepsgroepen en de eigen discipline te schaden, wisten zij in de discussie over de invulling van de Wet BIG (Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg) een mooie structuur neer te zetten. Zij waren niet alleen redelijk, ze hadden oog voor moderne verhoudingen en het kwam mij voor dat zij hadden geleerd van hun eigen geschiedenis. Hun redelijkheid van bij elkaar brengen sloot direct aan bij de laatste wetenschappelijke ontwikkelingen: psychotherapie werd niet gedefinieerd door wie het uitvoerde (psychotherapeuten), maar door wat er feitelijk gebeurde: een set van interventies in een specifieke volgorde waarvan bekend was welk effect het sorteerte. Toepassing van die interventies was lastig en vroeg om gedegen scholing, maar of dat nu een psychiater, psychotherapeut, psycholoog of andere geschoolde professional was, daar ging het niet wezenlijk om.

Dezelfde inhoudelijke logica werd ook gevolgd bij de inrichting van het basisberoep gz-psycholoog. Pedagogen, gezondheidswetenschappers én psychologen realiseerden zich dat zij in de kern van hun beroepsuitoefening zoveel gemeen hadden dat zij feitelijk met eenzelfde wetenschappelijke bagage hun zorg uitoefenden. Zij kozen ervoor samen op te trekken en gezamenlijk één basisberoep binnen de wet BIG te realiseren (gz-psycholoog).

Opnieuw bleek dat praktijk, wetenschap en politiek helemaal niet ver uit elkaar lagen. Een wijs bestuur, de psychologische wetenschap die fu-

rore maakte en een prachtig blad met Wil Zeegers en Ruud Abma aan het roer. En een Muur in verval; nog even en hij zou volledig zijn verdwenen.

TE VROEG GEJUICHT Ondertussen moest ik soms wel toegeven dat de weg van vooruitgang niet overal even mooi geplaveid was en dat er nare gaten en hobbels in het wegdek zaten.

De eerste heftige confrontatie was ergens eind jaren negentig, toen ik op een ochtend geheel onverwacht ontboden werd bij Henk Rigter, mijn baas op het Trimbos-instituut. Hij vertelde mij een brief van het NIP te hebben ontvangen met daarin het verzoek mij te schorsen en liefst uit mijn functie te ontheffen. Dat alles naar aanleiding van een artikel van mijn hand in het januarinum-mer van ... *De Psycholoog* in 1996 (p. 4-12). Wat had ik toch voor vreselijke dingen geschreven? Ik wist het echt niet, het was in mijn ogen niet meer dan een tamelijk saai verslag van een onderzoek onder psychologen in de gezondheidszorg. Het kostte ons dan ook de nodige moeite te achterhalen waar de pijn zat. Uiteindelijk bleek het venijn in de eerste regel van de lead die ik had toegevoegd op verzoek van de toenmalige eindredacteur. Hij vond het artikel zo saai (cijfers over psychologen) evenals de aangeleverde titel (Beroep: Psychologen in de gezondheidszorg). Hij vroeg een kruidige opening. Die werd: 'De 'klinisch' psycholoog bestaat niet' (die titel dekte in 1996 nog meerdere ladingen). Ineens was er dan toch weer discussie over De Muur, ineens bleken bestuurders toch vooral met hun politieke en strategische belangen bezig. Het akkefietje liep overigens met een sisser af: nooit meer iets van vernomen.

We gaven aan de keizer wat de keizer toekwam, en aan God wat God toekwam

Eigenlijk had ik helemaal geen reden tot verwondering. Maar ik koesterde graag mijn dromen waarin praktijk, wetenschap en bestuur eendrachtig met elkaar optrokken; misschien vergat ik iets te makkelijk dat het slechts *wishful thinking* betrof. Ik wist beter en kon met het grootste gemak tal van andere gebeurtenissen oprakelen die pleitten voor het neerzetten van een heel grote en stevige muur halverwege *De Psycholoog*.

Begin dit jaar werd ik ruw wakker geschud; sindsdien ben ik weer een illusie rijker. Sinds januari van dit jaar heb ik zitting in de Werkgroep 'Tafel Beroepengebouw' die zich in opdracht van de gezamenlijke psychologenverenigingen (alle deelnemers aan de federatie P3NL, plus de NVP en de LVVP) bezighoudt met de eenheid van de psychologieberoepen. Wij vinden met elkaar dat de huidige beroepenstructuur onoverzichtelijk en onnodig duur is, en vooral niet past bij de stand van wetenschap en praktijk. Grootste probleem daarbij vormt de verhouding tussen de psychotherapeut, gz-psycholoog en klinisch psycholoog. Eigenlijk is iedereen ervan overtuigd dat we daar

iets aan moeten doen. Maar verandering doet pijn, en het vraagt veel masseren om alle neuzen in dezelfde richting te krijgen. Bijna is dat nu gelukt. Ware het niet dat... onze grote vrienden van onder andere het NIP-bestuur roet in het eten gooien. In plaats van voorzichtig mee bewegen in de richting van meer eenheid en samenhang heeft het NIP-bestuur de minister geadviseerd meer differentiatie aan te brengen aan de basis en een radicaal onderscheid te maken tussen de gz-psycholoog, kinder- en jeugdpsycholoog en orthopedagoog generalist. Er moeten liefst drie aparte beroepen in de wet BIG komen, elk met hun eigen opleidingstrajecten, hun eigen registraties, hun eigen tuchtcolleges, et cetera.

Ongetwijfeld hebben ze daar allerlei goede ad hoc-redenen voor. Maar hoe pragmatisch en kort van zicht kunnen besturen zijn! We kunnen nu al voorspellen dat we daar op de lange termijn heel veel spijt van krijgen. Er komen commissies die vaststellen dat die splitsing een wetenschappelijk noch praktijkfundament heeft, er gaan commissies komen die uitleggen dat de beroepsontwikkeling in het veld door die splitsing ernstig bemoeilijkt wordt, en er zullen vervolgens commissies komen die uitleggen dat het psy-beroepenhuis zo wel erg duur en zwaar is. En *last but not least*: al die beroepsbeoefenaren en hun verenigingen zullen heel veel energie moeten steken in het vaststellen van hun onderlinge verschillen, want zeker op papier moeten hun identiteiten wel heel erg verschillend zijn van die andere disciplines. Maar voor het moment vergeten we al die ellende en denken de bestuurders een strategisch verstandige keuze te maken.

Om met Godfried Bomans te spreken: 'Als de pindakaas in Zuid-Afrika een dubbeltje goedkoper is, dan kijken we even niet op een kwartje' en nemen het vliegtuig.

PRUIKENGESCHIEDENIS Het is niet heel gewaagd te voorspellen dat de keuze van onze dames en heren bestuurders op termijn een ernstige vergissing zal blijken te zijn. Hun beslissing wordt op onjuiste gronden genomen en is onwijs. Ik zal er verder niet over uitweiden, wel over de bijbehorende conclusie dat ik weer een illusie rijker ben.

Lang heb ik gedacht dat De Muur in *De Psycholoog* een overblijfsel uit vroeger tijden is, en dat de geschiedenis van ons vak zich voltrekt in termen van vooruitgang en volwassenwording. Maar ik moet erkennen dat bewegingen alle kanten uit gaan. Terugkijkend denk je te zien hoe onze leermeesters – denk aan de broers Jos en Jan Dijkhuis, Cees van der Staak en vele anderen – stapje voor stapje in de richting van een mooi beroepengebouw zijn bewogen. Dat blijkt hooguit maar een deel van het verhaal. Historici plachten die optimistische opvatting over de ontwikkeling van het vak te beschouwen als pruikengeschiedenis: vanuit het heden gaat je aandacht vooral uit naar die historische gebeurtenissen die preluderen en aansluiten op waar wij nu mee bezig zijn. We vergeten te kijken naar al die gebeurtenissen die helemaal niet aansluiten, met als gevolg dat de geschiedenis een mooie rechte weg wordt, leidend naar het hier en nu van een bijna perfecte discipline waarin iedereen hart voor de zaak heeft en uitsluitend gaat voor de verbetering van het vak. De stijgende lijn der verbetering zegt echter meer

over het perspectief van waaruit we kijken dan over de geschiedenis van ons vak. Geleidelijke vooruitgang maakt plaats voor hortend en stotend bewegen, dan weer vooruitgang en dan weer achteruitgang. De handelswijze van de NIP-bestuurders vormen geen uitzondering op die regel. Met die realiteit moet ik leren leven.

WEL OF GEEN MUUR? Een paar weken geleden liep ik een prominent NIP-lid tegen het lijf. Natuurlijk kwam het beroepengebouw ter sprake, en het scheelde niet veel of we hadden elkaar de hersens ingeslagen, zeker toen ik hem vertelde dat ik voornemens was er een bijdrage in *De Psycholoog* aan te willen wijden. Hij vond dat mij dat verboden moest

worden. Ik dacht: 'Wat was het toch een zegen dat we vroeger een Muur in *De Psycholoog* hadden, en met elkaar een vrijplaats koesterden'. Later die avond, in de trein terug naar huis, dacht ik terug aan onze discussie. Wij hadden amper naar elkaars argumenten geluisterd! Muur of geen Muur, of we bestuurders zijn of wetenschappers of praktiserend psychologen, we gaan gewoon onze eigen weg. Je weet wat je moet lezen en met wie je moet spreken, de rest blijft buiten beeld.

De Muur in *De Psycholoog* is inmiddels al lang en breed verdwenen; het verenigingsnieuws en -mededelingen zijn naar de digitale nieuwsbrief verwezen. Maar mogen we alles wel opschrijven of hangt er

nog steeds dat onzichtbare gordijn? Wie het weet mag het zeggen. Ik heb ondertussen wel een prachtig verjaardagscadeau voor het vijftigjarige tijdschrift *De Psycholoog* in gedachten: wij geven gehoor aan de oproep die W.F. Hermans deed in 1975 in zijn klassieker *Onder professoren*: 'De dialoog moet ogenblikkelijk worden geopend.'

OVER DE AUTEUR

Prof. dr. Giel Hutschemaekers is hoogleraar Geestelijke Gezondheidszorg aan de Radboud Universiteit Nijmegen en als onderzoeker en hoofd Indigo Basis GGZ verbonden aan Pro Persona. Tussen 1988 en 1993 is hij redactielid geweest van *De Psycholoog*. E-mail: g.hutschemaekers@psych.ru.nl.

REACTIE ALGEMEEN BESTUUR NIP

Giel Hutschemaekers geeft ons een prachtig cadeau; namelijk de aftrap voor een dialoog. Over de aanvraag van het NIP om de kinder- en jeugdpsycholoog als apart beroep op te nemen binnen de wet-biG. Hutschemaekers gaat in zijn betoog over 'het' beroepengebouw voorbij aan het feit dat in twintig jaar een zelfstandig beroep is ontwikkeld naast de klinisch psycholoog (later binnen de wet-biG opgeknipt in het basisberoep gz-psycholoog en specialisme klinisch psycholoog): de kinder- en jeugdpsycholoog. Bewust een apart beroep, omdat werken met kinderen vraagt om specifieke expertise, die binnen het klinische veld lang een ondergeschoven kindje was. Bovendien is het jeugddomein breder dan 'individuele gezondheidszorg'.

Al die tijd heeft de kinder- en jeugdpsycholoog zich naast de gz-psycholoog ontwikkeld als gelijkwaardig beroep¹. Binnen de Jeugdwet heeft vws die gelijkwaardigheid inmiddels wettelijk verankerd. Daar is vastgelegd dat gewerkt moet worden met geregistreerde professionals, waarbij twee registers leidend zijn: het biG-register en het Kwaliteitsregister Jeugd². Voor het

jeugddomein dus geen lamleggende discussies meer over welke registratie, maar terug naar het belang van vakbekwaamheid en professionele kadering via beroepscode en tuchtrecht.

Veel kinder- en jeugdpsychologen werken echter met jongeren op de grens van achttien jaar, of met volwassenen met een verstandelijke beperking. Zij hebben te maken met de zorgverzekeringswet, en met zorgverzekeraars, die op geleide van beleidsafspraken vaak alleen biG-geregistreerden contracteren. Dat feit heeft het NIP ertoe aangezet een aanvraag in te dienen voor de kinder- en jeugdpsycholoog als apart beroep in de wet-biG. Daarbij speelt tevens een rol dat minister Schippers heeft aangegeven een wetsvoorstel in te zullen dienen om de OG-er in de biG op te nemen.

Krijgen we er spijt van? Wie zal het zeggen? Wellicht moeten we met elkaar eens *echt* naar het beroepengebouw kijken. Maar dan wel naar het beroepengebouw in de volle breedte. Als beroepsvereniging van alle psychologen is het aan het NIP om de vakbekwaamheidsnorm voor alle domeinen te borgen. Een onderscheid tussen biG en niet-biG is in dit tijdsgewricht inderdaad niet passend bij de stand van wetenschap en praktijk.

Flip Dronkers, voorzitter sector Jeugd en Algemeen Bestuurslid NIP

¹ Vergelijkend onderzoek naar inhoud, omvang en niveau van opleidingen voor verschillende beroepen in de geestelijke gezondheidszorg (ggz), uitgevoerd door LSI Medisch Projectbureau in opdracht van vws.

² Het Kwaliteitsregister Jeugd (skj) is een onafhankelijk register, waarvan de registerhouder wettelijk erkend is. De Kinder- en jeugdpsycholoog is daarin ondergebracht als postmasterregistratie, gebaseerd op de registratie-eisen van NIP-K&J-registratie.

De NSvP roept u op mee te dingen naar de **David van Lennep** Scriptieprijs 2015

Jaarlijks reikt de **Nederlandse Stichting voor Psychotechniek** de David van Lennep Scriptieprijs uit. Het gaat om een prijs die wordt toegekend aan uitzonderlijk goede MA-theses op het terrein van de psychologie van arbeid, beroep en organisatie. De NSvP stelt de vraag hoe de arbeidsmarkt van morgen eruit ziet en wat dit vraagt van de talentontwikkeling van jongeren en werkenden. We stimuleren de ontwikkeling van innovatieve initiatieven die daadwerkelijk ontwikkelingsmogelijkheden van werkenden vergroot. Dit doen we door middel van een grootschalig jaarlijks evenement, het ondersteunen van onderzoeksprojecten en een interactief platform waar ontwikkelde kennis gedeeld en verder verspreid kan worden. Zie ook www.innovatiefinwerk.nl

De prijs is genoemd naar de grondlegger van de Nederlandse Stichting voor Psychotechniek, Jonkheer **David van Lennep**. De prijs bestaat uit een oorkonde, een geldbedrag van € 3.500,= voor de auteur van de

these en een geldbedrag van € 1.500,= voor de vakgroep die de student heeft begeleid.

Docenten van de Nederlandse universiteiten actief op het gebied van menselijk gedrag in verband met arbeid, beroep en organisatie worden opgeroepen MA-theses in te dienen voor de David van Lennep Scriptieprijs 2015.

Per vakgroep kunnen maximaal 3 theses ingediend worden. De indiening geschiedt door de verantwoordelijke hoogleraar, die in een begeleidend schrijven de nominatie(s) inhoudelijk motiveert. In aanmerking komen MA-theses die in het studiejaar september 2014 - september 2015 zijn verschenen. De theses kunnen in viervoud worden ingezonden naar het secretariaat van de NSvP, tevens ontvangen wij graag de thesis digitaal, dit tot uiterlijk 1 november 2015. Begin volgend jaar worden de winnaars bekend gemaakt en vindt de feestelijke uitreiking van de prijzen plaats.

FOTO'S: PETERVALCKX

EEN ESSAY

WIL ZEEGERS EN HET VERBOD OP MBT-EN-TAV-PROZA

De indruk van zijn eerste redactievergadering was die van een artistieke chaos. Gaandeweg ontdekte oud-redacteur Harald Merckelbach een duidelijk patroon in de redactievergaderingen van *De Psycholoog*, en dat er vaste rollen waren. ‘Zo verstond de redactie haar missie ook: ze wilde een forum bieden voor de vaderlandse psychologie en die mee vorm geven.’

Ergens in het najaar van 1993 trad ik toe tot de redactie van *De Psycholoog* (dP). Mijn eerste vergadering herinner ik me goed. Die bleek namelijk op de derde verdieping van een non-descript kantoorpand te zijn, ergens in een Amsterdamse buitenwijk. Op weg ernaartoe, terwijl een namiddagse regen kletterde tegen de ramen van een overvolle tram 17, begon ik me af te vragen of dit wel de bedoeling was. Wat had ik te zoeken in dit verweesde oord?

Deprimerende mijmeringen over waarom het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP) uitgerekend hier haar hoofdkwartier had gevestigd, verdwenen snel naar de achtergrond. Want de redactievergadering zelf bleek meer dan gezellig. Het was zoals je het je voorstelde bij een linkse Franse krant (althans in de vroege jaren negentig van de vorige eeuw): er werd onophoudelijk gerookt, men dronk bier, praatte door elkaar en rond half

zeven verschenen kleffe broodjes met eiersalade of doorschijnende ham op tafel.

Die eerste indruk van artistieke chaos bleek overigens fout. Gaandeweg begon ik door te krijgen dat er vaste rollen waren en dat redactievergaderingen een duidelijk patroon volgden.

MET-BETREKKING-TOT & TEN-AANZIEN-VAN Het waren toenmalig eindredacteur Wil Zeegers en hoofdredacteur Nico Metaal die elke redactiebijeenkomst met zachte hand door drie etappes loodsten. Zo'n bijeenkomst begon met een terugblik: wat viel er aan goeds te zeggen over het vorige nummer en welke steken had de redactie laten vallen? Na deze oefening in zelfkritiek – want daar draaide het stevast op uit – werden de binnengekomen manuscripten beoordeeld. Twee of drie redacteurs hadden van tevoren voor elk van de stukken rapporten opgesteld.

Manuscripten en rapporten werden samen besproken en dat mondde ter vergadering uit in een redactioneel eindoordeel.

Het was dit deel van de bijeenkomst dat het langst duurde, maar ook veruit het interessants was. Zeegers – zelf begenadigd met een soepele pen – legde de lat hoog. Er mocht geen, zoals hij het noemde, *met-betrekking-tot-er-ten-aanzien-van*-proza verschijnen in dP. Anderzijds zorgden Zeegers & Metaal er hoogst persoonlijk voor dat het redactionele toontje nooit zelfgenoegzaam werd. Auteurs mochten niet worden uitgejoeld. De taak van de redactie was het een auteur ertoe te brengen een fraaier stuk af te leveren, aldus Zeegers & Metaal.

Het was deze doctrine van sympathiek gebrachte veeleisendheid, die typerend was voor discussies over binnengekomen manuscripten. Ja, soms was er wel een overspannen collega die een zwaar incoherente verhandeling

had ingestuurd. Of een verwarde emeritus die terugblikte en meende dat de psychologie van hem was. Dat soort types werd door Zeegers meesterlijk afgepoeierd met dociele bedankbriefjes: 'Uw artikel verdient een belangrijker podium dan dP' – zoiets.

Maar doorgaans luidde het redactionele vonnis 'grondige revisie' en werden auteurs voorzien van een uitgebreide blauwdruk voor de renovatie van hun stuk.

TEVEEL DP Het derde en laatste vergaderbedrijf was lichtvoetiger en ging over toekomstige nummers van dP. Voor vers binnengekomen manuscripten werden referenten gezocht. En waren er nog ideeën voor themanummers? Dat discussiepunt kwam meestal opzetten als teveel auteurs waren vastgelopen in hun revisie en de aanvoer van rijpe manuscripten daardoor dreigde te stokken.

Ook werden nieuwe boeken kort besproken. Waren ze de moeite waard? Wilde een redactielid een recensie schrijven? In de laatste trein naar Maastricht bladerde ik stevast door proefschriften, handboeken en overige oogst. Net als andere redactieleden schreef ik regelmatig besprekingen voor dP over boeken die ik belangrijk of amusant vond.

Niet iedereen was daarvan gecharmeerd. Toen mijn kandidatuur voor een bijzonder hoogleraarschap in de functieleer ter beoordeling langs de zusterfaculteiten ging, was er een decaan die ernstig bezwaar aantekende. Zeker niet professorabel, die Merkelbach, schreef de decaan met veel bravoure aan de Maastrichtse rector magnificus Job Cohen. Want hij heeft teveel stukken

in dP en dat hoort gewoonweg niet¹. Cohen moest er eens hartelijk om lachen.

SUBJECTEN IN DE EXPERIMENTELE CONDITIE Het voorval zette me wel aan het denken. Hoe zat dat toch met de psychonomen, zoals ze zich, met de kenmerkende hardnekkigheid van mensen die zich schamen voor hun eenvoudige afkomst, zelf graag aanduiden? Waarom stuurden ze zelden een manuscript in naar dP? Zeker, er waren uitzonderingen. De Leidse hoogleraar functieleer Willem Albert Wagenaar (1941-2011) droeg met regelmaat columns en artikelen aan. Ze gingen over onderwerpen die evident belangrijk waren (en zijn), en Wagenaar schreef er prachtig over.

Dat was het nou juist: de schrijfstijl van veel psychonomen was volkomen verprutst door hun empirische keutels in Engelstalige getto-tijdschriften. Daar, in die intellectuele uithoeken, kon je er over uitweiden dat '*subjects in the experimental condition displayed a significantly larger interference score on the XXX test, indicating distribution of additive factors in mental processes*

¹ Mijn leukste artikel in die jaren vind ik het samen met Joost Overduin geschreven portret van de Amsterdamse hoogleraar Jasper ten Cate. Overduin had ontdekt dat Ten Cate voor de revolutie assistent was geweest van Pavlov en in deze hoedanigheid een reeks van fascinerende conditioneringsexperimenten had verricht. Zie: Merkelbach, H. & Overduin, J. Een Nederlandse Pavloviaan: J. ten Cate (1887-1967). *De Psycholoog*, februari 1993. Zie voor een pdf: <http://digitalarchive.maastrichtuniversity.nl/fedora/get/guid:f4ea89a9-39d7-4ec3-9465-84a85abe6812/ASSET1>

Zeker niet professorabel, die Merkelbach, schreef de decaan met veel bravoure aan de Maastrichtse rector magnificus Job Cohen

under dual task load circumstances. Maar hoe zeg je zoiets in begrijpelijk Nederlands? En daarmee verbonden: wat heeft het allemaal te betekenen voor het bredere veld van de psychologie?

Er waren in die jaren wel psychonomen die me overigens eerlijk vertelden dat ze het moeilijker vonden om een stuk geplaatst te krijgen in dP dan in hun favoriete *Archives of Experimental Something*. En dat ze er daarom maar niet aan begonnen.

OPLAGE De oplage van het doorsnee *Archives of Experimental Something* (AES) schommelde in het pre-internettijdperk rond de tweehonderd. Als dus tien über-experts – zeg twee Engelsen, vier Amerikanen, twee Japanners en natuurlijk de twee promovendi van

de eigen vakgroep – een stuk in A&S lezen en instemmend citeerden, kon een auteur dik tevreden zijn.

Nee, dan de oplage van dP. Die steeg in de jaren negentig van zeventienduizend tot bijna tachtenduizend. Met een artikel in dP bereikte je zodoende heel wat collega's. Zo verstond de redactie haar missie ook: ze wilde een forum bieden voor de vaderlandse psychologie en die mee vorm geven.

Daarin paste het idee van een aanmoedigingsprijs voor jonge auteurs (de NIP-Publicatieprijs). Heel wat keren werd deze prijs overigens gewonnen door Maastrichtse psychologen. Dat had er zeker mee te maken dat de hoogleraren daar – ex-redactielid Anita Jansen voorop – een actief aanmoedigingsbeleid voerden. De leidende gedachte daarbij was dat wie geen aantrekkelijk stuk kan schrijven over zijn eigen onderzoeksproject, de zaken niet helder op een rij heeft. Conceptuele immaturiteit laat zich in het Engels – met haar overdaad aan holle vaktermen, denk bijvoorbeeld aan *processes* – makkelijk verdoezelen, maar dat wordt lastiger als je in gewoon Nederlands moet schrijven².

NOG EENS ZEEGERS Heel wat keren ook maakten eerst het duo Zeegers-Metaal en later het duo Zeegers-Ruud Abma de reis naar Maastricht om een laureaat van de NIP-Publicatieprijs feestelijk toe te spreken en hem of haar een cheque en – nog belangrijker – een exemplaar van dP met daarin het winnende artikel te overhandigen. Bij die gelegenheden

sprak ik dan altijd uitvoerig met Zeegers. Ook nadat ik afscheid had genomen van de redactie, in 1998, wisselden we met regelmaat e-mails over van alles en nog wat. Wat me steeds weer frappeerde, was zijn niet-aflatend enthousiasme voor dP.

Daarom: wanneer ik aan mijn periode als redactielid terugdenk, zie ik toch in de eerste plaats Wil Zeegers voor me. En ik hoor zijn vriendelijke, ietwat lijzige stem in welgekozen bewoordingen de fantastische kanten van een matig stuk benadrukken, zo zeer dat het stuk er vanzelf beter op lijkt te worden. Opbeurende mildheid was 's mans handelsmerk. In een e-mail vlak voor zijn dood (Wil overleed op 1 maart 2012) schreef hij over zijn slopende ziekte: 'Ikzelf blijf een redelijk stoïcijnse instelling te hebben en kan de toekomst recht in de ogen zien. Sommige dingen weet je nooit zeker van jezelf, maar pas *wenn es darum geht*. Er is heel wat meer in het leven dan mijn ziekte.'

ARCHIEF Bladerend door de oude afleveringen van dP valt me op hoeveel lezenswaardige artikelen er in staan: fraaie essays van Hans Crombag, Willem Hofstee, Piet Vroon en – ik had het al eerder over hem – Willem Albert Wagenaar,

om maar eens wat beeldbepalende psychologen te noemen³. Maar het is ontoegankelijk materiaal, want het NIP laat enkel leden toe tot het pdf-archief. Benepen hoor.

Daarom zeg ik tegen de bazen van het NIP: jullie moeten destijds, toen jullie dat aftandse kantoorgebouw huurden in die Amsterdamse achterstandswijk, heel wat geld hebben overgehouden aan de toch niet kinderachtige ledencontributies. Wees eens grootmoedig en steek wat geld in het toegankelijk maken van oude dP-nummers. En noem dat het Wil-Zeegers-Portaal. Zie het als eerbetoon aan hem en de forumfunctie van dP die hij zo belangrijk vond.

OVER DE AUTEUR

Harald Merckelbach werkt als hoogleraar Rechtspsychologie aan de Universiteit Maastricht. E-mail: H.Merckelbach@maastrichtuniversity.nl.

³ Mijn favoriete artikel uit de oude doos gaat over twee vergeten psychologen uit mijn geboorteplaats Valkenburg-Houthem, namelijk Joseph Fröbes en Erich Wasmann. Nieuwsgierig? Lees dan dit prachtige artikel: Eling, P. & van Drunen, P. (1995). Psychologie in Valkenburg. *De Psycholoog*, 30, 60-63.

² Een eloquente versie van deze analyse is te vinden in: Pinker, S. (2014). Why academics stink at writing. *The Chronicle of Higher Education*, September 26th.

De schrijfstijl van veel psychonomen was volkomen verprutst door hun empirische keutels in Engelstalige getto-tijdschriften

FOTO: MARK PRINS

INSPIRATIE – FORENSISCHE ZORG

Joost Harkink, manager
Rapportage en Zorg, Pieter Baan Centrum

Mijn ouders werkten in de zorg, daarom was de studie psychologie voor mij een logische keuze. Ik ben ontwikkelingspsychologie gaan studeren, maar al snel voelde ik me meer aangetrokken tot de forensische psychologie. Toen ik stage ging lopen, koos ik voor een jeugdgevangenis. Ik geloof dat

mijn motivatie destijds vooral was dat ik het spannend en uitdagend vond, het fascineerde me. Ik snap dat je in de war kunt raken, kan me voorstellen dat alles misgaat in je leven en dat je een gevoel krijgt van dat het allemaal niet meer uitmaakt. Maar toch... dat je echt over de grens gaat, dat je geweld gebruikt, dat kan ik niet begrijpen.

Die fascinatie heb ik nog steeds, ook nu ik in het Pieter Baan Centrum (PBC) werk. Ik werk daar niet als uitvoerend

psycholoog, wat ik daarvoor wel heb gedaan, maar zit in het management. Ik ben manager Rapportage en Zorg en lid van de directie. In het PBC komen 'de moeilijkste gevallen'; heel zware zaken waarvoor vaak veel media-aandacht is. En er komen verdachten die moeilijk onderzoekbaar zijn omdat ze weigeren mee te werken of juist de schijn ophouden dat er geen problemen zijn. Wij observeren de verdachten en doen diagnostisch onderzoek om antwoord te krijgen op de vraag: is er sprake

van een stoornis of een deviante ontwikkeling waardoor het misdrijf is gepleegd? Is dat het geval, dan kan er sprake zijn van vermindering van de toerekeningsvatbaarheid en geven we advies hoe de stoornis te behandelen en welk juridisch kader daarbij nodig is.

Het gaat in mijn werk ook om het creëren van een klimaat waarin goede zorg geleverd wordt. Een mooi voorbeeld daarvan maakte ik laatst mee bij het ochtendrapport. Bij deze vergadering komen de medewerkers bij elkaar en nemen samen door wat er het afgelopen etmaal gebeurd is. Dit keer was een observant agressief geweest en had hij het personeel bedreigd. Dat kan niet, daar moet een sanctie op volgen en dat was mijn taak als directielid. De groepsleiding zei dat hij een kinderlijke man was en ze vroegen zich af of we niet met hem in gesprek konden gaan. Het was een boom van een kerel. Ik ben naar hem toegegaan, met bewaking en kwam in zijn donkere cel. Daar lag een enorme gestalte op bed, met de deken over zijn hoofd getrokken.

Ik zei: 'Ik ga er even vanuit dat je me hoort.'

'Hmhm,' klonk het bozig van onder de deken.

Ik vertelde waarom ik kwam, dat hij het personeel had bedreigd en dat we dat niet accepteren. Ik vroeg: 'Wat vind je daarvan?'

'Maar zij begonnen,' reageerde hij. Ze hadden volgens hem iets niet moeten doen. Hij begon dus al te praten van onder zijn deken en ik dacht: zijn buitenkant is angstaanjagend, maar dit is kwetsbaarheid, hij wilde dit ook niet.

Ik zei: 'Ik wil graag dat je in gesprek gaat met de groepsleiding en dat je een plan maakt over hoe je hier de komende weken zo goed mogelijk door gaat komen.'

'Dus ik krijg nog geen straf?' vroeg hij.

'Nee,' zei ik. 'Maar als je er niet uitkomt wel.'

De volgende dag hoorde ik dat hij zijn excuses had aangeboden en had gezegd dat

'Zijn buitenkant was angstaanjagend, maar dit was kwetsbaarheid, hij wilde dit ook niet'

als hij boos werd en de leiding zag het, ze hem erop moesten wijzen. Dan zou hij zich terugtrekken. Daar word ik blij van. Het lukte ons om niet te reageren op die afschrikwekkende buitenkant, maar om verder te kijken. En zo kon ik tot hem doordringen.

Het lastige is dat je er natuurlijk niet vanuit kunt gaan dat dit altijd werkt. Soms moet je op die externaliserende buitenkant reageren, we kunnen niet alles tolereren. Maar we proberen wel om het anders te doen. Want ik kan straf geven en dan zit hij in de cel. Het gevolg is dat wij hem niet meer kunnen observeren en hij leert niets, want dit kent hij al, dit heeft hij zijn hele leven al meegemaakt. Eigenlijk begin je dan aan een soort wapenwedloop. Dat is juist het soort klimaat dat we in het PBC niet willen.

Van meet af aan leek het wel te klikken tussen mij en het forensische veld. Ik geloof dat ik niet zo snel agressie oproep. Dat is goed in dit werk, want onze populatie is gewend dat er met agressie op hun agressie gereageerd wordt. En daar zijn ze heel goed in, veel beter dan ik. Het werkt veel beter als je jezelf kwetsbaar toont. Alleen moet je dat wel combineren met vasthoudendheid. Je moet niet over je heen laten lopen, je moet op een natuurlijke manier je grenzen kunnen aangeven. Als je anders kunt reageren op hun agressie, dan kom je erlangs en kun je een werkrelatie ontwikkelen.'

EEN GEDACHTENEXPERIMENT

DE NOBELPRIJS VOOR

Als er een Nobelprijs voor de Economie bestaat, wordt het dan niet ook tijd dat er een Nobelprijs voor de Psychologie komt? Die vraag vormde het uitgangspunt voor de redactie van De Psycholoog om als gedachtenexperiment zo'n verkiezing te organiseren. Vier categorieën werden er onderscheiden: 'Internationaal, postuum', 'Internationaal, actueel', 'Nationaal, postuum' en 'Nationaal, actueel'. En de winnaars zijn...

DE PSYCHOLOGIE

INLEIDING

Sinds 1901 worden er vijf klassieke Nobelprijzen uitgereikt: die voor de Natuurkunde, die voor de Scheikunde, die voor de Geneeskunde of Fysiologie, die voor de Literatuur en die voor de Vrede. Sinds 1969 wordt, op initiatief van de Zweedse centrale bank, ook de Nobelprijs voor Economie uitgereikt.

Als er een Nobelprijs voor Economie bestaat, wordt het dan niet ook tijd dat er een Nobelprijs voor de Psychologie komt? Heeft de laatste economische crisis immers niet aangetoond dat de *homo economicus* – het mensbeeld van menig econoom dat de mens schetst als een wezen dat zijn behoeften louter rationeel bevredigt – zo realistisch niet is? Lijkt deze crisis niet vooral een vertrouwenscrisis te zijn? En vertrouwen, de smeerolie van al het economische en sociale verkeer, is toch bij uitstek een psychologisch concept?

Overigens ontvingen twee psychologen die dat simpele mensbeeld hebben ontkracht ooit de Nobelprijs voor Economie. Herbert Simon, lang verbonden aan Carnegie Mellon University, won de prijs in 1978. Hij toonde aan dat managers helemaal niet zulke rationele beslissingen nemen, maar die beslissingen juist baseren op veel onzekerheid en subjectieve overwegingen. Daniel Kahneman, nog immer verbonden aan Princeton University, kreeg de prijs in 2002. Hij liet samen met zijn in 1996 overleden collega Amos Tversky zien dat het economische beslisproces aan allerlei irrationele vertekeningen onderhevig is.

De Psycholoog, het vaktijdschrift van het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP), bestaat vijftig jaar. Aanleiding voor de redactie om voor dit oktobernummer, in de maand dat ook de traditionele Nobelprijzen én de Nobelprijs voor Economie weer bekend worden gemaakt, wat af te wijken van de gebruikelijke nummers en – louter als gedachtenexperiment – de officiële verkiezing voor de Nobelprijs voor de Psychologie te organiseren.

Aan de echte Nobelprijzen gaan geen verkiezingen vooraf, evenmin worden Nobelprijzen postuum uitgereikt. In een (hyperbolisch) gedachtenexperiment is het evenwel geen bezwaar om wel een verkiezing te organiseren of een Nobelprijs voor de Psychologie wel postuum uit te reiken. We besloten vier categorieën te onderscheiden met bijbehorende onderzoeksvraag:

1. Welke niet meer in leven zijnde internationale psycholoog verdient postuum de Nobelprijs voor de Psychologie?
2. Welke internationale psycholoog verdient nu de Nobelprijs voor de Psychologie?
3. Welke niet meer in leven zijnde Nederlandse psycholoog verdient postuum de Nobelprijs voor de Psychologie?
4. Welke Nederlandse psycholoog verdient nu de Nobelprijs voor de Psychologie?

Daar het hier exploratief onderzoek betreft – misschien is pre-exploratief onderzoek nog wel een betere typering –, zijn er geen hypothesen opgesteld wie in welke categorie zou winnen dan wel de meeste kans zou maken.

METHODE

De bekendmaking van dit gedachtenexperiment is hoofdzakelijk via nieuwsbrieven, berichtjes op de site van het NIP en via sociale media (LinkedIn en Twitter) gedaan – in de hoop dat het nieuws over deze verkiezing *viral* zou gaan. Ook uitgever Boom Psychologie en Psychiatrie besteedde op haar website en in haar nieuwsbrieven aandacht aan deze verkiezing, met de aankondiging onder alle inzenders een verrassingsboekenpakket te verloten.

In alle vier de categorieën konden tussen donderdag 7 mei en zondag 7 juni 2015 psychologen/wetenschappers worden voorgedragen via www.psynip.nl, al dan niet met een korte motivatie. Uit die nominaties zouden, zoals op de site meegedeeld bij deze verkiezingsronde, vervolgens per categorie maximaal tien psychologen worden genomineerd voor de Nobelprijs voor de Psychologie.

Van maandag 8 juni 2015 tot en met vrijdag 17 juli 2015 konden vervolgens de definitieve stemmen worden uitgebracht. Diegenen die hun email-adres in de nominatieronde hadden achtergelaten, werden daar per mail aan herinnerd. Wederom werd er via nieuwsbrieven, sociale media en een zogeheten 'stopper-advertentie' in de laatste *De Psycholoog* voor de zomervakantie nogmaals de aandacht op gevestigd dat de definitieve stemronde was gestart.

Om een indicatie van de stemmers te krijgen is er in de tweede ronde tevens gevraagd naar geslacht, leeftijd, opleiding, wel of geen (student) psychologie, ook om

mogelijk een vergelijking te kunnen maken tussen psychologen en psychologiestudenten versus 'het grote publiek'.

RESULTATEN

Allereerst is voor elke categorie geturfd hoe vaak iemand werd genomineerd. Vervolgens is besloten de vijf psychologen met de meeste voorkeurstemmen te nomineren voor de Nobelprijs voor de Psychologie. Alleen in de categorie Nationaal, Actueel werd besloten tien psychologen te nomineren.

Aan de nomineerronde (N=76) deden aanmerkelijk minder mensen mee dan uiteindelijk aan de verkiezingsronde (N=250; van wie niet iedereen overigens in elke categorie een stem uitbracht). Zoals vooraf ook meegedeeld zou de genomineerde met de meeste stemmen in de desbetreffende categorie de Nobelprijs voor de Psychologie winnen. Dat heeft de volgende uitslag opgeleverd.

INTERNATIONAAL, POSTUUM Welke niet meer in leven zijnde internationale psycholoog verdient postuum de Nobelprijs voor Psychologie? Onderstaande psychologen zijn uiteindelijk genomineerd, met tussen haakjes een kort citaat uit de aangeleverde motivaties:

- De Amerikaanse filosoof en psycholoog *William James* ('Vanwege zijn funderende publicaties waaronder het nog altijd aansprekende *Varieties of religious experience*');

- de Zwitserse psychoanalyticus *Carl Gustav Jung* ('Zijn integrale kijk op de psychologie, filosofie en psychiatrie maakt zijn theorie nog passend in de huidige tijd!');
- de Duitse bioloog en psycholoog *Oscar Pfungst* ('Hij toonde aan dat het paard Slimme Hans *niet* kon rekenen, maar reageerde op subtiele, niet-verbale betekenis in het publiek; hij is van grote betekenis voor de methodenleer in de psychologie');
- de Amerikaanse sociaalpsycholoog *Stanley Milgram* ('Omdat hij heeft laten zien waartoe wij in staat zijn als we niet afgaan op ons eigen vermogen te voelen waar we werkelijk mee bezig zijn');
- de Amerikaanse psychotherapeut *Carl Rogers* ('Hij leerde ons de juiste houding en bejegening jegens de mensen met wie wij werken: onvoorwaardelijke acceptatie van de ander als mens, ook als je haar/zijn gedragingen afkeurt of graag anders zou zien').

Carl Rogers 'wint' de Nobelprijs in deze categorie (zie tabel 1).

INTERNATIONAAL, ACTUEEL Welke internationale psycholoog verdient nu de Nobelprijs voor Psychologie? Onderstaande psychologen zijn uiteindelijk genomineerd, met tussen haakjes een kort citaat uit de aangeleverde motivaties:

- De Zweeds-Amerikaanse psycholoog *Karl Anders Ericsson* van Florida State University ('Hij heeft empirisch fraai

BECK

Wie zou ik, als vertegenwoordiger van het klinische veld, de 'Nobelprijs voor de psychologie' geven? Mijn gedachtegang begon langs diegenen die mij tijdens mijn studie klinische psychologie en mijn loopbaan als cognitief gedragstherapeut hebben geïnspireerd. Het moest iemand zijn die van grote invloed is (geweest) op het werk van psychologen binnen de klinische praktijk. Daarom nomineer ik Aaron Beck (1921).

Beck wordt wereldwijd gezien als grondlegger van de cognitieve therapie en is een van 's werelds belangrijkste onderzoekers op het gebied van psychopathologie. In de jaren zestig van de vorige

eeuw werkte hij als psychiater aan de University of Pennsylvania. Oorspronkelijk was hij opgeleid tot psychoanalyticus. Zijn verkenningen binnen de psychoanalytische concepten van depressie leidden tot de ontwikkeling van de cognitieve therapie. In eerste instantie ontwikkeld als een gestructureerde, kortdurende vorm van psychotherapie voor depressie, werd cognitieve therapie later door Beck verder ontwikkeld tot een geschikte behandeling voor een veelvoud aan klachten.

Beck gaat er vanuit dat foutieve of disfunctionele assumpties ten grondslag liggen aan veel soorten psychopa-

thologie. Het door hem ontwikkelde cognitieve model stelt dat emotionele reacties in sterke mate afhangen van de wijze waarop gebeurtenissen en situaties worden geïnterpreteerd. Er wordt met de cliënt gewerkt om zijn of haar disfunctionele assumpties in kaart te brengen en bij te stellen. Door de latere combinatie met gedragstherapie leidt dit tot veranderingen in cognities, gedrag en emoties.

Beck heeft zijn verdere loopbaan besteed aan wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van cognitieve therapie. Het is dan ook een van de weinige vormen van psychotherapie

laten zien dat het verkrijgen van expertise niet zozeer een kwestie van talent is, maar veeleer van bloed, zweet en tranen en *deliberate practice*);

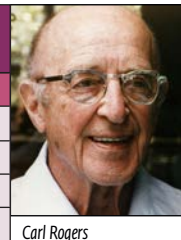
- De Amerikaanse Harvard-psycholoog *Jerome Bruner* ('Hij geldt als een van de grondleggers van de cognitieve benadering in de psychologie, en omdat hij op 1 oktober 100 wordt kunnen we hem nog net tijdens zijn leven met een Nobelprijs vereren');
- De Israëlisch-Amerikaanse Princeton-psycholoog *Daniel Kahneman* ('Hij heeft er weliswaar al een voor de Economie, maar hij mag er een extra voor zijn onderzoek naar irrationaliteit omdat het binnen de psychologie valt');
- De Amerikaanse psychologe *Francine Shapiro* ('Vanwege het opstellen van het eerste EMDR-protocol waarmee universeel mensen een behandeling kunnen ontvangen voor psychologisch trauma');
- De Italiaans-Amerikaanse Stanford-psycholoog *Philip Zimbardo* ('Hij heeft laten zien dat omstandigheden ervoor kunnen zorgen dat (bijna) alle mensen in staat zijn gruwelijke dingen te doen').

Zoals te zien in tabel 2 'wint' Daniel Kahneman de Nobelprijs in deze categorie.

NATIONAAL, POSTUUM Welke niet meer in leven zijnde Nederlandse psycholoog verdient postuum de Nobelprijs voor

TABEL 1. CATEGORIE INTERNATIONAAL, POSTUUM (N=250)

Genomineerde	Aantal	Percentage
William James	65	26%
Carl Gustav Jung	47	19%
Oscar Pfungst	4	2%
Stanley Milgram	36	14%
Carl Rogers	98	39%

Carl Rogers

TABEL 2. CATEGORIE INTERNATIONAAL, ACTUEEL (N=246)

Genomineerde	Aantal	Percentage
Karl Anders Ericsson	41	17%
Jerome Bruner	12	5%
Daniel Kahneman	82	33%
Francine Shapiro	76	31%
Philip Zimbardo	35	14%

Daniel Kahneman

Psychologie? Onderstaande psychologen werden genomineerd, met tussen haakjes korte motivaties:

- De Amsterdamse psycholoog *Nico Frijda* ('Beste emotie-onderzoeker ooit');
- De Amsterdamse methodoloog *Adriaan de Groot* ('Vanwege zijn grote betekenis voor de ontwikkeling van wetenschap in het algemeen en de psychologie in het bijzonder');
- De Groningse psycholoog *Gerard Heymans* ('Hij is de grondlegger van de Nederlandse psychologie en van de empirische studie van de persoonlijkheid');
- De Utrechtse psycholoog *Piet Vroon* ('Omdat hij de psychologie onder de aandacht van het grote publiek bracht, maar er ook kritisch op was');

die wetenschappelijk onderzocht is en bewezen effectief is gebleken in honderden klinische trials voor verschillende aandoeningen. Hij publiceerde in totaal meer dan zeshonderd artikelen en is (co)auteur van meer dan 25 boeken. Daarnaast heeft hij wereldwijd gebruikte vragenlijsten ontwikkeld, waaronder de in Nederland veel gebruikte BDI (*Beck Depression Inventory*). Beck ontving veel prestigieuze prijzen, zoals in 2006 de Albert Lasker Clinical Medical Research award voor de ontwikkeling van cognitieve therapie. Hij staat in de lijst van een van de vijf meest invloedrijke psychotherapeuten

allertijden en is daarnaast erevoorzitter van de Academy of Cognitive Therapy. Verder is Beck emeritus hoogleraar bij de faculteit Psychiatrie en aan het Psychopathologisch Instituut van de University of Pennsylvania. Bovendien heeft Beck een beroemde dochter voortgebracht, Judith Beck. Zij is in haar vaders voetsporen getreden en is inmiddels ook professor in de psychologie. Samen met zijn dochter richtte hij onder andere in 1994 het Beck Institute op, een internationaal instituut voor training, therapie en onderzoek op het gebied van cognitieve therapie.

Op 94-jarige leeftijd is Beck nog

steeds aan het werk en gaat hij met zijn tijd mee. Zo heeft hij onder andere een LinkedIn account en is hij regelmatig op YouTube aan het werk te zien. Als cognitief gedragstherapeut werk ik dagelijks met cognitieve therapie en denk ik regelmatig: hoe zou ik gewerkt hebben zonder de cognitieve therapie van Beck?

Ursula Hendriks-van den Bos is gz-psycholoog, cognitief gedragstherapeut en praktijkhouder van Psychocare. E-mail: ursula@psychocare.nl.

Nico Frijda

TABEL 3. CATEGORIE NATIONAAL, POSTUUM (N=232)

Genomineerde:	Aantal	Percentage
Nico Frijda	64	28%
Adriaan de Groot	29	13%
Gerard Heymans	26	11%
Piet Vroon	60	26%
Willem Albert Wagenaar	53	23%

Harald Merckelbach

TABEL 4. CATEGORIE NATIONAAL, ACTUEEL (N=249)

Genomineerde	Aantal	Percentage
Paul de Bont	4	2%
Denny Borsboom	14	6%
Jan Derksen	27	11%
Ap Dijksterhuis	16	6%
Douwe Draaisma	43	17%
Hubert Hermans	9	4%
Willem Hofstee	27	11%
Pim Levelt	9	4%
Harald Merckelbach	58	23%
Erik Scherder	42	17%

- De Leidse psycholoog Willem Albert Wagenaar ('Omdat hij liet zien hoe je praktische vraagstukken op een elegante wijze systematisch kunt onderzoeken').

Nico Frijda 'wint' de Nobelprijs in deze categorie (tabel 3).

NATIONAAL, ACTUEEL Welke Nederlandse psycholoog verdient nu de Nobelprijs voor Psychologie? Onderstaande psychologen werden genomineerd, met tussen haakjes ook een kort citaat uit de aangeleverde motivaties:

- Klinisch psycholoog Paul de Bont ('Voor zijn taboedoorbrekende onderzoek naar trauma en psychose');
- Methodoloog Denny Borsboom ('Met zijn netwerkmodellen van psychopathologie laat hij zien dat de kern van psychopathologie comorbiditeit is, terwijl de DSM die comorbiditeit bijna ontkent');
- Klinisch psycholoog Jan Derksen ('Hij heeft heel veel gedaan en doet heel veel voor eerstelijnspsychologen, zowel op vakinhoudelijk gebied als op opleidingsgebied van studenten en postdocs in de praktijk');
- Sociaalpsycholoog Ap Dijksterhuis ('Vanwege het voor een groot publiek begrijpelijk maken van het onbewuste');
- Geheugenpsycholoog Douwe Draaisma ('Vanwege zijn glasheldere boeken over het geheugen');
- Persoonlijkheidspsycholoog Hubert Hermans ('Vanwege de ontwikkeling van de Zelfconfrontatie-methode');
- Persoonlijkheidspsycholoog Willem Hofstee ('Omdat hij altijd één niveau dieper denkt dan zijn vakgenoten');
- Taalpsycholoog Pim Levelt ('Internationaal de meest prominente onderzoeker van zijn generatie');
- Rechtspsycholoog Harald Merckelbach ('Heeft met zijn onderzoek een belangrijke bijdrage aan de rechtspsychologie geleverd');
- Neuropsycholoog Erik Scherder ('Niet alleen is zijn vakgebied – beweging bij ouderen – ontzettend actueel en relevant, hij weet het ook nog eens zodanig naar een

BRONFENBRENNER, DE WAAL, DE GROOT EN LEVELT

Nobelprijzen uitdelen aan levende psychologen is moeilijker dan aan overledenen. Van de doden (James, Wundt, Cronbach) kun je beter vaststellen wat ze hebben betekend. Met levenden hebben we meer moeite ze groter te achten dan onszelf. Je hebt ze gesproken en vond ze nogal gewoon, net als jijzelf. En je wilt toch iets hogers dan dat. Toch hoefde ik niet lang na te denken.

Eerst een overleden buitenlander: Urie Bronfenbrenner vanwege zijn *ecological systems theory*. Benaderingen van de levenslooppsychologie, die natuurlijke omgevingsinvloeden op

verschillend niveau verdisconteren, zijn erop gebaseerd. Bronfenbrenner overtuigde de Amerikaanse overheid van de noodzaak de omgevingen (gezin, school, wijk) van kansarme kinderen te stimuleren. Dat leidde tot het succesvolle interventieprogramma *Head Start*. Zijn werk heeft de erfenis van Kurt Lewin geschikt gemaakt voor onze tijd, met effect op sociale psychologie, ontwikkelingspsychologie, pedagogiek, onderwijswetenschappen en klinische psychologie

Mijn levende buitenlander: Frans de Waal. Hij heeft een Amerikaans

paspoort en is dus buitenlander (hoewel afkomstig uit Nederland). Als etholoog houdt hij zich bezig met psychologisch belangwekkende gedragingen van primaten. Zijn universiteit in Atlanta beschouwt hem als psycholoog (van primatengedrag), en ik beschouw hem als zodanig ook als psycholoog. Zijn onderzoek van pro sociaal gedrag heeft niet alleen zijn collega-onderzoekers, maar ook het algemene publiek zeer beïnvloed. Hij publiceerde een tiental bestsellers, gebaseerd op zijn onderzoek. Dat olifanten, blijkens de spiegeltest, over zelfbewustzijn beschikken,

enthousiasmerend lekenpraatje te vertalen, dat hij het publiek om zijn vingers windt’).

Zoals te zien in Tabel 4 ‘wint’ Harald Merckelbach de Nobelprijs in deze categorie.

Noot: Bij het voordragen van kandidaten in deze categorie viel in het bijzonder de zeer frequente nominatie van Ingeborg Bosch op, met uitgebreide epistels waarom zij, als grondlegger van Past Integration Therapy, de Nobelprijs voor de Psychologie zou moeten krijgen. Dat maakte ons achterdochtig. Daar deze verkiezing louter als gedachtenexperiment is bedoeld en niet als marketinginstrument, besloten we de kandidatuur van Bosch als ‘uitbijter’ te beschouwen en haar niet te nomineren.

HET GROTE PUBLIEK Het aantal niet-psychologen bleek te klein om afzonderlijke analyses voor ‘het grote publiek’ te doen. Die analyses zijn dan ook achterwege gelaten.

DISCUSSIE

Waar onderzoek gedaan wordt, worden fouten gemaakt; *questionable research practices* en erger te over de laatste jaren.

Zo is in onderhavig gedachtenexperiment nagelaten te vragen of een Nobelprijs voor de Psychologie überhaupt een goed idee is; we zijn dit in al ons naïeve enthousiasme gewoon vergeten. Kritiek als dat deze verkiezing te veel is opgesteld als populariteitspoll kunnen we evenmin als onheus afdoen. Maar nogmaals: het was een gedachtenexpe-

riment, niets meer en niets minder. Wellicht dat deze pre-exploratieve queeste nog eens aanleiding vormt voor een serieuze lobby voor deze prijs dan wel tot meer confirmatief onderzoek naar een Nobelprijs voor de Psychologie.

Desalniettemin: Carl Rogers, Daniel Kahneman, Nico Frijda en Harald Merckelbach die in respectievelijk de categorieën ‘internationaal, postuum’, ‘internationaal, actueel’, ‘nationaal, postuum’ en ‘nationaal, actueel’ de Nobelprijs voor de Psychologie winnen – het zijn namen die beslist niet (zouden hebben) misstaan als ons vakgebied echte Nobelprijzen kende. Dat er over te twisten valt of wellicht toch niet andere psychologen deze eer te beurt zou moeten vallen, illustreren de twee als kaders opgenomen gastcolumns reeds.

Hoe dan ook hopen we dat de uitkomst van deze verkiezing tot nog heel veel meer verbale twist bij koffie, thee en borrel mag leiden. En misschien kunt u direct eens discussiëren over of een verkiezing van ‘De Psycholoog des Vaderlands’ opportuun of zelfs noodzakelijk is.

OVER DE AUTEURS

Dr. Vittorio Busato is psycholoog en publicist en hoofdredacteur van De Psycholoog. E-mail: vittorio.busato@psynip.nl. Jolanda Jansen werkt als content manager bij het NIP. E-mail: jolanda.jansen@psynip.nl.

zet aan tot nadere overdenking.

Over een overleden Nederlander zijn we ‘t zo eens: Adriaan de Groot. Denk aan zijn dissertatie over het denken van de schaker, die internationaal de *cognitive shift* stimuleerde. En aan *Methodologie* (1961) die de Nederlandse psychologie definitief empirisch analytisch en internationaal maakte. En de CITO-toets, een eerlijke inschatter van scholingsniveau en scholingssucces, thans wel verguisd door zogenaamde deskundigen die geen verstand van psychometrie hebben en zelfs zijn pamflet *Vijven en zessen* ten onrechte niet lezen.

Als levende Nederlander kies ik Pim Levelt (1938). Hij was directeur van het Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek in Nijmegen. Alleen al deze voor de psychologie zo belangrijke dislocatie van een Max Planck Instituut in Nederland, vanwege Levelts talent, is voor de Nederlandse psychologie van groot belang. Zijn onderzoek van taalverwerking en spraak is internationaal leidend. Als psycholoog ontwikkelde Levelt een theorie over cognitieve processen die betrokken zijn in de spraak.

Alle hier door mij voorgedragen psychologen ken(de) ik goed. Mijn

bewondering voor hun werk en persoon heeft gemaakt dat ik geloof heb in de psychologie, haar toekomst en haar invloed op belendende disciplines. Allerlei middelmatig gepruts wordt gemakkelijk weggemiddeld met hun werk. Waarom toch die verkiezing? Ga gewoon af op mijn oordeel!

Willem Koops is ontwikkelingspsycholoog en universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht. E-mail: w.koops@uu.nl.

aldus wijlen Bert Duijker, de Amsterdamse psycholoog die ooit verantwoordelijk was voor de indeling van het vakgebied in verschillende subdisciplines.

Hoe doen niet-psychologen die dag in dag uit met mensen werken aan psychologie? In deze aflevering **kunstenaars Marinus en Natasja Boezem.**

Het Syndroom van Stendhal is een psychologisch verschijnsel dat optreedt als iemand bijkans in psychose raakt door de schoonheid van kunst. De toeschouwer raakt door duizelingen bevangen, verliest het gezichtsvermogen en daarna het bewustzijn, in een ultieme poging van de geest om te ontsnappen aan de overweldigende schoonheid. De aandoening is vernoemd naar de Franse schrijver Stendhal, die in 1817 beschreef hoe hij de fresco's van Giotto in de Basilica di Santa Croce te Florence bewonderde, het ter plekke te kwaad kreeg en 'het leven uit zich voelde wegvloeien'.

De overdaad aan schoonheid in Florence trof ook beeldend kunstenaars Marinus en Natasja Boezem, vader en dochter, toen zij de stad in 1985 voor het eerst samen bezochten. Gefascineerd door het Stendhal-syndroom deden ze er op latere studiereizen research naar. Ze interviewden psychiater Graziella Magherini, die het syndroom als zodanig heeft benoemd en tientallen patiënten heeft behandeld. Ook bezochten ze het lokale psychiatrisch ziekenhuis en spraken daar met ambulancechauffeurs.

DE SCHOONHEID VAN HET ALLEDAAGSE

Marinus: 'Net als Magherini waren zij ervan overtuigd dat het syndroom echt bestond, terwijl de wetenschap er nogal sceptisch tegenoverstaat. Maar dat is voor ons juist interessant: het speelveld tussen "echt" en "niet-echt". Daar kun je als kunstenaar mooie dingen mee doen.'

In 2003 won Natasja een Prix de Rome-prijs en werd haar gevraagd een speciaal project uit te voeren. Ze besloot het Syndroom van Stendhal als onderwerp te nemen. 'Ik wilde de emotie van schoonheidsbeleving transporteren vanuit de Santa Croce-kerk in Florence naar een torenflat in Osdorp. Mensen in die flat een ervaring geven van ultieme schoonheid, een beeld dat ze in hun eigen hoofd oproepen.'

Ze stuurde iedereen in de flat een kaart. Daarop stond de flat, maar als je de kaart bewoog, zag je als bij toverslag de kerk in Florence verschijnen, waarbij overeenkomsten in structuur tussen beide gebouwen opvielen. Ook stond er een datum op de kaart vermeld. Op die dag begonnen om half twaalf 's ochtends overal in de flat de telefoons te rinkelen. Natasja: 'Als bewoners hun telefoon opnamen, hoorden ze geluiden vanuit binnenkant van de kerk. Echo's, schuifelde voeten, de galmende 'ooohs' en 'aaahs' van de bezoekers, vlogen tekst in allerlei talen van rondleiders. Ik wilde de illusie oproepen dat ze zelf in die kerk waren. De volgende dag was het het gesprek van de dag. Men had echt iets beleefd. Wat voor mij het belangrijkste was: iedereen in de flat had op hetzelfde moment een collectieve ervaring van schoonheid.'

Dat project, plus de inspiratie van hun reizen naar Florence, waren aanleiding voor de installatie 'Het Syndroom van Stendhal' – op zoek naar een archetypisch

beeld van schoonheid, 2002-2015', die dit voorjaar in De Vleeshal te Middelburg was te zien.

Marinus: 'Het syndroom diende bij deze tentoonstelling vooral als metafoor voor wat kunst teweeg kan brengen bij mensen. We waren er niet op uit om die negatieve symptomen op te roepen. We waren op zoek naar een archetypisch beeld, iets wat overal en bij iedereen ter wereld een emotie van schoonheid zou oproepen.'

Ze kozen voor het beeld van een moeder en kind – een gekend thema uit de kunstgeschiedenis; hoe ze het over de schouder legt, wiegt, beklopt, zachtjes toezingt. Die schoonheid kun je overal tegenkomen, aldus Marinus. 'Je moet het alleen wel opmerken, een vermogen dat bij uitstek kunst kan aanwakkeren.'

In Middelburg, waar Marinus is gevestigd en Natasja is opgegroeid, werden met de hulp van een trouwambtenaar twintig moeders geworven die wilden meedoen aan het project.

Bij de opening van de tentoonstelling waren de moeders met hun baby's aanwezig om de performance uit te voeren. In de weken daarna was het nabeeld te zien, in de vorm van levensgrote foto's in de nissen van de Vleeshal.

Marinus: 'Belangrijk was dat de moeders en baby's tijdens de performance alledaags, natuurlijk gedrag zouden vertonen. We hebben ze dus geen regie meegegeven, behalve de opdracht om op geen enkele manier contact met het publiek te maken, ook geen oogcontact, alsof ze alleen waren met hun kind.'

Op de dag van de opening was de toeloop enorm, een mengeling van reguliere kunstliefhebbers en mensen die er via via van hadden gehoord stond in de rij voor

FOTOGRAFIE: GERT JAN VAN ROOIJ, IVO WENNEKES, NATASJA BOEZEM, MARINUS BOEZEM

de ingang, het leek wel het Van Gogh-museum. Natasja: 'Bij binnenkomst in de Vleeshal, een grote neogotische hal, zag het publiek eerst een grote voile die werd angeblazen door twee ventilatoren. Daarop werd een film geprojecteerd met de meest uiteenlopende beelden van moeder en kind in de publieke ruimte. Variërend van Youtube-beelden, schilderijen uit de kunstgeschiedenis, fragmenten uit reclames en videobeelden van moeders met kinderen op de Italiaanse stranden. Als een hedendaagse Renaissance. Onder deze beelden klonk muziek van de Italiaanse componist Giacinto Scelsi. In de hal waren af en toe vlagen geluid te horen die zich verplaatsten door de ruimte, van schelle kinderstemmen, fluiten, neuriën. Men liep door dat gordijn heen en betrad een rode loper, met links en rechts rode koorden zoals je op filmfestivals ziet of in musea. Daarachter stonden, voor de twintig nissen, de moeders met hun baby's, als museumstukken. De moeders

gebruikten de nissen om hun baby's in te laten slapen, hen te verschonen, ze de borst te geven. Die handelingen stelden we ten toon, de blik van de kijker maakte het tot kunst. Zodoende werden ze ook onderdeel van de neogotische architectuur, als hedendaagse iconen.'

Marinus: 'We gingen bewust tot het randje van de kitsch, door dergelijke clichématige handelingen tentoon te stellen. Door de overdrijving eromheen hoopten we dat men de ironie ervan zou inzien.'

De tentoonstelling was een groot succes. De moeders kwamen naderhand vaak terug naar de hal om de dag te herbeleven, vol trots achter de kindervagen, met in hun kielzog een hele schare familie en vrienden. Ze spreken Marinus er nog steeds enthousiast over aan op straat. Natasja: 'Tot ieders verbazing heeft geen baby gehuild tijdens de performance. De baby's moeten hebben gevoeld, zo concludeerden de moeders, dat iedereen daar

een collectieve ervaring van schoonheid onderging.'

Marinus: 'Veel bezoekers waren geëmotioneerd. Het klinkt misschien onbescheiden, maar een van mijn definities van schoonheid is wel ontroering.'

Om ontroering op te roepen is het voor een kunstenaar belangrijk enige mensenkennis te hebben, stelt Marinus: 'Daar wordt dikwijls aan voorbijgegaan, je moet een openheid hebben voor andere mensen. Een soort empathie, niet in morele zin, maar er moet een balans zijn tussen kunstenaar en publiek. Een doel daarbij is dat het tot eigen reflectie leidt bij de toeschouwer, bewustwording en -vergroting, zodat die de komende tijd meer ziet dan daarvoor, de werkelijkheid ziet door een andere bril. Die mogelijkheid heeft kunst.'

Bekijk de film van de performance via: <https://vimeo.com/139564160>

FORUM

DE APA EN MARTEL- PRAKTIJKEN IN GUANTÁNAMO BAY

De APA, de Amerikaanse beroepsvereniging van psychologen, ligt al enige tijd onder vuur wegens vermeende betrokkenheid bij martelpraktijken die de nationale veiligheid zouden dienen. In het najaar van 2014 gaf het bestuur van de APA aan jurist David Hoffman opdracht tot een onafhankelijk onderzoek. Dat rapport verscheen op 11 juli jl. Henk Geertsema en Polli Hagenaars lazen het met verbijstering: 'Het was erger dan we verwachtten, veel erger.'

KAAPSTAD, JULI 2012, HET INTERNATIONAL CONGRESS OF PSYCHOLOGY Eén van de kleinere congresruimtes stroomt tegen negen uur 's morgens vol voor de vertoning van de documentaire *Doctors of the Dark Side* van Martha Davis. Spoedig is het zaaltje tjokvol en staan tientallen collega's bij de ingang te dringen om alsnog een plaats te bemachtigen. De film laat de betrokkenheid van Amerikaanse artsen en psychologen zien bij de *enhanced interrogations techniques* (lees: martelpraktijken zoals slaapdeprivatie, waterboarding, seksuele vernederingen of *forced positions*, zoals het opsluiten van iemand in een soort krat, waar de gevangene alleen gehurkt in

kan) in de Abu Ghraib- en Guantánamo Bay-gevangenissen. Met toenemende verbijstering keken we elkaar aan: is dit mogelijk? Is dit echt gebeurd?

Na afloop komen er vooral vragen: waarom zijn er geen Amerikaanse collega's om de rol van hun beroepsvereniging, de *American Association of Psychologists* (APA) toe te lichten? Geschoktheid, verontwaardiging en diep verdriet hangen in de lucht. In allerijl wordt besloten de filmvertoning later tijdens het congres in een grote zaal te herhalen, waarbij de directeur van het Ethiekbureau van de APA, Stephen Behnke,

bereid is gevonden een toelichting te geven. De beroepsvereniging heeft geprobeerd ervoor te zorgen dat de betrokkenheid van psychologen juist een bescherming voor de gevangenen moest zijn, stelt Behnke. De APA had al jaren het beleid dat ook bij ondervragingen psychologen zich ethisch en humaan moesten opstellen. En wat de psychologen in de film betreft: die zijn geen lid van de APA, zodat een disciplinair optreden tegen hen door de vereniging niet mogelijk was.

Na deze confrontatie met dit heikele onderwerp bleek dat de discussie in Amerika al jaren aan de gang was. Diverse groepen kritische psychologen, verenigd in de *Coalition for an Ethical Psychology*, vroegen de APA regelmatig om verantwoording, maar kregen steeds nul op rekest. Zij werden genegeerd of belachelijk gemaakt. Sociaal psychologe Jean Maria Arrigo, fervent voorstander van een humane behandeling van gevangenen en zeer kritisch naar de bij de verhoren betrokken psychologen, werd aangevallen met opmerkingen als dat zij last had van 'personal biases and troubled upbringing'. Haar kritische collega Michael Wessels werd weggezet als 'an idiot full of sound and fury'. Meerdere leden zegden hun lidmaatschap op, onder wie Kenneth Pope, oud-voorzitter van de Ethische Commissie van de APA, in februari 2008.

UTRECHT, DECEMBER 2013 Deze film sneed zo'n belangrijk onderwerp aan dat we besloten de documentaire te vertonen tijdens het NIP-jubileumcongres, op 13 december 2013 in Utrecht tijdens de workshop 'De sociale verantwoordelijkheid van psychologen'. Na het bekijken van de film ging de reeds genoemde Behnke dieper in op de rol van de APA. De APA had getracht collega's zo goed mogelijk te ondersteunen door ethische richtlijnen te formuleren middels het zogeheten PENS-rapport (2005) – waarover later meer. Daarbij waren beslist fouten gemaakt; eerst moest evenwel duidelijk worden wat er exact plaatsvond.

Behnke lichtte toe dat de APA, weliswaar laat in 2010, de Code of Conduct had veranderd. Artikel 1.02 daarvan luidt nu: 'If psychologists' ethical responsibilities conflict with law, regulations, or other governing legal authority, psychologists clarify the nature of the conflict, make known their commitment to the Ethics Code, and take reasonable steps to resolve the conflict consistent with the General Principles and Ethical Standards of the Ethics Code. Under no circumstances may this standard be used to

justify or defend violating human rights'. En, zo klonk het geruststellend uit de mond van Behnke: 'Maar de APA heeft altijd martelingen veroordeeld'.

Daarna sprak Robert Roe, toenmalig president van de *European Federation of Psychological Associations* (EFPA). Hij riep op tot waakzaamheid ten aanzien van schendingen van mensenrechten die ook psychologen in hun werk kunnen tegenkomen. Roe wees op het belang dat de EFPA aan het bestrijden en voorkomen van deze schendingen hecht. Daartoe is in 2013 de EFPA Task Force Human Rights opgericht. Deze thans geheten Board on Human Rights heeft als taak psychologen bewust te maken van het belang van mensenrechten, schendingen helpen te voorkomen en de gevolgen voor mensen te verzachten.

MILAAN, JULI 2015 In Amerika bleef de stroom van kritiek aanhouden. Onderzoeksjournalist James Risen van *The New York Times* publiceerde in oktober 2014 zijn boek *Pay Any Price*. Daarin toonde hij aan dat de APA veel dieper bij de 'enhanced interrogations' betrokken was dan aanvankelijk aangegeven. Door het vrijgeven van het Senaatsrapport *Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program* (December 3, 2014) werd bovendien meer duidelijk over de martelingen en betrokkenheid van psychologen daarbij.

Genoeg aanleiding voor het bestuur van de APA om in het najaar van 2014 te besluiten tot een onafhankelijk onderzoek naar de betrokkenheid van de APA bij de verhoorpraktijken in Guantánamo Bay, die plaatsvonden vanaf januari 2002. Daarvoor werd David Hoffman gevraagd, een jurist van het bureau Sidley Austin LLP uit Chicago. Vanaf november deed de APA geen uitspraken meer over een eventuele betrokkenheid bij martelingen in afwachting van de uitkomst van het onderzoeksrapport.

Het rapport werd gepubliceerd op 11 juli 2015, de laatste dag van het Europese Psychologie Congres in Milaan. De dag waarop Philip Zimbardo de congresgangers nog eens vertelde over zijn beruchte Stanford-gevangenisexperiment uit 1971. Zoals elke psychologiestudent leert, moest dat experiment al na enkele dagen gestopt worden doordat de proefpersonen zich te zeer in hun rol inleefden. Zimbardo vertelde dat zijn (latere) vrouw hem daar min of meer toe dwong; zelf was hij al niet meer in staat te komen tot een goede afweging ter bescherming van de proefpersonen.

Met dit verhaal in het achterhoofd werd het lezen van het Hoffman-rapport een verbijsterende ervaring. Het was erger dan we verwachtten, veel erger.

HET HOFFMAN-RAPPORT

Het APA-bestuur vroeg Hoffman te onderzoeken of de beroeps-

1 Zie: Goor J. van (2014) Psychologen in de martelkamer, *De Psycholoog*, 49, 20-25.

vereniging in het geheim had samengewerkt (*collusion*) met overheidsinstanties om martelpraktijken te steunen. Deze vraag is naar drie kanten uitgewerkt. Heeft de APA de ontwikkeling of de implementatie van intensieve verhoortechnieken, martelpraktijken dus, ondersteund? Was het APA-beleid het resultaat van geheime samenwerking met de overheid om martelingen mogelijk te maken? En zijn er APA-acties geweest verbonden met martelingen, die op een of andere manier door de overheid gefinancierd zijn?

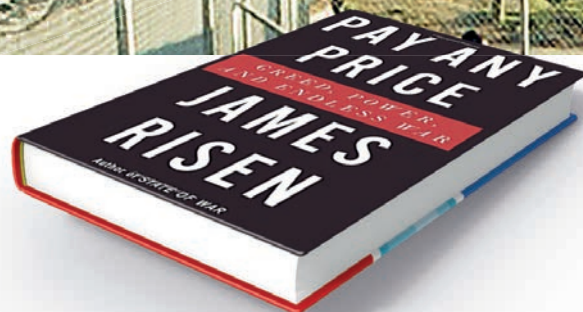
Hoffman en zijn medewerkers hebben honderden documenten en e-mails bestudeerd en met meer dan honderdvierentwintig betrokkenen, onder wie critici, gesproken. Slechts een enkeling werkte niet mee. Hoffman *cs.* stelden onder meer het volgende vast:

- Enkele invloedrijke personen binnen de APA hebben samengewerkt met de CIA en het ministerie van Defensie;
- Deze samenwerking heeft jaren geduurd en werd geheim gehouden voor APA-leden en een groot deel van de overige APA-functionarissen;
- Het doel van de samenwerking was ruim baan te maken voor Defensie, zodat dat ministerie een eigen beleid kon voeren voor de eigen psychologen;
- Er zijn geen bewijzen dat de APA financiële steun heeft ontvangen voor een soepele opstelling ten aanzien van de toelaatbaarheid van de intensieve verhoorpraktijken.

Maar het Hoffman-rapport maakt nog veel meer duidelijk.

Diverse belangrijke APA-functionarissen, onder wie de genoemde Behnke, de toenmalige APA-President Ron Levant, de latere APA-President Gerald Koocher en Russ Newman, hoofd van de APA *Practice Directorate*, hebben heimelijk samengewerkt met medewerkers van het ministerie van Defensie om ervoor te zorgen dat de gestelde ethische eisen aan psychologen die bij de verhoren betrokken waren, erg algemeen geformuleerd werden. Zo werd voorkomen dat er in de praktijk beperkingen werden opgelegd aan de psychologen die voor Defensie werkten. Dit is geen toevallige uitkomst, maar een bewust opgezette strategie, waardoor de betreffende psychologen niet bang hoefden te zijn dat zij door de APA op onethisch gedrag afgerekend zouden worden.

Het APA-bestuur besloot vanwege de vele vragen over dit onderwerp en de druk die leden op het bestuur uitoefenden in juni 2005 een *Presidential Task Force on Psychological Ethics and National Security* (PENS) in te stellen. De groep werd samengesteld uit psychologen van de APA en van het ministerie van Defensie. Hoffman beschrijft grondig hoe het hele selectieproces van de Task Force-leden, de agenda van het overleg, het formuleren van

de concepttekst, het uiteindelijke rapport, de gang langs de beslissingsverantwoordelijke geledingen alsook de pr-strategie, nauwkeurig werd geregistreerd door enkele APA-medewerkers in volledige samenwerking met enkele Defensie-medewerkers. Centrale personen hierbij waren Behnke van de APA en Morgan Banks, onder meer *chief of psychological operations of the U.S. Special Operations Command*. Deze twee vormden de spil van de samenwerking en daarmee van de wederzijdse afstemming. Behnke zorgde bijvoorbeeld steeds voor conceptteksten en deed niets zonder vooraf met Banks te overleggen.

Dit alles resulteerde in het PENS-rapport: ondervragingen moeten ethisch, legaal, veilig en effectief zijn. In het Engels: *Safe, Legal, Ethical and Effective: SLEE*. Dit concept was al ontwikkeld binnen Defensie en werd nu als beleid overgeheveld naar de APA. De rest van de tekst bleef op dit hoge abstractieniveau, met alle onduidelijkheid van dien. Want *safe* voor wie? De gedetineerde die waterboarding onderging? De psycholoog die wegens het ontbreken van richtlijnen niet aangeklaagd kon worden? *Legal* hoezo? Het niet erkennen van de internationale verdragen, zoals de Geneefse Conventies? Of het creëren van geheime interneringskampen buiten Amerikaans grondgebied, zoals de *black sites* (geheime gevangnissen) in Europa en Guantánamo Bay in Cuba? *Ethical*? Wiens ethiek dan en wie geeft hier inhoud aan? En tot slot *effective*? Is het criterium dat je doorgaat totdat je bepaalde informatie eruit hebt gekregen? Dit laatste criterium is de bom onder de andere drie.

Het klinkt principieel. Maar zoals de critici meteen al aangaven, het biedt geen enkele duidelijkheid voor de praktiserende psychologen om te weten waar voor hen de grens ligt. Want is bijvoorbeeld slaapdeprivatie een vorm van marteling of niet? Zodoende kon Defensie zonder problemen verder gaan met het door hen ontwikkelde beleid, nu voorzien van het APA-stempel.

De vraag is waarom de APA zo de oren liet hangen naar

Defensie – *to curry favor* in de termen van Hoffman. Als belangrijkste motief noemt Hoffman het feit dat Defensie een van de belangrijkste werkgevers voor psychologen is en daarbij in belangrijke mate heeft bijgedragen aan het ontwikkelen van de professie. Er waren miljoenen dollars beschikbaar voor de inzet van psychologen en voor projecten waarbij psychologen betrokken waren. Daarnaast wilde de APA een sterke pr-strategie ontwikkelen om te laten zien dat de beroepsvereniging serieus met deze vraagstukken omging. Deze geheime samenwerking werd in de jaren daarna voortgezet om bijvoorbeeld kritische geluiden van onder meer de *APA Council of Representatives* te pareren. Steeds zorgde Behnke ervoor dat alle APA-stellingnames en acties in lijn waren met de doelstellingen van het Pentagon.

Hoffman vond geen bewijs dat de APA-functionarissen op de hoogte waren van het bestaan van het ondervragingsprogramma waarbij gebruik gemaakt werd van de *enhanced interrogation techniques*. Zij deden echter evenmin hun best om hierover meer te weten te komen, terwijl er regelmatig in de pers verontrustende berichten verschenen die wezen op martelpraktijken.

In lijn met de beschreven handelswijze was ook het frustreren van de behandeling van klachten tegen militaire psychologen. Geen van de klachten werd behandeld. Ook op deze wijze werden zij door de APA 'beschermd'.

Hoewel er ook intensieve contacten met de CIA waren tussen 2001 en 2004, is van invloed van de CIA op het

PENS-rapport geen sprake. Ook kon niet gevonden worden dat de aanpassingen van de beroepscode in 2002 door CIA-functionarissen bijgestuurd zou zijn.

Wat in deze samenvatting enigszins wegvalt is de concreetheid van het rapport. Steeds worden man en paard genoemd en er wordt rijkelijk uit e-mails en interviews geciteerd. Daarbij passeren ook uitermate interessante onderwerpen de revue, zoals:

- de gesprekken met klinisch psycholoog Martin Seligman (voormalig APA-president) over de vraag of diens concept van *learned helplessness* bruikbaar is bij verhoren;
- het recht voor psychologen om medicatie voor te schrijven;
- de keus binnen de APA om de beroepscode vooral te gebruiken om leden hierin te onderwijzen en niet zozeer om hen bij overtredingen disciplinair te straffen;
- de relatie tussen ethiek en de wet en daarbinnen het zogenaamde Neurenberg-verweer, 'wat ik deed bleef binnen de wet', 'ik volgde alleen maar orders', enzovoorts.

Kortom: hele delen van het Hoffman-rapport zijn bruikbaar in onderwijs aan psychologen over professionaliteit (zie ook kader).

WAR ON TERROR

De Task Force PENS was destijds in het leven geroepen om een ethische analyse van de vragen rond de verhoren te maken en van daaruit tot een ethische stellingname te komen. Bij alle

DO NO HARM

Het Hoffman-rapport is een schok. Allereerst voor Amerikaanse collega's, maar het effect wordt wereldwijd door collega's gevoeld. Wat leert deze affaire ons als psychologen en als beroepsverenigingen? Hebben wij ons in Europa met een kluitje in het riet laten sturen? En: kan ons dit ook overkomen? Blijkbaar kan niet helder genoeg gesteld worden dat psychologen niet mogen meewerken aan martelingen of andere vormen van inhumain gedrag. In de Model Code van de EFPA, in juli 2015 in Milaan unaniem aanvaard, staat duidelijk onder artikel 3.3:

Preventing misuse/ harm

The psychologist never misuses psychological knowledge or interventions.

The psychologist must under no circumstances participate in, or support actions by using or threatening to use physical or psychological force that aim at:

- i. *Extorting information or a confession from someone;*
- ii. *Persuading someone to reveal, deny or change their personal or some other person's world view or political, religious or ethical convictions;*
- iii. *Ensuring that psychological knowledge is not used for purposes of torture and*

ill-treatment.

The psychologist aims to actively prevent and report such actions as indoctrination, brainwashing or torture. Psychologist will report to the national association or relevant human rights bodies.

Duidelijke taal die in overeenstemming is met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) en de daaruit voortvloeiende conventies, alsmede de Geneefse Conventies. Mensenrechten en het principe *Do no harm* moeten expliciet in het onderwijs aan psychologen aan de orde komen.

manipulaties stond echter niet een onafhankelijke ethische analyse bovenaan de agenda, maar een poging beleid te ontwikkelen dat welgevallig was voor dat van Defensie. Dit beleid was onder de terreurdreiging na 9/11 door juristen al sterk ontdaan van internationale rechts-regels zoals de Geneefse Conventies. Amerika ondertekende het VN-anti-folterverdrag met uitzonderingen. Een daarvan betrof het van toepassing zijn van dit verdrag binnen alleen de federale grenzen. Daarom kwamen er in meer dan vijftig landen buiten de VS, waarvan vijfentwintig in Europa, plaatsen die 'deelnamen' aan het CIA-programma na 9/11.

De omschrijving van martelingen werd versmald tot handelingen die bewust gericht waren op het berokkenen van pijn en letsel. Als het doel altijd het beschermen van de bevolking tegen terreurdaden was, dan was er in de praktijk 'natuurlijk nooit sprake' van het bewust berokkenen van pijn of letsel en dus van martelingen. Hiermee verviel elke morele grens in de behandeling van gevangenen. Beroepsethiek werd ondergeschikt gemaakt aan politiek. Uiteindelijk werd het ethische beleid van de APA horig gemaakt aan Bush' *war on terror*. Ethische analyses behoren echter onafhankelijk te zijn en dienen uit te gaan van humane waarden en normen, zoals die in internationale verdragen zijn vastgelegd.

Een belangrijke vraag is hoe het mogelijk was dat een aantal hooggeplaatste APA-functionarissen zo lang in het geheim met Defensie konden samenwerken zonder dat andere APA-medewerkers hen daarover aanspraken. Het antwoord is allereerst dat men deze activiteiten bewust geheim hield. Maar er was meer: duidelijke voorbeelden van een botsing van belangen. Dit speelde bijvoorbeeld op persoonlijk vlak: namens de APA was de reeds genoemde Russ Newman betrokken, en van defensiezijde onder anderen zijn vrouw Debra Dunivin, verantwoordelijk voor de psychologische ondersteuning bij de verhoren in Guantánamo Bay.. Wat werd daar aan de echtelijke keukentafel

voorbereid? Dit maakte beiden natuurlijk kwetsbaar in PENS-verband, maar dit punt werd moedwillig verzwegen.

Belangenverstrengeling was er ook op het niveau van de hele APA. Enerzijds diende de beroepsvereniging te staan voor een onafhankelijke professionele opstelling. Anderzijds wilde de APA Defensie ter wille zijn, een van de grootste werkgevers voor psychologen. Defensie maakte ook veel onderzoeksprojecten mogelijk zoals het

medicatie-voorschrijfrecht – een professionele ontwikkeling waarover de APA erg tevreden was.

Een laatste opvallend punt is de relatie tussen de ethische beroepscode en de wet. De APA had op dit punt in 2002 een wijziging in de code opgenomen, zodat psychologen de vertrouwelijkheid konden doorbreken als bijvoorbeeld een rechter dat bepaalde. Hoffman concludeert gelukkig dat, ondanks beweringen van critici, hem niets gebleken is van bemoeienis door Defensie of de CIA. Achteraf kan wel worden geconcludeerd dat deze ruimte om te doen wat wetshandhavers vragen Defensie in de kaart speelde. Dit punt is in 2010 in de ethische code aangepast. Verdere bezinning op de relatie tussen ethiek en wet is evenwel wenselijk.

HERSTEL VAN VERTROUWEN

De APA staat thans voor de opgave het geschonden vertrouwen van het publiek in de psychologie én van hun leden te herstellen. Geen gemakkelijke opgave voor een vereniging die decennialang wereldwijd leidend is geweest voor de psychologie als professie en wetenschap. Diverse APA-medewerkers, onder wie Behnke, hebben hun biezen al moeten pakken. Excuusbrieven zijn verzonden naar leden en gerelateerde organisaties als de EFPA. Aan eerherstel van APA-critici wordt gewerkt. Zo werd op 8 augustus jl. Jean Maria Arrigo tijdens de jaarlijkse APA-Conventie door de *Council of Representatives* publiekelijk gerehabiliteerd en geëerd als rolmodel voor jongere collega's.

Verder sprak de *Council* uit dat er voor psychologen geen plaats meer is bij militaire verhoren betreffende de nationale veiligheid. Nadrukkelijk wordt dit onderscheiden van betrokkenheid van psychologen bij verhoren binnen de context van opsporing en vervolging. Heel terecht, want daar wordt juist geprobeerd een bijdrage te leveren aan het goed functioneren van politie en justitie en daarmee aan het onderhouden van de rechtsstaat.

De APA heeft daarnaast de regering en president Obama uitdrukkelijk verzocht de uitzonderingen die de VS hebben gemaakt op het antifolterverdrag in te trekken en het verdrag volledig te ondertekenen en na te leven.

Heldere en terechte acties – helaas ruim tien jaar te laat.

OVER DE AUTEURS

Henk Geertsema is voorzitter NIP Bestuurscommissie Ethische Zaken en lid EFPA Board of Ethics, e-mail: H.Geertsema@vumc.nl. Polli Hagenaars is convenor EFPA Board of Human Rights, e-mail: polli.hagenaars@gmail.com. Bij Hagenaars is een uitgebreide literatuurlijst op te vragen.

'Of er is één psychologie, of er is er geen' (Duijker, 1959)*

DE MENS ALS INDIVIDU

De stelling van Duijker veronderstelt dat het duidelijk is wat eenheid betekent. En natuurlijk hebben we daar allen een intuïtief begrip van. Maar een consistente definitie van eenheid (*unity*) blijkt onmogelijk te zijn. Dat toont bijvoorbeeld de logicus Graham Priest overtuigend aan in zijn recente boek *One* (2014, Oxford University Press), met name door de paradoxen te beschrijven waarin filosofen zoals Gottlob Frege en Francis Bradley verzeild raakten toen zij dit probeerden. Er kan alleen een niet-consistente definitie van eenheid worden gegeven, en Priest doet dat door gebruik te maken van paraconsistente logica.

Ik ben nogal geïnteresseerd in het begrip eenheid omdat ik van mening ben dat dit begrip doorslaggevend is voor de definitie van psychologie. Volgens mij is psychologie de unieke gedragswetenschap (in de zin zoals omschreven door Duijker) van de mens opgevat als individu. Dat wil zeggen: psychologische kennis moet valide toepasbaar zijn op ieder individueel mens.

De tot nu toe veruit meest gebruikte methode van psychologisch onderzoek bestaat evenwel uit a) het trekken van een steekproef uit een homogene populatie, b) het schatten van kenmerken door te middelen over de mensen uit die steekproef, en c) deze schattingen vervolgens te generaliseren naar de populatie. Deze methode, die berust op analyse van interindividuele variatie, kan weliswaar leiden tot resultaten die valide zijn op populatieniveau, maar de zo verkregen resultaten zijn in het algemeen niet valide toepasbaar op de mensen die deel uitmaken van die populatie. Dit opvallende resultaat is gebaseerd op fundamentele wiskundige inzichten, samengevat in de ergodische theorie die ik elders heb toegelicht (Molenaar, 2004). Het betekent bijvoorbeeld dat een psychologische test valide en betrouwbaar kan zijn op populatieniveau, maar dat dit in het geheel niet hoeft te gelden voor de hiermee verkregen testcores van elk individueel mens uit die populatie.

Zoals gezegd omschrijf ik psychologie als de unieke wetenschap waarvan de resultaten valide toepasbaar zijn op de mens als individu. Dat betekent niet dat er een aparte psychologie is voor ieder individueel mens. Het streven naar algemeen geldige kennis – nomothetische kennis in neo-Kantiaanse terminologie genoemd – blijft onverminderd de norm. Maar die kennis moet wel valide toepasbaar zijn op elk menselijk individu – idiografische kennis in neo-Kantiaanse terminologie genoemd. Om tot die kennis te komen moet afgezien worden van methoden die berusten op analyse van interindividuele variatie via middeling over individuen.

Dit is mede het centrale thema van een binnenkort te verschijnen boek *End of average* van de Harvard-psycholoog Todd Rose. Daarentegen moet begonnen worden met analyse van intra-individuele variatie waarbij ieder individu afzonderlijk herhaaldelijk wordt gemeten en de aldus verkregen intensieve longitudinale gegevens worden onderworpen aan tijdserie-analyse. De zo verkregen kennis is zeker valide toepasbaar op de betreffende individuen. Vervolgens kan gezocht worden naar gemeenschappelijke kenmerken van de resultaten van de afzonderlijke tijdserie analyses die generaliseerbaar zijn op populatieniveau.

Zo wordt nomothetische kennis verkregen die valide toepasbaar is op idiografisch niveau, op de mens als individu.

SELFIE

Peter Molenaar

is Distinguished Professor of Human Development and Psychology aan de Pennsylvania State University in de VS.

E-mail: pxm21@psu.edu. (Voor meer informatie over zijn (ontwikkelings-psychologische) werk zie: <http://quantdev.ssri.psu.edu/>).

Molenaar, P.C.M. (2004). A manifesto on psychology as idiographic science: Bringing the person back into scientific psychology, this time forever. *Measurement: Interdisciplinary Research and Perspectives*, 2(4), 201-218. doi:10.1207/s15366359mea0204_1.

* Duijker, H.C.J. (1959).

Nomenclatuur en systematiek der psychologie. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie en haar Grensgebieden*, 14, 172-204. Citaat p.181.

VRAAG & AANBOD

GA NAAR WWW.PSYNIP.NL/ADVERTENTIES OM
ONDERSTAANDE ADVERTENTIES TE BEKIJKEN

VACATURES

Gz-psycholoog

UTRECHT - DE MEERN

De Psychotherapiepraktijk
Utrecht-Vluchten-De Meern-Leidsche Rijn

VACATURES

Gz-psycholoog Kind en jeugd

ZEELAND

mentale ondersteuning
direct en dichtbij

VACATURES

Gz- en basispsycholoog (Farsi sprekend)

AMSTERDAM OUDWEST

Ervaren Gz-psycholoog K&J

WIJCHEN & NIJMEGEN-NOORD

Uw online advertentie extra onder de aandacht brengen?

Kijk voor meer informatie op
www.psynip.nl bij de rubriek
Vraag en Aanbod

Uw online advertentie extra onder de aandacht brengen?

Kijk voor meer informatie op
www.psynip.nl bij de rubriek
Vraag en Aanbod

Uw online advertentie extra onder de aandacht brengen?

Kijk voor meer informatie op
www.psynip.nl bij de rubriek
Vraag en Aanbod

Uw online advertentie extra onder de aandacht brengen?

Kijk voor meer informatie op
www.psynip.nl bij de rubriek
Vraag en Aanbod

Uw online advertentie extra onder de aandacht brengen?

Kijk voor meer informatie op
www.psynip.nl bij de rubriek
Vraag en Aanbod

VRAAG & AANBOD

Dé advertentierubriek in *De Psycholoog*. Plaatsst u een digitale advertentie op www.psynip.nl dan is het mogelijk deze extra onder de aandacht te brengen van de 15.000 lezers van *De Psycholoog*.

De rubriek Vraag & Aanbod sluit één op één aan op uw online advertentie. De titel, keuze van rubriek en plaatsnaam worden in het blad overgenomen. Daarnaast kunt u in het blad uw (bedrijfs)logo toevoegen.

Een vermelding in het blad *De Psycholoog* is alleen mogelijk in combinatie met een online advertentie.

ADVERTEREN IN VRAAG & AANBOD?

Voor meer informatie: www.psynip.nl bij de rubriek Vraag & Aanbod. Hier vindt u het digitale aanvraagformulier om een reservering te maken.

De uitgever van *De Psycholoog* en het NIP zijn niet aansprakelijk voor de inhoud van deze advertenties.

De uitgever behoudt zich het recht voor advertenties te weigeren zonder opgave van redenen.

RINO

NOG ENKELE PLAATSEN!

Opleiding Psychotherapeut-specialist voor GZ-psychologen

De opleidingsdag is dinsdagmiddag en -avond.
De start is in februari 2016.

Aanmelden voor 1 november 2015

Kijk voor meer informatie op www.rino.nl/PS

Opleiding tot Psychotherapeut voor psychologen, pedagogen en artsen

De opleidingsdag is dinsdagmiddag en -avond.
De start is in maart 2016.

Aanmelden voor 1 december 2015

Kijk voor meer informatie op www.rino.nl/PT

www.rino.nl

Leidseplein 5 - 1017 PR Amsterdam - (020) 625 08 03 - info@rino.nl

De Psycholoog

is nu ook via de

NIP-app

te raadplegen.

Download de

NIP-app gratis

via de **App Store**

of **Play Store**

Rijksoverheid

Werk jij mee aan de gezondheid en veiligheid van onze gedetineerden?

Werken bij de Rijksoverheid betekent een bijdrage leveren aan een beter Nederland. Je helpt de Nederlandse rechtstaat nog sterker maken. Zo bouw je mee aan een veilige en rechtvaardige samenleving. Kies voor werk met een maatschappelijke impact.

Manager behandelingsteam m/v

Ministerie van Veiligheid en Justitie, Dienst Justitiële Inrichtingen, Zwolle

Opleiding en salarisindicatie

Je hebt een afgeronde universitaire opleiding, een BIG-registratie als psychiater, GZ-psycholoog of klinisch psycholoog en minimaal 3 jaar werkervaring. Ook heb je aantoonbare ervaring met leidinggeven aan professionals. Je maximale salaris is € 5.597,- bij 36 uur per week.

Je geeft leiding aan behandelcoördinatoren, psychologen, vaktherapeuten, maatschappelijk werkers en sociaalpsychiatrisch verpleegkundigen en bent verantwoordelijk voor het team dat zich bezighoudt met de behandeling van gedetineerden met ernstig psychiatrische stoornissen. Je waarborgt de kwaliteit en professionalisering van het zorgaanbod binnen de vestiging. Ook kun je deels aan de slag als therapeut, om zo je BIG-registratie te behouden.

Info www.werkenvoornederland.nl/DJI150168

www.werkenvoornederland.nl

Werken voor **Nederland**

MEDILEX

Onafhankelijke nascholing voor zorgprofessionals

Al 25 jaar organiseert Medilex de beste studiedagen en congressen voor alle professionals in de GGZ. Medilex wordt niet betaald door de farmaceut, de overheid, de consultancy, de uitgever of welke andere partij dan ook. Onafhankelijke voorlichting over maatschappelijk relevante thema's is ons speerpunt - dit maakt Medilex uniek in zorg en welzijn.

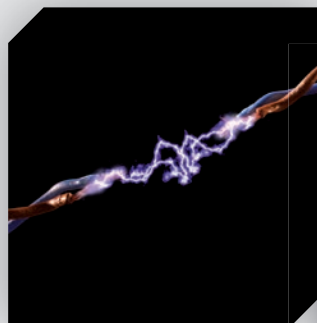
Het onverklaarde verklaard!

Effectieve behandeling van patiënten met onverklaarde lichamelijke klachten.

Congres
Wanneer
Dinsdag 10 november
Waar
Hotel Theater Figi Zeist
Programma en inschrijven:
www.medilex.nl/onverklaard

Verwarde mensen in beeld

Over opvang, begeleiding en zorg.

Congres
Wanneer
Woensdag 11 november
Waar
Leerhotel Het Klooster, Amersfoort
Programma en inschrijven:
www.medilex.nl/verwardemensen

Eerder dan verwacht

Passende zorg bij (dreigende) vroeggeboorte.

Congres
Wanneer
Dinsdag 17 november
Waar
Congrescentrum In de Driehoek, Utrecht
Programma en inschrijven:
www.medilex.nl/vroeggeboorteziekenhuis

**Geaccrediteerd
voor (GZ)
psychologen
3-5 punten**

ADHD bij volwassenen

Probleemherkenning en behandeling.

Congres
Wanneer
Dinsdag 8 december
Waar
Congrescentrum In de Driehoek, Utrecht
Programma en inschrijven:
www.medilex.nl/ADHDvolwassenen

Psychiatrie in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking

Handvatten voor het signaleren en behandelen van psychiatrische problematiek.

Congres
Wanneer
Woensdag 18 november
Waar
NH Amersfoort
Programma en inschrijven:
www.medilex.nl/vbpsychiatrie